

КУЛТУРА ПРИСТУПАЧНОСТИ

ЗАВОД ЗА ПРОУЧАВАЊЕ
КУЛТУРНОГ РАЗВИТКА
РЕПУБЛИКА СРБИЈА

Истраживање о
приступачности
музеја и галерија у
Републици Србији

ГОДИНА
ИСТРАЖИВАЊА

Маријана Миланков
Богдана Опачић
Бојана Субашић

КУЛТУРА ПРИСТУПАЧНОСТИ

Истраживање о приступачности музеја и галерија у Републици Србији

Рецензенти
Доц. др Никола Крстовић
Проф. др Љиљана Манић

Издавач
Завод за проучавање културног развитка
Риге од Фере 4, Београд
www.zaprokul.org.rs

За издавача
Марко Крстић

Лектура и коректура
Маријана Милошевић

Дизајн и припрема за штампу
Драгутин Меденица

Насловна страна
Мислилац у колицима
аутор Nakrob Moonmanas
(користи се уз дозволу аутора)
www.nakrobmoonmanas.com/

Штампа
Ретро принт д.о.о.
Душана Вукасовића 74/2, Београд

Тираж
200

ISBN
978-86-82170-04-4

Објављивање ове публикације омогућило је
Министарство културе и информисања Републике Србије

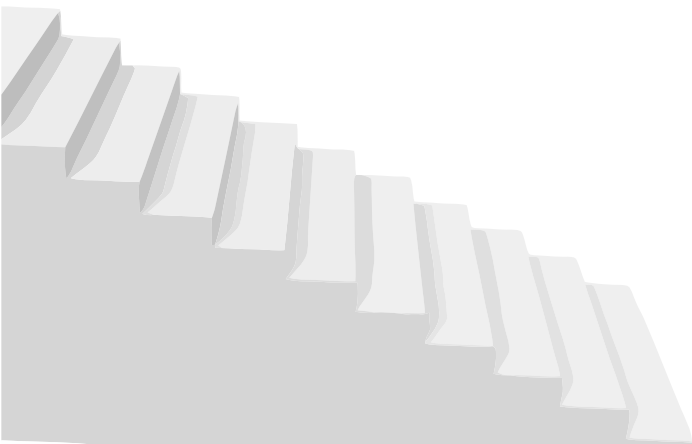
ЗАВОД ЗА ПРОУЧАВАЊЕ
КУЛТУРНОГ РАЗВИТКА
РЕПУБЛИКА СРБИЈА

КУЛТУРА ПРИСТУПАЧНОСТИ

Истраживање о приступачности музеја и галерија у Републици Србији

„НИЈЕ ПРОБЛЕМ У ИНВАЛИДИТЕТУ,
ПРОБЛЕМ ЈЕ У ПРЕПРЕКАМА”

Светислав Марјановић,
председник огранка Центра за самостални живот
особа са инвалидитетом Србије из Лесковца

Београд, 2022

Садржај

Предговор: Различитост, једнакост, инклузија	6
1. Уводна реч	10
2. О истраживању	14
2.1. Проблем истраживања	14
2.2. Предмет истраживања.....	15
2.3. Циљеви истраживања.....	15
2.4. Методологија истраживања.....	16
2.5. Опис и операционализација варијабли.....	21
3. Појмовна мрежа	22
3.1. Одређење и статистика инвалидитета	22
3.2. Инвалидитет кроз историјску лупу.....	28
3.3. Језик и терминологија инвалидности.....	34
3.4. Приступачност и инклузија.....	41
4. Регулаторни оквир и јавне политике подршке културне партиципације особа са инвалидитетом	46
4.1. Међународни правни оквир у области културних права особа са инвалидитетом.....	46
4.2. Правни оквир Републике Србије у области културних права особа са инвалидитетом.....	54
4.3. Институционална подршка остваривању права на културу особа са инвалидитетом: механизми јавних политика.....	69
5. Резултати истраживања	80
5.1. Стратешко-организациона приступачност.....	80

5.1.1. Стратешке иницијативе и праксе.....	82
5.1.2. Запошљавање и ангажовање особа са инвалидитетом.....	97
5.1.3. Економска приступачност.....	103
5.1.4. Ставови и оцене.....	105
5.2. Програмска приступачност и публика.....	116
5.3. Физичка приступачност.....	129
5.3.1. Јавни простор и приступ објектима музејских установа.....	135
5.3.2. Унутрашњи простор и дизајн.....	143
5.4. Комуникациона приступачност.....	152
5.4.1. Сигнализација.....	153
5.4.2. Комуникација и информације.....	158
5.4.2.1. Дигитална приступачност.....	162
5.4.2.2. Приступачност текстова и натписа.....	184
5.4.3. Опрема и медији.....	196
6. Примери добре праксе.....	200
6.1. Инострани примери најбољих пракси приступачности у музејима.....	200
6.2. Примери најбољих пракси приступачности у музејима и галеријама у Србији.....	205
7. Закључак и дискусија.....	210
8. Препоруке за унапређење приступачности музеја и галерија.....	222
9. Литература.....	246
10. Списак скраћеница.....	262
О ауторкама.....	263

Предговор: Различитост, једнакост, инклузија

Кроз историју, од како је света и века, рађали су се и рађају различити појединци. Високи, ниски, светле или тамне коже, плавих или смеђих очију, очију које виде добро или мање добро, спретних руку или оних које не могу да држе оловку и перо. Рађају се они који трче и они који не корачају, који певају и који не чују песму, који говоре многе језике и који имају лични језик, који више или мање разумеју. Свима је заједнички живот и свима су заједничке потребе. Да живе, воле и буду вољени, да се играју и маштају, да кажу и искажу, да упознају, уче и стварају. Да буду део друштва, различити, а једнаки. Да учествују и уживају у истим стварима као и сви остали: у дружењу, представи, балету, књизи, перформансу, музици, слици... Није мали број „различитих” појединаца који су нас задужили, који су задужили човечанство. Од Хомера до Вука Караџића, од Хелен

Келер до Стивена Хокинга. Иако глобална статистика показује да особа са неким видом инвалидитета има 15% у свеукупној популацији, свет је и даље место које с подозрењем и нераздевањем гледа на различитост.

У дневно-политичком и културном животу веома често се чују речи: равноправност, приступачност, разумно прилагођавање, недискриминација, партиципација, изградња капацитета, инклузивне политике. Ове вредности треба да обухвате све наше различитости: пол, етницитет, узраст, инвалидност, образовање, културну и религијску припадност. Да обухвате и тако обезбеде решења која ће омогућити да образовни, радни, културни садржаји буду доступни свима. И поред тога, прва и највећа препрека остваривању равноправности у различитости су незнање, из кога

проистичу предрасуде. Зато је важно што можемо да се ослонимо на правни оквир који гарантује једнакост свих грађана. На повеље Уједињених нација о људским правима и правима особа са инвалидитетом, на национално законодавство које прати све сфере живота од права на образовање, здравствену и социјалну заштиту, запошљавање, приступачно урбанистичко окружење за све, до стратешких докумената и уредаба које прописују стандарде у архитектури, комуникацијама и дигиталном свету и гарантују равноправност свим грађанима.

Да би ова слова на папиру била преточена у праксу, потребни су бројни кораци. Први је промена историјске парадигме која сагледава различитост као инвалидитет. За потпуну социјалну инклузију свих чланова друштва потребно је уклонити све препреке, ствари, појаве које онемогућавају било коју особу да обави животне активности које су подразумевајуће

за свако људско биће. Препреке су вишеструке: архитектонске и физичке, информационе, технолошке и најчешће препреке у комуникацији међу људима. За превазилажење укоренеог медицинског модела који посматра људска бића која се разликују као бића без идентитета, за које други доносе одлуке, крајем прошлог века у САД осмишљен је концепт универзалног дизајна или дизајн за све, како се чешће назива у европској пракси.

Према Стокхолмској декларацији из 2004. године, дизајн за све је дефинисан као дизајн за људску разноликост, друштвену инклузију и једнакост. Овакав приступ тежи да омогући свим људима да имају једнаке могућности да учествују у сваком аспекту друштва. Да би се то постигло, изграђена средина, објекти, услуге, култура и информације – укратко, све што дизајнирају и стварају људи да би користили људи – мора бити приступачно, за сваког у друштву, погодно за употребу и одговарајуће за људске разноликости. Дизајн за

све анализира људске потребе и стремљења и захтева учешће крајњих корисника у свакој етапи процеса развоја дизајна.

Захваљујући принципима универзалног дизајна, тј. дизајна за све, као алата којим је могуће проценити и конципирати најшире потребе свих чланова друштва, могуће је мењати наше окружење од микро до макро нивоа и обрнуто. Од појединачних случајева преко локалних заједница до друштва у целини. Корак по корак.

Првенствено се то може постићи перманентном сензибилизацијом и едукацијом о различитости од најмлађег узраста. Почевши од раног узраста, када се о различитости разговара непосредно, ненаметљиво, свакодневно. У том периоду се формира будућа личност човека: кроз обавезно професионално усавршавање у области универзалног дизајна у програмима хуманистичких и инжењерских студија; кроз видљивост различитости у свакодневном животу и кроз медије; применом принципа

универзалног дизајна у свим сферама живота, пратећи обавезујуће прописе и примере добре праксе. Дакле, није довољно декларативно причати о различитости, потребно је посматрати свет из визуре других, другачијих потреба, могућности, другачијих путева сазнавања и у складу с тиме мењати своја гледишта и окружење.

У установе културе, било да су то библиотеке, позоришта, музеји или галерије, увек се улазило с дозом поштовања и високих очекивања. Не без разлога, јер су оне чувари нашег културног наслеђа, колективног идентитета, носиоци друштвеног напретка и развоја. Установе културе остварују свакодневан и непосредан контакт са грађанима као својом публиком и корисницима услуга, али и као запосленима и ствараоцима. Изузетно је важно да се промена парадигме и уважавање различитости оствари најпре у овим физичком и духовним просторима, у свим аспектима. Не само кроз архитектонску

приступачност већ и у свим доступним садржајима који се у овим институцијама реализују или чувају. Да установе културе не оставе испред својих врата неког будућег Стивена Хокинга или професора Београдског универзитета попут Милана Будимира са оправдањем да се институција налази у згради под заштитом па је немогуће прилагодити је потребама особа са инвалидитетом, што демантују бројни примери добре праксе у свету.

У инклузивном друштву коме тежимо неће бити потребно издвајати, наглашавати, апострофирати, стављати различите префиксе, трудити се само одређеним данима или јубиларним годинама, већ ће принципи различитости, једнакости и инклузије бити уткани у све поре друштвеног система. Да смо успели у овим настојањима, знаћемо када равноправност и инклузија не буду више теме разговара, већ подразумевајући животни оквир за све. У том контексту, пројекат Завода за проучавање

културног развитка је направио велики помак у унапређењу приступачности у нашој земљи, а тиме посредно и сензибилисао заједницу на различитост и уважавање принципа једнакости и инклузије, који ће бити видљив за све будуће одлуке и активности.

Мр Снежана Николић
Мирјана Исаков

1 Уводна реч

Публикација *Култура приступачности* представља део стратешког усмерења Завода за проучавање културног развитка да, кроз научна и примењена истраживања, и пратећу програмску делатност, афирмише принципе **разноликости, равноправности, приступачности и инклузије**¹ као императиве културног развоја.

Наведена начела се међусобно преплићу и условљавају, те нема равноправног, разноликог и инклузивног развоја уколико није обезбеђена приступачност за све, не остављајући никога изостављеним. С тим у виду, посебан акценат је стављен на остваривање права на културу и истраживања доступности културних садржаја осетљивим друштвеним групама, укључујући особе са инвалидитетом, старије и децу, према концепту и вредностима универзалног дизајна.

У овој студији, правичан приступ култури особама са инвалидитетом није посматран само кроз приступачност објеката и садржаја, већ и као услов да се особе са инвалидитетом осећају добродошло, као важни чланови културне заједнице у улози публике, запослених, стваралаца и доносилаца одлука. Такође, битно је истаћи да су у истраживачком приступу особе са инвалидитетом посматране као хетерогена група, уз уважавање њихове различитости.

Основна намера истраживачког тима Завода јесте да обезбеди јасан преглед стања и чињеница на основу којих ће бити могуће дефинисање препорука и мера јавних политика за системско унапређење приступачности објеката и програма, те инклузивних управљачких и организационих активности у културном и креативном сектору.

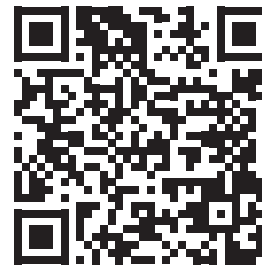
Пратећи секторски приступ, почевши од музеја и галерија који већ кроз разноликост наслеђа указују колико

1 DEAI концепт као акроним за појмове *Diversity, Equity, Accessibility, Inclusion*

смо једнаки у различитости, а на трагу теме којој је био посвећен Међународни дан музеја у 2020. години „Музеји за једнакост: разноликост и инклузија”², истраживачки тим Завода се упустио у креирање и интерпретирање показатеља приступачности музејских установа у Србији, кроз посматрање стратешко-организационог оквира приступачности установа, потом програмске, физичке и комуникационо-информационе димензије приступачности. Поред статистичких показатеља, резултати презентовани у овој публикацији обухватају и аутентична тумачења стања у овој области, како од стране музејских радника, тако и представника удружења особа са инвалидитетом.

Додатно, као медијски материјал пројекта, истраживачки тим Завода је снимео видео-изјаве различитих актера, који су из јединственог угла причали о култури приступачности. Од тих

исказа снимљен је кратак истоимени документарни филм ауторке Тамаре Перић, као пратећи аудио-видео садржај овог истраживања, који можете погледати скенирањем кода.

Скенирајте код да погледате филм

² Видети више на <https://imd.icom.museum/past-editions/2020-museums-for-equality-diversity-and-inclusion/> и у посебно посвећеном броју часописа Националног комитета НК ICOM Србија на <https://icom-serbia.mini.icom.museum/wp-content/uploads/sites/44/2021/01/ICOM-12-decembar-2020..pdf>,

Изложба „Додирни”
Све скулптуре могле су
се доживети чулом
додира

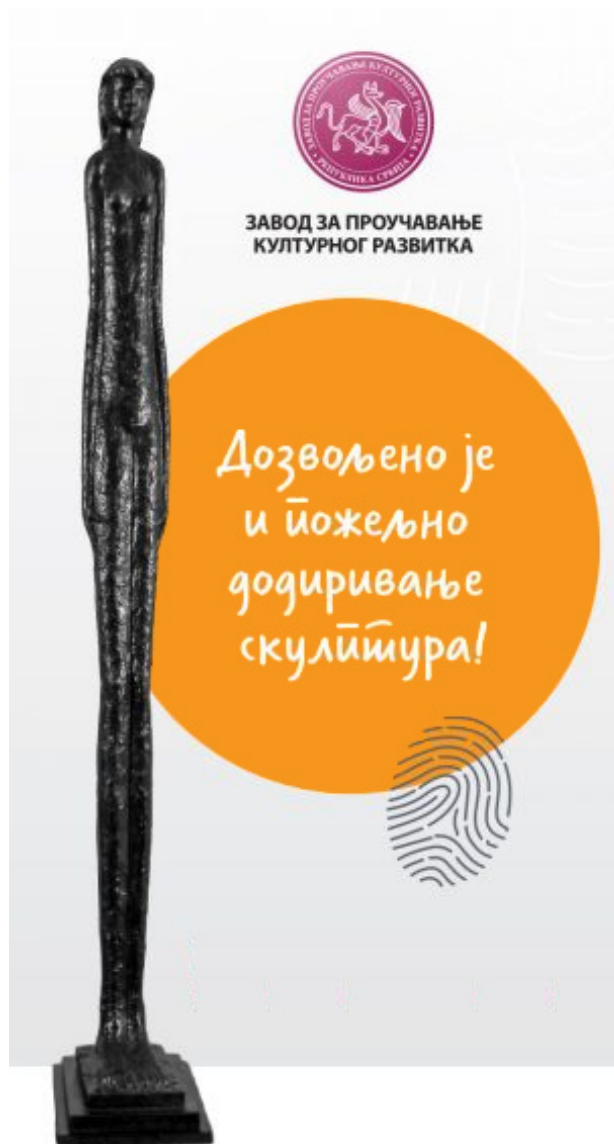
Изложба „Додирни”
Све информације о експонатима
биле су исписане Брајевом
азбуком

Изложба „Додирни”
Тактилне стазе постављене
су за безбедно кретање кроз
поставку

Као програмска активност у оквиру пројекта, у Галерији Завода за проучавање културног развита приређена је изложба скулптура југословенских и светских вајара 20. века под називом „Додирни”, ауторског тима Завода, која је реализована у сарадњи са Музејом савремене уметности, Музејом Југославије и Савезом слепих Србије. Изложба је била прилагођена и за слепе и слабовиде особе, а сви посетиоци су чулом додира могли да се упознају с формом и материјалима скулптура.

Током трајања пројекта и свих инкорпорираних активности, истраживачки тим Завода је уочи снажну сензибилизацију за културу приступачности код осталих чланова колектива, посетилаца изложбе „Додирни” и саговорника из музејских установа, у нади да ће и сама публикација која је пред вама имати једнако мотивишући ефекат, посебно за музејске раднике и осниваче музејских установа, за примену стандарда приступачности и унапређење инклузивних пракси.

2 О Истраживању

2.1. Проблем истраживања

Сва истраживања Завода за проучавање културног развитака у последњих 15 година, која су се бавила културном политиком и културном партиципацијом опште популације и посебних друштвених група, а која су дотицала и тему приступачности културних садржаја особама са инвалидитетом, показала су да је доступност културне понуде овим групама публике актуелан проблем којем актери културне политике не посвећују довољно пажње. Пројекти *Стратешка анализа културног система града Шапца, Културне политике на нивоу округа Србије* (Лазаревић, ур. 2011), *Културно богатство региона Јужне и Источне Србије* (Лазаревић, ур. 2012), а затим и *Модели локалних културних политика као основа за повећање културне партиципације* (Ђукић и сар. 2018),

Музеји Србије – актуелно стање (Мартиновић, Јокић (прир.) 2009) и *Нове сталне поставке у музејима Србије* (Мартиновић 2014) показали су да од стране различитих субјеката у култури постоји:

- недовољно разумевања појмова приступачности и инклузије (свођење ових појмова искључиво на физичку димензију прилагођавања простора);
- недовољно познавање начина имплементације стандарда приступачности;
- недовољно познавања појма инвалидности и начина рада и комуникације са особама са инвалидитетом;
- непрепознавање особа са инвалидитетом као циљне групе, тј. публике;
- ниска стопа културне партиципације особа са инвалидитетом.

2.2. Предмет истраживања

Полазећи од наведеног проблема, постављена су два основна истраживачка питања:

- Колико су музејске установе у Србији приступачне за особе са инвалидитетом?
- Какве су културне потребе и интересовања особа са инвалидитетом и њиховог непосредног окружења, те који су њихови предлози и препоруке за омогућавање веће културне партиципације ове популације?

Стога је предмет овог истраживања било испитивање нивоа испуњености индикатора приступачности од стране музејских установа у Србији, посматраних кроз стратешко-организационе праксе установа и вредности запослених, архитектонско-урбанистичку димензију приступачности, програмски концепт и комуникације. Све наведене димензије приступачности

посматране су из двојаког угла: музејских установа и особа са инвалидитетом.

Проблем и предмет истраживања посматрани су кроз призму друштвеног конструктивизма, те је посебно сагледан специфичан историјски и правно-регулаторни контекст приступачности у Србији.

2.3. Циљеви истраживања

Постављен научни циљ истраживања је допринос културологији и социологији културе у идентификовању потенцијала сектора култура за инклузивни друштвени развој, кроз прикупљену емпиријску грађу о стању, проблемима, изазовима и перспективама унапређења приступачности на примеру музејских установа у Србији. Такође, препозната је и могућност доприноса развоју социологије инвалидитета кроз увид у културна интересовања особа са инвалидитетом из урбаних средина Србије и њиховог непосредног

окружења. Најзад, научни циљ је успостављање методологије за праћење развоја приступачности у сектору културе у целости, почевши од музеја и галерија, те редовна евалуација стања према прихваћеним критеријумима.

Друштвени циљеви овог истраживања односе се на поље културне политике и употребе добијених података, закључака и јасно спецификованих препорука, од стране доносилаца одлука у култури, посебно од стране оснивача и управа музејских установа. Коначни друштвени циљ је стратешко планирање развоја приступачности установа културе на републичком, покрајинском и локалном нивоу, кроз улагања у развој капацитета и континуиране едукације, и унапређење партиципативних механизма културне политике, укључујући и мањинске и осетљиве друштвене групе.

2.4. Методологија истраживања

У истраживању је примењена интегративна метода, која комбинује квантитативне и квалитативне приступе прикупљању и анализи података.

Квантитативни део истраживања заснован је на истраживачкој методологији примењеној у истраживању приступачности научних музеја и центара у Бразилу (Rocha et al., 2020; Inacio, 2017), чији су оригинални индикатори модификовани и адаптирани условима рада музејских установа и оквирима културне политике у Србији. Анкетни упитник као инструмент истраживања је садржао 70 питања и потпитања, углавном затвореног типа, што је укупно чинило 190 варијабли. Приликом израде упитника, истраживачки тим је консултовао стручњаке из области примене инклузивних начела у сектору културе, ауторке „Водича за унапређење приступачности установа

културе” (Исаков, Николић 2019). Такође, коришћен је *Правилник о техничким стандардима планирања, пројектовања и изградње објеката, којима се осигурава несметано кретање и приступ особама са инвалидитетом, деци и старим особама* („Службени гласник РС”, бр. 22/15), као и различите смернице за унапређење приступачности у установама културе.³

Упитник је подељен у три целине: прва област се односила на политику и вредности установе, друга на архитектонску и урбанистичку приступачност, а трећа на комуникациону и информациону приступачност. На основу ових целина изведена су четири индикатора за процену приступачности:

1. индикатор стратешко-организационог оквира приступачности;
2. индикатор физичке приступачности;
3. индикатор програмске приступачности;
4. индикатор комуникационо-информационе приступачности.

Сваки индикатор је сачињен од више димензија по композитном принципу, које су такође посебно анализиране и презентоване у овом извештају (у одељку 2.5. видети више о операционализацији варијабли). На трагу поменуте методологије, одговори су подељени у три нивоа испуњености датог обележја приступачности, према тзв. моделу семафора, па се тако

³ Видети више у: Vlachou, M. (2020) *The Cultural Participation of People with Disabilities or impairments: How to Create an Accessibility Plan*, Lisbon: Acesso Cultura; *ADA Checklist for Existing Facilities*, <https://www.adachecklist.org/> приступљено 1. 3. 2021; године; *The-Complete-Ada-Sign-Requirements-Guide*, <https://www.greendotsguide.com/> приступљено 1. 3. 2021; године; *Smithsonian Guidelines for Accessible Exhibition Design*, Smithsonian Accessibility Program, <https://www.thc.texas.gov/> приступљено 1. 3. 2021; *Disability Toolkit for Museums* Compiled by Michèle Taylor with contributions from colleagues in the western Balkans, <http://www.bmuseums.net/>, приступљено 10. 3. 2021; *Accessibility Planning and Resource Guide for Cultural Administrators*, <https://www.arts.gov/>, приступљено 10. 3. 2021; *COME-IN! Cooperating for Open access to Museums—towards a wider Inclusion*, <https://www.interreg-central.eu/>, приступљено 7. 2. 2021; *Exhibitions for All: A practical guide to designing inclusive exhibitions*, <https://www.nms.ac.uk/>, приступљено 17. 2. 2021.

разликују: потпуно испуњавање датог критеријума приступачности (визуелно означено зеленом), делимично присуство елемената приступачности (означено жутом) и потпуно одсуство обележја приступачности (приказано црвеном).

Упитник је прослеђен на 112 адреса музеја и галерија са фондом у Србији, а одговорило је укупно 97 установа, што чини стопу реализације од 87%. Имајући у виду да је број музејских установа које су попуниле упитник приближан укупном броју ових установа у Србији, резултати омогућавају генерализацију о стању и изазовима инклузивних пракси у овим установама. Одговори су прикупљени у периоду јун–новембар 2021. године.

Упитник су попуњавали директори/ управници установа и/или координатори програмских активности, музејски едукатори, кустоси и други појединци који су одговарали у име институције. Одговори истовремено представљају и самоевалуацију инклузивних пракси и вредности ових установа.

У оквиру квалитативне методологије, на основу полуструктурисаног упитника, истраживачи су спровели укупно 35 дубинских интервјуа и фокус група са двама врстама актера: представницима музејских установа и представницима удружења грађана за унапређење положаја особа са инвалидитетом. Разговори су вођени у следећим градовима: Чачак, Краљево, Крушевац, Панчево, Београд, Ниш, Лесковац, Сремска Митровица, Шабац и Нови Сад. Разговори су, у наведеним градовима, вођени и са следећим удружењима:

1. Фондација ПОНС Ниш, Савез слепих Ниш;
2. Удружење „На пола пута” из Панчева;
3. Национална организација особа са инвалидитетом Србије (НООИС) из Београда;
4. Савез за приступачност из Београда;
5. Регионална алијанса за церебралну парализу из Београда;

6. Међуопштинска организација слепих и слабовидих из Краљева,
7. Краљевачко удружење за помоћ особама са аутизмом;
8. Међуопштинска организација слепих и слабовидих из Чачка;
9. Центар за самостални живот особа са инвалидитетом Чачак;
10. Удружење дистрофичара Моравичког округа из Чачка;
11. Међуопштинско удружење глувих и наглувих у Чачку;
12. Друштво за церебралну парализу Моравичког округа из Чачка;
13. РЕНАР УР Удружење параплегичара Чачак;
14. Удружење за помоћ особама са аутизмом Крушевац;
15. УГ „Осмех на длану” из Крушевца;
16. Центар за особе са инвалидитетом Крушевац;
17. Основна организација глувих и наглувих Крушевац;
18. Друштво за церебралну парализу Крушевац;
19. Удружење дистрофичара Расинског округа;
20. Удружење параплегичара Мачванског округа из Шапца;
21. УГ „Да будемо сви једнаки” из Шапца;
22. Градска организација инвалида рада из Шапца;
23. Међуопштинска организација слепих и слабовидих Шабац;
24. Друштво за подршку особама са аутизмом Града Новог Сада;
25. УГ „Сунце” из Новог Сада;
26. Удружење дистрофичара Јужнобачког округа из Новог Сада;
27. Центар „Живети усправно” Нови Сад;
28. Удружење ментално недовољно развијених особа Лесковац;
29. Удружење параплегичара Лесковац;
30. Центар за самостални живот инвалида Лесковац;

97 музеја и галерија

70 питања

36 удружења особа са инвалидитетом

35 интервјуа и фокус група

4 индикатора

31. Удружење дистрофичара Јабланичког округа из Лесковца;
32. Организација глувих и наглувих Зрењанин;
33. Удружење за помоћ ментално недовољно развијеним лицима „Сунцокрет” Града Зрењанина;
34. Удружење за церебралну и дечију парализу Средњебанатског округа из Зрењанина;
35. Међуопштинска организација слепих и слабовидих Зрењанин;
36. Удружење параплегичара Баната из Зрењанина.

Поред наведених актера, разговор је вођен и с представницима школа ШОСО „11. октобар” из Лесковца, ОШ „Радивој Поповић” из Земунa и ШОСО „Милан Петровић” из Новог Сада.

2.5. Опис и операционализација варијабли

Конструисани индикатори су операционализовани кроз следеће тематске области и питања, који су, ради прегледности, приказани у Табели бр.1.

ИНДИКАТОР	ОБЛАСТИ	ОПИС
1. Стратешко-организациона приступачност	1. а. Стратешка одређеност и праксе 1. б. Запошљавање особа са инвалидитетом 1. в. Економска приступачност 1. г. Оцене, вредности и ставови	93 варијабле/питања о системском увођењу пракси приступачности кроз: правни и организациони оквир, едукације, запошљавање и ангажовање особа са инвалидитетом, сарадњу, познавање законске регулативе, политику попушта за улазнице, вредносни однос према инклузији и кроз планове развоја приступачности
2. Програмска приступачност и публика	2. а. Програми 2. б. Публика	26 варијабли/питања о: прилагођавању редовног програма установа и реализацији активности и иницијатива у којима су особе са инвалидитетом препознате као посебна циљна група, као и о структури ове хетерогене популације као публике и њиховом учешћу у укупној публици
3. Физичка приступачност	3. а. Јавни простор и приступ објектима 3. б. Унутрашњи простор и дизајн	34 варијабли/питања о архитектонској и урбанистичкој приступачности објеката музејских установа
4. Комуникациона приступачност	4. а. Сигнализација 4. б. Комуникација и информације 4. в. Опрема и медији	37 варијабли/питања о превазилажењу комуникационих баријера кроз опрему, медијске приказе, начине презентовања информација о простору и садржајима, као и кроз ПР стратегије

Табела бр.1: Опис и операционализација индикатора

3 Појмовна мрежа

3.1. Одређење и статистика инвалидитета

Према *Универзалној декларацији Уједињених нација о људским правима* (1948) сви људи се рађају слободни и једнаки у достојанству и правима; сваком припадају сва права и слободе без икаквих разлика у погледу расе, боје, пола, језика, вероисповести, политичког или другог мишљења, националног или друштвеног порекла, имовине, рођења или других околности; свако има право да остварује друштвена и културна права неопходна за своје достојанство и за слободан развој своје личности.⁴ Ипак, и након више од 70 година од доношења *Универзалне декларације о људским правима* поставља се питање да ли сви људи имају могућности да остваре своја

права, да ли особе са инвалидитетом могу подједнако да уживају своја права као и други људи.

Инвалидност није само здравствени проблем, она је део људског бића. Према Светској здравственој организацији, инвалидност има три димензије:

- оштећење телесне структуре или функције особе или менталног функционисања (на пример губитак удова, губитак вида или губитак памћења);
- ограничење активности (потешкоће с видом, слухом, ходањем или решавањем проблема);
- ограничење учешћа у уобичајеним свакодневним активностима (рад, бављење друштвеним и рекреативним активностима...)⁵

Светска здравствена организација наглашава да преко милијарду

4 [http://undocs.org/A/RES/217\(III\)](http://undocs.org/A/RES/217(III)) , приступљено 14. 5. 2021.

5 <https://www.cdc.gov/ncbddd/disabilityandhealth/disability.html> , приступљено 14. 5. 2021.

људи живи с неким обликом инвалидитета, док је око 15% светске популације регистровано као особа са инвалидитетом. Овај број се константно повећава, те ће „скоро сви у неком тренутку свог живота привремено или трајно доживети инвалидитет”.⁶ Повећању броја особа са инвалидитетом доприноси и генерално дужи животни век људи, као и напредовање медицине и здравствене заштите, услед чега број лица са „старосним инвалидитетом” расте. Инвалидитет у 21. веку није самостална компонента. Светска здравствена организација истиче да је то „результат интеракције између појединаца са здравственим стањем, као што је церебрална парализа, Даунов синдром и депресија, са личним и факторима окружења, укључујући негативне ставове, неприступачан превоз и јавне зграде, и ограничену друштвену подршку”.⁷

Уједињене нације су 2001. године увиделе потребу за мерењем инвалидитета, те је при Одељењу за статистику Уједињених нација формирана Вашингтонска група за статистику особа са инвалидитетом, која представља експертско тело сачињено од представника око сто националних статистичких институција, организација цивилног друштва, укључујући организације особа са инвалидитетом. Основни задатак Групе је дефинисање инвалидитета и оквира и метода његовог мерења на начин који је културолошки неутралан и применљив у земљама чланицама Уједињених нација. *Међународна класификација функционисања, инвалидитета и здравља* (ИЦФ), коју је развила Светска здравствена организација, пружила је оквир за концептуализацију инвалидности.⁸ До данас је Вашингтонска група израдила и усвојила сет од шест питања у вези

6 <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/disability-and-health> , приступљено 14. 5. 2021.

7 https://www.who.int/health-topics/disability#tab=tab_1 , приступљено 14. 5. 2021

8 <https://bmcpublihealth.biomedcentral.com/articles/10.1186/1471-2458-11-S4-S4> , приступљено 17. 5. 2021.

са инвалидитетом, која су погодна за употребу у националним пописима, а Уједињене нације су их уградиле у своје принципе и препоруке за попис становништва и станова. Вашингтонска група дефинисала је здравствене проблеме који представљају изазове за функционалност:

- ✓ проблем с видом – лице не може да види предмете у непосредној близини или на одређеној удаљености, чак ни уз употребу помагала; види само на једно око или само предмете испред себе, али не и бочно;
- ✓ проблем са слухом – особа не разликује звукове из различитих извора, чак ни уз употребу помагала; чује на једно ухо или је наглува/глува;
- ✓ проблем са ходом – особа се отежано креће по равnoj

површини или степеницама; не може се кретати без помоћи друге особе или помагала;

- ✓ проблем с памћењем или концентрацијом – особе не могу да се усредсреде на читање или писање неког текста; заборављају датум свог рођења;
- ✓ проблем са самосталношћу при одевању, исхрани или одржавању личне хигијене – особе свакодневне радње не могу да обављају самостално, или уопште, без помоћи друге особе;
- ✓ проблем са комуникацијом – особе имају проблем са изговарањем речи; особе које говоре неповезано или неразумљиво или имају проблем да разумеју људе из своје околине или да приме информације.⁹

⁹ https://www.cdc.gov/nchs/data/washington_group/recommendations_for_disability_measurement.pdf, приступљено 17. 5. 2021.

И поред напора Вашингтонске групе да стандардизује параметре за мерење инвалидитета, у Светском извештају о инвалидитету из 2011. године и даље се наглашавају изазови у мерењу. Најпре, читавају се разлике у приступу који варира од земље до земље и тако утиче на статистику и резултате. Већина земаља прикупља податке о стопи инвалидитета путем пописа, али неопходне су и посебне студије и истраживања о инвалидитету у локалним и националним оквирима, како би се стекао прецизнији увид у узроке, потребе и баријере у одређеној заједници. Колико је значајано спроводити посебна истраживања на ову тему указује и податак да се често ови подаци разликују од података из пописа (у Светском извештају наводи се пример Ирске, страна 23). Мерење инвалидитета разликује се и од сврхе коришћења података, као и од чињенице да ли је реч о једном или вишеструком инвалидитету, да ли је реч о урођеном, стеченом у млађим годинама или „старосном”

инвалидитету. Такође, старије особе често себе не перципирају као особе са инвалидитетом иако су видно ограничени у свакодневним активностима, на пример кретањем и/или слабовидошћу, па излазе из оквира статистичке лупе.

Кључни разлог прикупљања података о особама са инвалидитетом је побољшање квалитета живота те популације, кроз унапређење јавних политика, уређење окружења и подизање свести о њиховим навикама и потребама.

За територију Европе податке о особама са инвалидитетом прикупља Европска академска мрежа експерата за инвалидитет – АНЕД, која је јасно назначила да постоје тешкоће у пријављивању особа са инвалидитетом у државама Европске уније. Подаци Мреже показују да извесне потешкоће постоје код 20%–25% грађана ЕУ старијих од 15 година, и то више код особа женског пола, као и код старијих

грађана (Марковић 2014: 20). Државе Европе, међу њима и Република Србија, редовно шаљу извештаје Европској академској мрежи експерата за инвалидитет, а последњи извештај је из 2019. године¹⁰. Ипак, важно је напоменути да до Пописа становништва 2011. године Република Србија није прикупљала податке о особама са инвалидитетом, због чега не постоји континуитет и не може се одредити да ли постоји напредак у положају особа са инвалидитетом. У Попису 2011. године Република Србија је користила питања која је дефинисала Вашингтонска група, тзв. социјални приступ у дефинисању и прикупљању података о инвалидитету, који дозвољава да особа субјективно и самостално процењује и пријављује да ли има или нема потешкоћа у одређеним видовима функционисања, уз постојање здравственог проблема. За децу млађу од 15 година, као и за особе које имају потешкоће у разумевању и комуникацији одговоре

су давали пунолетни чланови домаћинства. Међутим, имајући у виду препоруке Вашингтонске групе Попис становништва 2011. године није могао да идентификује ни све особе са инвалидитетом, нити димензије друштвене укључености и партиципације особа са инвалидитетом (Марковић 2014).

Према резултатима Пописа становништва из 2011. године у Републици Србији 7,96% грађана се може сматрати особама са инвалидитетом, од којих је 16,2% оних који имају три или више проблема. Међутим, према подацима кровне мреже републичких организација особа са инвалидитетом, Националне организације особа са инвалидитетом Србије (НООИС)¹¹, у Републици Србији са инвалидитетом живи 12,1% грађана. Подаци Републичког завода за статистику показују да су међу особама са инвалидитетом бројније особе

10 Видети: <https://www.disability-europe.net/>, приступљено 27. 5. 2021.

11 Видети: <http://www.noois.rs/o-nama/nacionalna-organizacija>, приступљено 27. 5. 2021.

женског пола (58,2%), као и особе од 65 и више година живота, те је просечна старост особа са инвалидитетом 66,86 година (Марковић 2014: 21–24) (Графикон 1).

Графикон 1: Удео особа са инвалидитетом према старости у укупном становништву Републике Србије, према Попису 2011. године

Од укупног броја особа са инвалидитетом највише је оних који имају проблем са ходањем и пењањем уз

степенице – 59,5% , а затим оних који имају проблем с видом – 41,9%, док је најмањи проценат особа које имају проблем са комуникацијом и разумевањем (Марковић 2014: 27) (Графикон 2).

Графикон 2: Присутност врсте проблема према укупном броју особа са инвалидитетом у Републици Србији, према Попису 2011. године

Резултати Пописа становништва 2011. године показују да с растом година

живота расте и број проблема који се могу сматрати инвалидитетом. Тако су међу особама које имају потешкоће у највећем проценту најстарији грађани Србије. Важно је напоменути да је међу припадницима најмлађе популације, до 15 година живота, и онима који имају од 15 до 29 година живота, а који су особе са инвалидитетом, највећи проценат оних који имају проблем с видом (Марковић 2014: 27–44).

3.2. Инвалидитет кроз историјску лупу

Још од најдавнијих времена особе са инвалидитетом сматране су другачијима. Некада је та различитост у односу на „уобичајеност” имала негативне, а некада позитивне особине, које су се пресликавале на праксу. Често је инвалидност схватана и као метафизичко својство, некада као дар одабраних, некад као негативно дејство оностраних сила. Тако се у праисторији веровало да су људи с физичким недостацима обележени на

рођењу и да поседују магијску моћ која им је доносила и бољи статус у друштву (Михаиловић и сар. 2011: 73). Овај позитиван став мења се у античко доба, када особе са инвалидитетом почињу да бивају дискриминисане, јер се не уклапају у античке стандарде лепоте и неговање ратничког духа (Мирић, 2015: 113). У античкој Грчкој, новорођенчад која се нису уклапала у савршене мере била су дављена у реци (Watson Hyatt 2005: 12). У Спарти, која је била позната по борбености и неговању ратничких вештина, деца с различитим видљивим оштећењима одмах након рођења била лишавана неге. Планина Тајгет, која се налази у близини Спарте, је место на коме су „Спартанци остављали слабу и закржљалу децу” (Херодот према Petrović 2016: 39). Ипак, однос према особама са инвалидитетом се разликовао у зависности од врсте инвалидитета, али и од друштвеног слоја којем припадају. Помоћ друштва указивана је само онима који се након „третмана” могу вратити уобичајеном животу и раду.

Особе с трајним оштећењима овакву помоћ нису имале, па је и Платон говорећи о „Закону о лудим и ненормалним особама” истакао „Ако је неко луд, нека се не појављује у граду. Рођаци треба такве да чувају у кући како год умеју и знају, или да плате казну...” (Petrović 2016: 39). У средњем веку особе са инвалидитетом биле су предмет забаве, исмевања и узрок страха, па су тако неретко били и учесници у „представама наказа” (*freak shows*) и дворским забавама (Watson Hyatt 2005: 12). У средњовековној Енглеској инвалидитет се, с једне стране, сматрао казном за грех, резултатом рођења под непријатељским утицајем планете Сатурн, а с друге стране се веровало да су особе са инвалидитетом ближе Богу, те да ће због патње на земљи после смрти пре стићи у рај. Средњи век је и период значајног утицаја цркве у односу према особама са инвалидитетом и период јачања милосрђа. Брига о

особама са инвалидитетом је била препуштена цркви, па се у овом периоду направила мрежа „црквених болница” специјализованих за неке од болести (лепру, психијатријске болести и друго), која је довела до потпуне изолације особа са инвалидитетом под окриљем цркве. Од 16. века, како утицај цркве слаби тако долази до престанка бриге о особама са инвалидитетом коју је ова установа пружала. Брига о особама са инвалидитетом престаје да буде црквена и постаје грађанска дужност.¹² Друштво почиње с формирањем болница као грађанских институција (не више верских) за особе с инвалидитетом. Често су постојећи простори „црквених болница” само добили функцију јавних грађанских установа. Особе са инвалидитетом су остајале у изолацији, само сада у оквирима грађанских институција. Историјски, однос и теоријски оквир инвалидности може се посматрати кроз три главна модела: милосрдни,

¹² <https://historicensland.org.uk/>, приступљено 13. 11. 2021. године

медицински и социјални. У милосрдној парадигми доминира став да особе са инвалидитетом нису самосталне индивидуе него неко о коме је потребно бринути и помагати им у свакодневним активностима (период „црквене” и бриге „ранограђанских” институција). За медицинску фазу карактеристично је да је инвалидитет оштећење и „квар” који је потребно поправити, здравствено стање које треба излечити.

То је период формирања специјализованих болница и других грађанских (више не црквених) институција подршке. Тек у другој половини 20. века долази до развоја социјалне парадигме када инвалидитет више није индивидуални већ друштвени проблем, па се у том смислу све већа пажња окреће прилагођавању окружења особама са инвалидитетом, укључујући како физичке баријере

Медицинска парадигма према инвалидитету „Проблем је у инвалидитету”	Социјална парадигма према инвалидитету „Проблем је у друштву”
Особе са инвалидитетом пасивно примају помоћ од служби које су задужене за њихово стање и лечење	Особе са инвалидитетом се активно боре за једнаке могућности заједно са својим „савезницима”
<ul style="list-style-type: none"> • Специјалне школе • Окупациона терапија • Говорна терапија • Доктори • Специјалисти • Социјални радници • Социјалне службе • Специјални транспорт • Специјалне едукативне активности 	<ul style="list-style-type: none"> • Предрасуде • Обезвређивање, омаловажавање • Инсистирање на медицинском моделу • Неприступачно окружење • Неприступачност информација • Ограничен приступ едукацији • Дискриминација при запошљавању • Специјалне услуге (сегрегација) • Недоступност превоза, јавног транспорта

Табела 2: Разлике између две доминантне парадигме у 20. веку. Преузето из: Vlachou 2020: 17.

тако и социјалне и психолошке компоненте мењања свести о различитим врстама инвалидитета, који захтевају и посебну пажњу заједнице. Тек са социјалним моделом особе са инвалидитетом „се стављају” у оквире људских права по којем, без обзира на здравствене услове, свака особа има право да буде део заједнице у којој ће се поштовати њене потребе и жеље.¹³

Социјална парадигма је донела активизам који је од непроцењивог значаја. Ово гледиште подразумева да особе са инвалидитетом, личним залагањем и активношћу, успевају да скрену пажњу на проблеме у друштву и у окружењу. Такође, у средишту овог приступа је концепт да инвалидитет није искључиво индивидуално питање већ извире из социјалних оквира.

Иако је реч о наизглед опречним приступима инвалидитету, медицински и социјални модел још увек се преплићу,

не искључују један другог. Дешава се и данас да у неким заједницама, државама и окружењима доминира медицинска парадигма. Данас се све чешће говори о холистичкој парадигми, мултипарадигматском приступу или биопсихосоцијалној теорији инвалидитета, која заправо уједињује медицински и социјални оквир. Говорећи о овом приступу, Јасмина Петровић указује: „у тумачење инвалидитета се укључује социјална перспектива и признају се социјалне препреке, па се социјална дисфункција посматра као последица настала у садејству с трајним телесним, сензорним или когнитивним оштећењима појединца”(Петровић 2016: 30). Овај приступ везује се за америчког теоретичара Нагија који је међу првима указао да „инвалдитет није само органско, него и социјално нефункционисање. То је неспособност или ограничење у обављавању друштвено дефинисаних улога, које се од појединца очекују унутар

13 Предавање Љупке Михајловски, председнице УО Савеза за приступачност Србије, у оквиру радионице „Приступачност” у организацији Културног центра Београда, 1. 11. 2021. године

социокултурног и физичког окружења” (Наги према Петровић 2016: 31). Суштина Нагијевог приступа је да „на пример, особа која користи инвалидска колица за кретање у неприлагођеном окружењу ће доживети значајну онеспособљеност и функционална ограничења. Али та иста особа у прилагођеном окружењу (прилагођен аутомобил или други превоз, рампе за инвалидска колица, врата која омогућавају лак улазак на посао и друге јавне просторе, радни простор прилагођен инвалидским колицима, посао који се може обављати седећи, подршка породице и пријатеља), доживеће у много мањој функционалну онеспособљеност током уобичајеног дана.”¹⁴ Амбивалентан однос према инвалидитету пратила је и таква правна регулатива. Закони су најпре били дискриминаторни и рестриктивни (Михаиловић и сар. 2011: 73), да би постепено сазрела данас преовлађујућа регулатива према

особама са инвалидитетом, усклађена са оквиром људских права и одрживим развојем друштва.

Први корак ка томе била је одлука Генералне скупштине Уједињених нација да 1981. годину прогласи Међународном годином особа са инвалидитетом и позове државе чланице на израду акционих планова на националном, регионалном и међународном нивоу, с посебном пажњом за изједначавање могућности, рехабилитацију и превенцију. Главна идеја била је „пуно учешће и једнакост”, дефинисана као „право особа са инвалидитетом да у потпуности учествују у животу и развоју свог друштва, уживају услове живота једнаке онима других грађана и имају једнак удео у побољшању услова који проистичу из друштвено-економског развоја.”¹⁵

Овај корак био је веома значајан у ширењу свести о инвалидитету

14 <https://www.sznagi.com/index.php/disability/>, приступљено 15. 11. 2021. године

15 <https://www.un.org/development/desa/disabilities/the-international-year-of-disabled-persons-1981.html>, приступљено 22. 12. 2021. године

и транзицији са становиштва медицинске парадигме, у оквиру које је акценат био на индивидуалној патологији, на социјални модел, који наглашава људска права и прилагођавање окружењу.¹⁶ Остали циљеви Међународне године особа са инвалидитетом укључивали су:

- повећање свести о инвалидитету;
- разумевање и прихватање особа са инвалидитетом;
- подстицање особа са инвалидитетом да формирају организације кроз које могу да изразе своје ставове и промовишу акције за побољшање своје ситуације.

Главни закључак Међународне године особа са инвалидитетом био је да положај особа са инвалидитетом у значајној мери зависи од друштвених

ставова. Ставови су главна препрека за остварење циља пуног учешћа особа са инвалидитетом у друштву и опште равноправности.¹⁷ Међународна година особа са инвалидитетом поставила је темеље инклузивном друштву и значајно побољшала свест о проблемима са којима се особе са инвалидитетом суочавају. Данас је један од темељних принципа одрживог развоја подједнако учешће свих у свим друштвеним процесима, па тако и особа са инвалидитетом, и уклањање свих баријера за њихово укључивање, од физичких до вредносних.

Од 1992. године, према одлуци Уједињених нација¹⁸, у свету се 3. децембар обележава као Међународни дан особа са инвалидитетом. Колико је у глобалним оквирима тема обезбеђивања социјалног оквира за укључивање особа са инвалидитетом

¹⁶ <https://pwd.org.au/about-us/our-history/international-year-of-disabled-persons/>, приступљено 22. 12. 2021. године

¹⁷ <https://www.un.org/development/desa/disabilities/the-international-year-of-disabled-persons-1981.html>, приступљено 22. 12. 2021. године

¹⁸ Резолуција Генералне скупштине Уједињених нација 47/3 <https://www.un.org/development/desa/disabilities/news/news/international-of-persons-with-disabilities-3-december.html>, приступљено 22. 12. 2021. године

важна, показује посвећеност Уједињених нација да својим одлукама и документима подстакне државе чланице да делују у том правцу. Тако је 2006. године усвојена и *Конвенција Уједињених нација о правима особа са инвалидитетом*, а 2011. године објављен и *Светски извештај о инвалидитету*, приређен од стране Светске здравствене организације и Светске банке, а који треба да помогне и олакша имплементацију *Конвенције*.

Поред труда светске заједнице и бројних држава да у својим јавним политикама у фокус ставе и особе са инвалидитетом, веома значајна промена је и освешћивање особа са инвалидитетом да се боре за своја права, да се удружују, указују на своје потребе и иницирају промене. Захваљујући њиховом укључивању, дошло је до бољег разумевања и значајних промена у архитектонском прилагођавању јавних простора, променама у приступу особама са инвалидитетом, смањењу дискриминације,

промени која је посебно видљива кроз употребу језика.

3.3. Језик и терминологија инвалидности

„Речи могу да повреде или могу да излече; могу развластити или оснажити; могу појачати негативне стереотипе или просветлити. Узмите у обзир како језик користите свакодневно. Да ли преноси праву поруку?” Гленда Вотсон Хајат

Речи које користимо да именујемо различите појаве у друштву готово никад нису емоционално обезличене. Још су први лингвистички антрополози, који су се бавили местом језика у ширем друштвеном оквиру, истицали везу између језика и друштвеног контекста у којем он настаје и развија се. Једна од основних поставки лингвистичких антрополога је да „значење сваке појединачне речи у великој мери зависи од њеног контекста”, те да је језик „културни ресурс и културна пракса” (Senft 2007: 80). Бронислав Малиновски,

један од најзначајнијих антрополога 20. века и утемељивач социјалне антропологије, истакао је „језик и култура су недељиви, наш језик је наша култура и начин на који га користимо одражава се на нашу културу” (Watson Hyatt 2005: 12). Управо полазећи од ове нераскидиве везе језика и контекста, постаје јасно колико језик према инвалидитету и инвалидности одражава и став и однос према особама које с њим живе. Гленда Вотсон Хајат, активисткиња у области права особа са инвалидитетом, која и сама има церебралну парализу, анализира негативну употребу речи у енглеском језику, које су иначе често преузете из латинског језика, па се користе и у српском језику. Реч „инвалид” указује да нешто „није валидно”, односно „није прихватљиво” (Watson Hyatt 2005: 12). Реч иначе потиче из латинског језика од речи *invalidus* што значи слабо, импотентно, неадекватно. Такође, реч хендикепиран ствара слику у мислима некога ко стоји на улици и држи капу у руци тражећи милостињу (енг. *hand* –

рука, *cap* – капа) (Watson Hyatt 2005: 12). Реч хендикепиран фокусира се на сметњу, отежавање, и указује на особу која је ометена, отежана, па носи негативну конотацију. Због тога је Светска организација особа са инвалидитетом инсистирала на замени овог термина термином *disability* и *disabled*, што у преводу значи: онеспособљеност, онеспособљен. Ова реч у енглеском језику нема негативан призвук, јер упућује на особе које су у нечему спречене, онемогућене, али у српском може имати пежоративни призвук (Petrović 2016: 16). Аутор истраживања који се бавио језичким баријерама када је реч о инвалидитету Филип Мирић, истиче да су испитаници у његовом истраживању користили управо термин „онеспособљавана особа”, који у први план ставља друштво са својим ограничавајућим факторима (Mirić 2015: 122). За разлику од речи онеспособљене и за разлику од негативне конотације у енглеском језику, у српски језик реч инвалид је ушла након завршетка

Првог светског рата „углавном за означавање ратних војних инвалида, али се његова употреба наставила и касније, између два светска рата и после Другог светског рата. Према неким истраживачима, примењен на ову категорију особа са инвалидитетом, термин није имао негативне конотације. Напротив, као таква увек је имала чак и позитиван призвук поштовања, означавајући групу људи који су жртвовали свој телесни интегритет за добробит отаџбине (Рајков, 2003: 75). Термин је био у употреби и у свим законским и подзаконским актима, а донедавно присутан и у свим званичним формулацијама и документима. Међутим, у новије донетим законским актима избегава се његова употреба” (Petrović 2016: 17).

Гленда Вотсон Хајат истиче и да је, у оквиру медицинске парадигме схватања инвалидитета, доминантно било истицање здравственог проблема, па су се користили изрази „везан за колица”, „везан за кућу”, „пати од...”, „потребна

му је помоћ”, „потребна му је нега”, „не може да хода”, „не може да прича”. Сви ови изрази указивали су на сажаљење, страх, патронизијуће ставове који су јачали негативне стереотипе и предрасуде према особама са инвалидитетом (Watson Hyatt 2005: 12). Када је реч о средњовековној Србији особе са инвалидитетом се називају „слепим”, „убогим”, „глувим”, „немоћним”, „прокаженим”, што говори о високој дискриминацији која акценат ставља само на здравствени проблем (Ђорђевић према Mirić 2015: 113). И данас није реткост срести се са оваквим језичким означавањем особа које имају неку врсту инвалидитета.

За разлику од деперсонализујућег односа, који проистиче из медицинске парадигме, социјална парадигма, која је обележила другу половину 20. века, управо је као један од најбољих алата за уклањање предрасуда видела разбијање језичких баријера. Акценат је од осамдесетих година прошлог века на особи и њеним карактеристикама,

а не на здравственим проблемима, што је раније резултирало њиховим обеснаживањем. Поред речи „инвалид” и „хендикепиран” често се користио (а и даље је често у употреби) израз „особа са посебним потребама”, који је такође неадекватан, јер особе са инвалидитетом имају исте потребе само их другачије задовољавају. Данас је најприхваћенији израз „особа са инвалидитетом” јер се у први план ставља личност, а тек онда проблем с којим живи. Овај термин долази из Сједињених

Америчких Држава где се користи у Закону о Американцима са инвалидитетом, који је потом преузет и употребљен у *Стандардним правилима Уједињених нација за изједначавање могућности особа са инвалидитетом*, као и у *Међународној конвенцији о правима особа са инвалидитетом* (Ružičić Novković у: Mirić 2015: 117). Данас је јавно прихватљив речник према особама са инвалидитетом богатији,

НЕ КОРИСТЕ СЕ

хендикепиран
инвалидан
пати од инвалидности
особа са посебним
потребама
везан/а за колица
слепац
ретардиран

КОРИСТЕ СЕ

онеспособљена особа
особа са инвалидитетом
особа са оштећењем слуха, вида...
особа са неуродиверзитетом
особа са специфичним потребама
корисник/ца колица
особа са смањеном покретљивошћу
слабовида/слепа особа
глува/наглува особа
особа са интелектуалним потешкоћама
особа са тешкоћама у учењу
особа са Дауновим синдромом
особа малог раста

Слика 1: Употреба термина код инвалидитета
Преузето из: Vlachou 2020: 25.

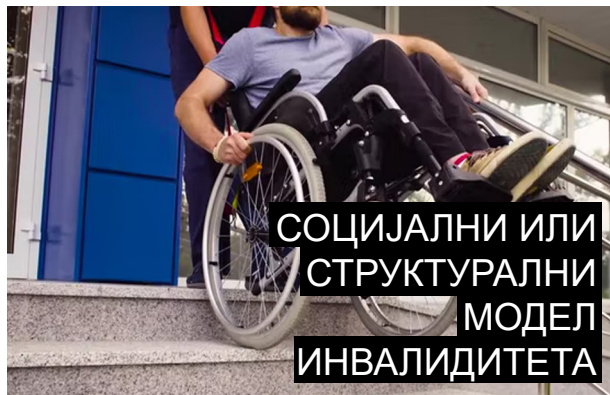
МЕДИЦИНСКИ ИЛИ ИНДИВИДУАЛНИ МОДЕЛ ИНВАЛИДИТЕТА

Проблем је особа са
инвалидитетом

- болестан је
- везан је за кућу
- везан је за колица
- не може да види, чује
- не може да се користи рукама
- не може да хода
- тражи лек
- има нападе
- не може да се попне уз степенице
- потребна је помоћ и нега

СОЦИЈАЛНИ ИЛИ СТРУКТУРАЛНИ МОДЕЛ ИНВАЛИДИТЕТА

Проблем је окружење које
ограничава

- паркинг-места
- лоше дизајнирани објекти
- сиромаштво и ниски приходи
- не може да види, чује
- недостатак лифтова
- неприступачан превоз
- сегрегирано образовање
- предрасуде
- лоша перспектива за запошљавање
- мали број тумача знаковног језика
- изоловане породице
- степенице, недостатак рампи

недискриминишући, с фокусом на личност и њена права и потребе. Језичке разлике видљиве су и у поређењу две доминантне парадигме. Језик медицинске парадигме је везан за здравствени проблем особе са инвалидитетом, док је језик социјалне парадигме окренут ограничењима и могућностима унапређења окружења.

У Србији је став који доноси социјална парадигма сазрео нешто касније, крајем 20. века. Тада се зауставља искључиво проучавање инвалидности, а доминантан постаје социјални модел да инвалидитет настаје као последица немогућности друштва да се прилагоди и да укључи особе са инвалидитетом у социјалне токове и живот (Мирић 2015: 114). Међутим, иако су значајни напори уложени у развој инклузивног друштва, прикривена и отворена дискриминација је и даље присутна. Она се и даље осећа у језичком оквиру, што се може видети кроз медијски дискурс и начин на који се извештава о особама са инвалидитетом. Филип

Мирић, позивајући се на истраживање које се бавило анализом прилога, наслова и начиним извештавања о особама са инвалидитетом (Ружичић Новковић), посебно наглашава сензационалистички тон који се користи у медијима, где се особе са инвалидитетом приказују или као хероји или као жртве. На једном месту он истиче да „медији својим извештавањем често доприносе стварању искривљене слике о особама са инвалидитетом, о њиховим могућностима и уопште улози у друштву” (Мирић 2015: 115).

Глобално, инклузивно друштво данас карактеришу и нови термини за особе са инвалидитетом којима се настоје превазићи терминолошки изазови који воде дискриминацији и који се чине прихватљивијим, јер у потпуности скрећу пажњу са индивидуалног проблема и акценат стављају на поштовање различитости. То су термини „другачије способни” (*special-ly abled*) и „функционално различити” (*functionally different*). Ови термини указују само на различитост у односу

ТАКТИЛНА

Приступачност културног наслеђа особама са оштећеним видом постиже се прилагођавањем музејских и галеријских поставки тако да се уметничка дела могу у потпуности доживети чулом додира.

на просечне особе, али људи које имају једнаке могућности да се изразе, развију и задовоље своје потребе и навике. Чини се да овакав приступ представља надградњу социјалног модела, јер претпоставља једнакост могућности у погледу окружења, где степен остварења потреба зависи искључиво од личне мотивације особа које живе с неким обликом инвалидитета.

3.4 Приступачност и инклузија

Приступачност и инклузија су два основна појма заједнице и друштва које је прилагођено потребама свих људи. Ова два појма или појаве немају исто значење, нити су подједнако заступљени у једној заједници или установи, али јесу комплементарни и заједничко присуство показује највиши степен свести и отворености према свима. Приступачност је појам који је више окренут ка појединцу и стварању услова да појединац оствари бољи доживљај садржаја или ситуације. Инклузија је појам који

указује на унапређење капацитета заједнице да спроводи одлуке које се баве различитим изазовима. (Quick 2011: 274). Инклузија је обухватнији појам који је оријентисан на питања из домена јавних политика и шире заједнице. И Уједињене нације у својој публикацији о друштвеној инклузији истичу да се „социјална инклузија дефинише као процес побољшања услова учешћа у друштву, посебно за људе који су у неповољном положају, кроз побољшање могућности, приступа ресурсима, гласа и поштовања права”, па је тако социјална инклузија истовремено и процес и циљ (Одељење Уједињених нација за економска и социјална питања, 2016: 17). Инклузија је основни принцип циљева одрживог развоја у оквиру Агенде Уједињених нација 2030. Директно је покривена Циљем 10: Смањење неједнакости, али је индиректно садржана и у осталим циљевима одрживог развоја. Светска банка инклузију дефинише као „процес побољшања услова за учешће појединаца и група у друштву”

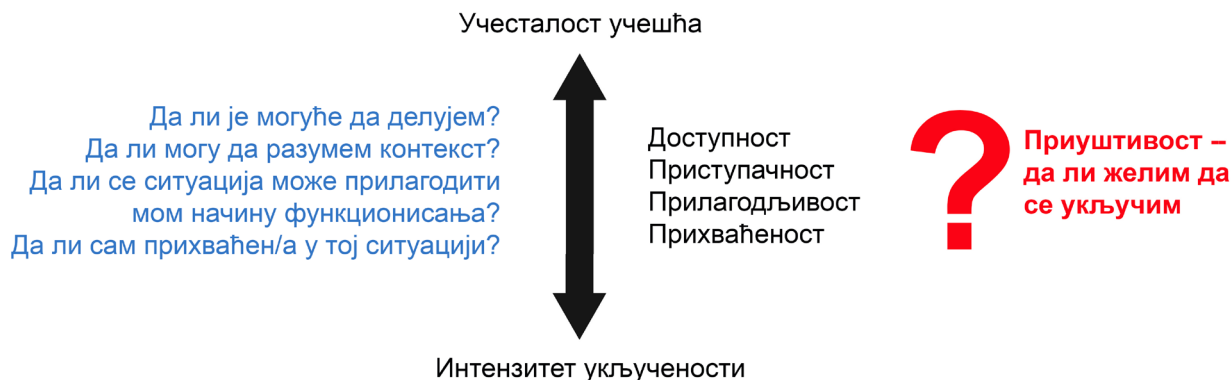
и „процес унапређења способности, могућности и достојанства људи, који су у неповољном положају на основу свог идентитета, како би учествовали у друштву” (Светска банка , 2013, стр. 3–4 према Одељење Уједињених нација за економска и социјална питања 2016: 19).

Дакле, социјална инклузија је више идејни појам, док је приступачност конкретно стварање услова у окружењу како би особе са инвалидитетом биле у могућности да се укључе у друштвене процесе. Шведски професор психологије који се посебно бави темама и истраживањима инвалидитета Матс Гранлунд је, са сарадницима, развио петодимензионални модел партиципације који разликује облике учешћа према учесталости и интензитету. У пет димензија укључује:

- *Доступност*, која представља објективну могућност ангажовања у некој ситуацији или активности

- *Приступачност* – односи се на то да ли особа може, односно сматра да може приступити контексту ситуације или активности
- *Приуштивост* – односи се на то колико финансијски услови, али и количина труда, времена и енергије омогућавају особи да се укључи у ситуацију или активност
- *Прилагодљивост адаптивности* указује на то колико се ситуација или активност може прилагодити
- *Прихваћеност* – обухвата прихватање од стране других људи који учествују у ситуацији.

Свака димензија може се посматрати кроз призму учесталости учешћа и кроз призму интензитета укључености. Приуштивост је димензија која је заједничка свим осталим у петодимензионалном моделу. У погледу и

Слика 3: Гранлундов петодимензионални модел партиципације
 Environmental dimensions of participation (Developed from Maxwell and Granlund, 2011, p. 255)

окружење и појединци налазе се у непрекидном међудејству. Чини се да што је веће индивидуално учешће у процесима и већа видљивост особа са инвалидитетом, и инклузија постаје доминантна појава, уз промену свести окружења. Али такође важи и обратно, уколико је заједница отворена да се прилагоди и прихвати особе са инвалидитетом и њихова мотивација за учешће у процесима, ситуацијама и активностима биће већа.

Окружење треба посматрати као предуслов за друштвено ангажовање, јер је на њему увек први корак када је реч о прихватању или одбацивању.

окружења дају правне и регулаторне мере од којих (пored објективних предуслова) у многome зависи колико ће учешће особама са инвалидитетом бити омогућено.

У контексту сектора културе, појмови приступачности и инклузије не односе се само на укључивање особа са инвалидитетом као публике, већ и као активних креатора и учесника програма, као и њихово укључивање у процесе доношење одлука. Такође, примена начела универзалног дизајна и стандарда приступачности унапређују услове за културну партиципацију

не само особа са инвалидитетом већ и свих група публика, с посебним акцентом на:

- старије људе, али и млађе, који се отежано крећу;
- родитеље мале деце у дечјим колицима;
- децу (због обезбеђивања простора и прилагођавања висине постављања садржаја);
- особе са прекомерном тежином које имају тешкоће при кретању;
- особе које улазе с теретом
- труднице;
- особе које имају привремене повреде;
- особе са здравственим потешкоћама.

Такође, не треба заборавити ни све оне који једноставно желе да уживају у титлованим садржајима, који желе да додиром доживе и истражују уметност, који воле да слушају вођење преко аудио-водича, који уживају у аудио-књигама итд.

Дакле, за реч приступачност представници установа најчешће у фокусу имају физичке препреке. Међутим, када се тема приступачности сагледа обухватније види се да баријере за приступачност нису само физичке природе. У литератури која се бави овим питањима најчешће се наводе три врсте баријера:

- *Физичке баријере* – то су природне или вештачке препреке (структуралне) које спречавају особе са смањеном покретљивошћу да циркулишу, прилазе и крећу се у просторима и објектима. Оне углавном, али не искључиво, утичу на особе које користе инвалидска колица (било ручна или електрична), као и на људе који могу да ходају, али који имају потешкоћа у кретању и савладавању препрека као што су степенице или тротоари – на пример, труднице и старији људи, параплегичари, особе са мултиплом склерозом и други. (Vlachou 2020: 14)

- *Друштвене препреке* – оне се односе на ситуације које спречавају или ометају приступ културној партиципацији. Оне укључују факторе као што су: ниво образовања, писмености, незапосленост, социјална или географска изолација, недостатак културне понуде у области становања и слично. (Vlachou 2020: 14)
- *Интелектуалне баријере* – онемогућавају или смањују приступ културној партиципацији људи који су слабо писмени или неписмени, који немају специјализовано техничко и/или научно знање о датој теми, који не говоре матерњим језиком, који имају чулни инвалидитет или интелектуалне потешкоће, или поремећаје из спектра аутизма. (Vlachou 2020: 14)

Приступачност се према томе односи не само на обезбеђивање рампи, рукохвата, лифтова, тактилних стаза и других елемената физичке приступачности, већ и на потребу да се програми установе прилагоде различитим групама публике, да се осмисле програми који за одређену групу публике не постоје, да се у установи међу запосленима развије интерна организациона култура сензибилисана за потребе особа са инвалидитетом и жељу за њиховим учешћем, да се стратешки установа определи за овакве садржаје и активности.

4

Регулаторни оквир и јавне политике подршке културној партиципацији особа са инвалидитетом

Када се говори о положају особа са инвалидитетом, укључујући и остваривање права на културу, кључно је сагледати регулаторни оквир, на међународном и националном нивоу, као и механизме подршке које предвиђају јавне политике различитих ресора и сектора.

4.1 Међународни правни оквир у области културних права особа са инвалидитетом

Република Србија ратификовала је готово све правне међународне документе који се односе на забрану дискриминације и унапређење положаја особа са инвалидитетом. На првом месту то је *Универзална декларација о људским правима*, најзначајнији међународни акт о људским правима, који се тиче сваког човека. Када је реч о култури, *Универзална декларација о људским правима* истиче: „Свако има право да слободно учествује у културном животу заједнице, да ужива у уметности”. У *Међународном пакту о економским, социјалним и културним правима* („Сл. лист СФРЈ”, бр. 7/71) наглашено је да припадницима свих мањинских група не сме бити забрањено да развијају културу, користе свој језик, те је чланом 15. сваком човеку дато право да учествује

у културном животу. У складу са *Универзалном декларацијом о људским правима* Савет Европе је 1950. године донео *Европску конвенцију за заштиту људских права и основних слобода* („Службени гласник СЦГ” – Међународни уговори, бр. 9/03, 5/05 и 7/05 - испр. и „Службени гласник СЦГ” – Међународни уговори, бр. 12/10 и 10/15) која је била повод за доношење *Повеље Европске уније о основним правима*, 2000. године, у којој се у делу 3 – Једнакост, у члану 26, истиче интеграција особа са инвалидитетом, поштовање права особа са инвалидитетом у циљу социјалне и професионалне интеграције и учествовања у животу заједнице.¹⁹ Интеграција особа са инвалидитетом назначена је и у *Европској социјалној повељи* коју је Република Србија потврдила Законом о потврђивању Ревидиране европске социјалне повеље

(„Службени гласник РС” – Међународни уговори, бр. 42/09), према којој се државе потписнице обавезују да ће „унапредити пуну социјалну интеграцију особа са инвалидитетом и учешће у животу заједнице, укључујући и техничку помоћ, које имају за циљ да превазиђу баријере у споразумевању и покретљивости и да омогуће приступ транспорту, стамбеном смештају, културним активностима и разоноди”. Европска унија усвојила је и друге важне документе која се тичу унапређења живота особа са инвалидитетом, међу којима се посебно издвајају *Европска стратегија за особе са инвалидитетом 2010–2020*, *Европа без баријера*²⁰ и *Стратегија Савета Европе о особама са инвалидитетом 2017–2023* којима се обухватају сва грађанска, политичка, привредна, социјална и културна права особа са инвалидитетом, те је општи циљ

¹⁹ https://www.mci.gov.rs/upload/documents/eu_dokumenta/povelja_osnovna_prava_jul_20.pdf, приступљено 1. 6. 2021.

²⁰ Видети: http://ravnopravnost.gov.rs/wp-content/uploads/2012/11/images_files_Evropska%20strategija%20za%20osobe%20sa%20invaliditetom%202010-2020.pdf, приступљено 3. 6. 2021.

Стратегије достизање једнакости, достојанства и равноправности за особе са инвалидитетом, кроз пет приоритетних области, међу којима је и приступачност.²¹ Посебан значај у области унапређења положаја особа са инвалидитетом има и *Агенда одрживог развоја Уједињених нација до 2030. године*, у којој се особе са инвалидитетом наводе у циљевима који се односе на образовање, раст и запошљавање и равноправност.²²

У контексту истраживања „Инклузивни музеји Србије: стање, изазови и перспективе” најважнији међународни документи су:

1) Резолуција Генералне скупштине УН бр. 48/96 – *Стандардна правила Уједињених нација за изједначавање могућности које се пружају особама са инвалидитетом*,

2) *Конвенција Уједињених нација о правима особа са инвалидитетом* (2006) коју је Република Србија ратификовала Законом о потврђивању Конвенције о правима особа са инвалидитетом

(„Сл. гласник РС – Међународни уговори”, бр. 42/09),

3) *Стратегија Уједињених нација за инклузију особа са инвалидитетом*,

4) Резолуције Комитета министара Савета Европе – *Учешће особа са инвалидитетом кроз инклузивне нове технологије* (ResAp (2001)3), *Универзалним дизајном до пуног учешћа* (ResAp (2007)3),

5) *Директива ЕУ 2016/2102 о приступачности веб-страница и мобилних апликација органа јавног сектора*²³

6) *Европски план акције за особе са инвалидитетом за период од 2006. до 2015. године* (2006).

21 <http://posi.hr/wp-content/uploads/2018/02/Strategija-Vijeca-Europe-za-osobe-s-invaliditetom-2017-2023.pdf> , приступљено 3. 6. 2021.

22 <https://rsjp.gov.rs/wp-content/uploads/Agenda-UN-2030.pdf> , приступљено 4. 6. 2021.

23 Видети: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016L2102&from=EN> приступљено 3. 6. 2021.

Један од најважнијих сегмената унапређења живота особа са инвалидитетом је концепт универзалног дизајна – односно дизајна за све у коме се ствара окружење коме сви људи могу да приступе, да га разумеју и користе, без обзира на старост, висину, способност или инвалидитет.²⁴ Окружење (или било која зграда, производ или услуга у том окружењу) треба да буде пројектовано тако да задовољи потребе свих људи који желе да га користе, због чега је веома важно нагласити да се он не ствара због користи мањине, јер „једноставно речено, универзални дизајн је добар дизајн који развојем приступачности жели да прилагоди окружење свима”.²⁵ Концепт дизајн за све смањује дискриминацију, повећава ниво инклузије, једнакости и отвара нове могућности за продор савремених технологија и начина схватања људских потреба (Лаловић и сарадници 2018:6). Универзални дизајн омогућава да

окружење задовољи осам циљева:

1. Телесна прилагођеност – објекат треба да буде приступачан свим људима, без обзира на њихову висину и масу;
2. Удобност – окружење не треба да буде претерано захтевно;
3. Подизање свести – треба да користи различите начине за ефикасно преношење информација;
4. Разумевање – окружење мора да буде јасно, недвосмислено и интуитивно за употребу;
5. Здравље – треба да промовише здрав живот и спречава повреде;
6. Социјална интеграција – треба да осигура социјалну укљученост свих људи;
7. Персонализација – да дозволи људима да лично доживе своје искуство;
8. Културолошка прилагођеност – дизајнерско решење треба да поштује контекст пројекта.²⁶

24 Употребљавају се термини универзалани дизајн (САД, Канада), инклузивни дизајн (Велика Британија, Норвешка), дизајн за све (Европска Унија – Стокхолмска декларација (2004)).

25 <http://universaldesign.ie/what-is-universal-design/>, приступљено 20. 6. 2021.

26 <https://reliance-foundry.com/blog/universal-design>, приступљено 20. 6. 2021.

У основи универзалног дизајна је седам принципа:

1. Једнакост у употреби – обезбедити иста средства употребе за све кориснике, избегавати сегрегацију или стигматизацију корисника и учинити дизајн привлачним за све кориснике;
2. Флексибилност у употреби – подразумева дизајн који се прилагођава широком спектру индивидуалних преференција и способности и прилагођава се ритму корисника;
3. Једноставна и интуитивна употреба – представља дизајн који је лако разумљив, без обзира на корисничко искуство, знање, језичке способности или тренутни ниво концентрације, због чега је неопходно уклонити непотребну сложеност, бити доследан у очекивањима корисника, организовати информације у складу са њиховим значајем;
4. Уочљиве информације – дизајн ефикасно преноси потребне информације кориснику, без обзира на услове у околини или сензорне способности корисника, те је важно користити различите начине (сликовне, вербалне, тактилне) за представљање битних информација, омогућити одговарајући контраст између битних информација и околине, повећати читљивост битних информација, омогућити компатибилност с различитим техникама или уређајима које користе људи са сензорним ограничењима;
5. Толеранција за грешку – дизајн минимизира опасности и штетне последице случајних или ненамерних радњи;
6. Мали физички напор – дизајн се може користити ефикасно и удобно и с минималним замором

који ће се кориснику омогућити да задржи неутралан положај тела, да избегне понављање радњи и покрета, и континуирани физички напор, и да утроши разумне количине снаге;

7. Адекватна величина и простор за приступ и употребу – без обзира на величину тела, држање или покретљивост корисника потребно је омогућити јасну видљивост простора за сваког корисника (и који седи и који стоји), да сви делови буду удобни за све кориснике, прилагодити предмете величини шаке и прилагодити простор за употребу асистивних уређаја или личних пратилаца (Слика 4)²⁷.

Слика 4: Седам принципа универзалног дизајна

27 <https://universaldesign.ie/what-is-universal-design/the-7-principles/#p5>, приступљено 20. 6. 2021.

У Стандардним правилима Уједињених нација за изједначавање могућности које се пружају особама са инвалидитетом, у оквиру „Циљног подручја за равноправно учешће” истакнуто је да особама са инвалидитетом треба да буду обезбеђена и физичка и информациона и комуникациона приступачност, за чију ће реализацију бити консултоване организације особа са инвалидитетом.²⁸ Поред тога, и *Стандардна правила Уједињених нација за изједначавање могућности које се пружају особама са инвалидитетом* и *Конвенција Уједињених нација о правима особа са инвалидитетом* и *Европски план акције за особе са инвалидитетом* посебно су посвећени партиципацији особа са инвалидитетом у културном животу. Наглашено је да особама са инвалидитетом треба обезбедити учешће у културном животу, и као публици и као извођачима у установама „као што су позоришта, музеји, биоскопи, библиотеке и

туристичке агенције и, по могућности, (обезбедити) приступ споменицима и знаменитостима од националног културног значаја” (члан 30. *Закона о потврђивању Конвенције о правима особа са инвалидитетом*). Због тога је неопходно да све информације о култури буду доступне особама са инвалидитетом, коришћењем нових технологија у једноставним и разумљивим формулацијама, јер је, према члану 9. *Конвенције Уједињених нација о правима особа са инвалидитетом*, „дигитална приступачност саставни део права приступа особа са инвалидитетом, једнака приступу превозу и другим објектима и услугама, који су отворени за јавност или се пружају јавности”. У истом члану наводи се да је неопходно особама са инвалидитетом обезбедити пуно учешће у свим сферама живота, те је потребно у јавним објектима обезбедити ознаке на Брајевом писму, на начин да се

²⁸ https://www.osobesainvaliditetom.rs/attachments/004_23.pdf, приступљено 4. 6. 2021.

лако читају и разумеју, и укључити водиче, читаче и стручне тумаче за знаковни језик, како би се олакшао приступ јавним објектима. У оквиру дигиталне приступачности посебно би требало поменути Међународну телекомуникациону унију, специјализовану агенцију Уједињених нација, која је креирала документ *Агенда Повезивање 2030 – агенда за глобални развој телекомуникација* (ПП-18 Резолуција 200, Рев. Дубаи, 2018), чији је један од циљева и инклузија, односно стварање окружења које омогућава приступачни телекомуникациони и информациони систем за особе са инвалидитетом до 2023. године.²⁹ Према *Европском плану акције* равноправно учешће особа са инвалидитетом може се постићи и ангажовањем институција да у културни живот укључе особе са инвалидитетом, осигуравањем доступности културних програма кроз титловање, аудио-дескрипцију и

знаковни језик, и подизањем свести запослених о значају укључености особа са инвалидитетом у културни живот друштва.³⁰ У вези са осигуравањем доступности важно је поменути и *Маракешки уговор за омогућавање приступа објављеним делима од стране лица која су слепа, слабовида или на други начин онемогућена да користе штампане материјале* (2013), којим се дозвољавају изузеци од ауторских права, како би се олакшало стварање приступачних верзија књига и других дела заштићених ауторским правима за особе са оштећењем вида. Република Србија је ратификовала овај Уговор *Законом о потврђивању Маракешког уговора за омогућавање приступа објављеним делима од стране лица која су слепа, слабовида или на други начин онемогућена да користе штампане материјале* („Службени гласник РС – Међународни уговори”, бр. 1/20).

²⁹ <https://www.itu.int/en/ITU-T/jca/ahf/Documents/docs-2018/Dec2018/PP18%20Res%20175%20Dubai.pdf>, приступљено 7. 6. 2021.

³⁰ <https://rm.coe.int/1680595206>, приступљено 4. 6. 2021.

4.2. Правни оквир Републике Србије у области културних права особа са инвалидитетом

У оквиру преговора за приступање Републике Србије Европској унији, 2014. године завршено је разматрање Поглавља 19, у које спадају радно право, политика запошљавања, безбедност и здравље на раду, социјални дијалог, социјална инклузија, социјална заштита, положај особа са инвалидитетом, борба против дискриминације и промовисање једнаких могућности за жене и мушкарце у радним односима.

Устав Републике Србије („Сл. гласник РС”, бр. 98/06 и 115/21) прописује да су у Републици Србији сви једнаки пред Уставом и законом, те да су заштићени од дискриминације, по било ком основу, а између осталог, и по основу психичког или физичког инвалидитета. У Републици Србији живот особа

са инвалидитетом уређен је низом закона. За потребе истраживања „Инклузивни музеји Србије: стање, изазови и перспективе” истраживачки тим Завода за проучавање културног развитка посебно се осврнуо на законе који се тичу укључености особа са инвалидитетом у културни живот заједнице.

На првом месту требало би поменути *Закон о спречавању дискриминације особа са инвалидитетом* („Сл. гласник РС”, бр. 33/06,13/16), где су међу основним начелима истакнути:

- поштовање људских права и достојанства особа са инвалидитетом;
- укљученост особа са инвалидитетом у све сфере друштвеног живота на равноправној основи;
- укљученост особа са инвалидитетом у све процесе у којима се одлучује о њиховим правима и обавезама.

Према члану 13. истог Закона забрањена је дискриминација на основу инвалидности у погледу доступности услуга и приступа објектима у јавној употреби, где се под објектима у јавној употреби сматрају и објекти културе. Такође, поменути Закон прописује да јединице локалне самоуправе треба да обезбеде равноправно учешће особа са инвалидитетом у културном животу заједнице, док су сви државни органи надлежни за културу и медије дужни да особама са инвалидитетом учине приступачним информације и комуникације путем употребе одговарајућих технологија.

Поред Закона о спречавању дискриминације особа са инвалидитетом за тему културних права веома су важни и Закон о кретању уз помоћ пса водича („Сл. гласник РС”, бр. 29/15), Закон о употреби знаковног језика („Сл. гласник РС”, бр. 38/15), Закон о заштити лица са менталним сметњама („Сл. гласник РС”, бр. 45/13), Закон о професионалној

рехабилитацији и запошљавању особа са инвалидитетом („Сл. гласник РС”, бр. 36/09 и 32/13), Закон о планирању и изградњи („Сл. гласник РС”, бр. 72/09, 81/09 – испр., 64/10 – одлука УС, 24/11, 121/12, 42/13 – одлука УС, 50/13 – одлука УС, 98/13 – одлука УС, 132/14, 145/14, 83/18, 31/19, 37/19 – др. закон, 9/20 и 52/21), Закон о електронским комуникацијама („Сл. гласник РС”, бр. 44/10, 60/13 – УС, 62/14, 95/18 - др. закон), Закон о јавним набавкама („Сл. гласник РС”, бр. 91/19), Закон о култури („Сл. гласник РС”, бр. 72/09, 13/16, 30/16 – испр. 6/20 и 47/21) и Закон о музејској делатности („Сл. гласник РС”, бр. 35/21). Поред наведених закона, положај особа са инвалидитетом, нарочито у културном животу заједнице, истакнут је и у Стратегији унапређења положаја особа са инвалидитетом у Републици Србији за период од 2020. до 2024. године („Сл. гласник РС”, бр. 44/20) и у Стратешким приоритетима развоја културе у Републици Србији од 2021. до 2025. године, као и у неколико других локалних стратешких докумената.

Готово сви наведени закони и стратегије тичу се остваривања културних права особа са инвалидитетом и доступности културних садржаја, те је један од општих интереса у култури, према *Закону о култури* „подстицање културног и уметничког стваралаштва особа са инвалидитетом и доступности свих културних садржаја особама са инвалидитетом”, док је чланом 69. *Закона о музејској делатности* наведено да је „музеј дужан да музејске предмете учини доступним особама са инвалидитетом, када је то могуће, и у облицима који су им приступачни”. У оквиру музејске делатности неопходно је истаћи и *Правилник о Програму и начину полагања стручног испита у делатности заштите културних добара* („Сл. гласник РС”, бр. 118/21), према којем запослени у музејима за стицање звања кустоса и/или звања музејског едукатора – педагога или музејског водича полажу и предмет Музејска педагогија у оквиру којег је део литературе посвећен специфичностима музејских програма с обзиром на

структуру корисника. Међутим, структуре корисника у литератури су наведене само кроз пример, у ком се истичу „старост, профил, посебне потребе”. Овакав навод би требало променити зато што је термин „посебне потребе” изашао из званичне употребе, јер је неодговарајући и неприхватљив. Сви људи имају исте потребе, било да живе са инвалидитетом или не. Уместо поменутог, требало би користити термин „особе са инвалидитетом”. Поред два поменута закона, *Закон о кретању уз помоћ пса водича* у члану 5. наводи да особа која се креће уз помоћ пса водича има право коришћења свих објеката у јавној употреби, па тако и културних објеката, док члан 19. *Закона о употреби знаковног језика* истиче да и установе културе треба да развијају могућности за равномерно обезбеђивање брзе и ефикасне услуге у односу на потребе глувих особа.

Када је реч о физичкој приступачности, *Закон о планирању и изградњи* чланом 5. прописује: „Зграде јавне и пословне

намене, као и други објекти за јавну употребу (улице, тргови, паркови и сл.), морају се пројектовати, градити и одржавати тако да свим корисницима, а нарочито особама са инвалидитетом, деци и старим особама, омогућавају несметан приступ, кретање и боравак, односно коришћење у складу са одговарајућим техничким прописима чији су саставни део стандарди који дефинишу обавезне техничке мере и услове пројектовања, планирања и изградње, којима се осигурава несметано кретање и приступ особама са инвалидитетом, деци и старим особама.” Стандарди које треба поштовати у грађевинарству и архитектури, а који се односе на особе са инвалидитетом, дефинисани су *Правилником о техничким стандардима планирања, пројектовања и изградње објеката, којима се осигурава несметано кретање и приступ особама са*

инвалидитетом, деци и старим особама („Сл. гласник РС”, бр. 22/15)³¹, где се под јавним објектима сматрају и објекти културе. Овим правилником назначено је на које је све начине могуће осигурати физичку приступачност објеката: у циљу савладавања висинских разлика; у циљу кретања у простору – несметано кретање по просторијама, коришћење тоалета, шалтера и пултова, прикључака и интерфона; у циљу лакше оријентације у простору, за шта су дати стандарди за постављање рампи, лифтова, тактилних стаза и звучне сигнализације.³² Међутим, према речима представнице Центра „Живети усправно”, у Правилнику не постоји правило за постављање тактилних стаза. Важно је напоменути да је Заштитник грађана 2018. године у партнерству са Удружењем за ревизију приступачности, а уз подршку Данског института за људска права спровео

31 После доношења Правилника, Република Србија је 2019. године усвојила и међународни стандард СРПС ИСО 21542:2019 – Зграде – приступачност и употребљивост изграђеног окружења.

32 У упитнику за музеје и галерије постављана су питања у складу са Правилником.

пројекат „Приступачност за све”, у којем је посебно наглашено да се адаптација многих објеката мора радити у сарадњи са заводима за заштиту споменика културе. У случају адаптације и реконструкције објеката заводи за заштиту споменика културе предвиђају и захтевају испуњење одређених услова, што изискује већа новчана средства. Због тога, према Извештају Заштитника грађана, локалне самоуправе често и не подносе захтев за добијање услова реконструкције, правдајући се „компликованом процедуром”, а поједини инвеститори и не траже услове завода, већ свесно остављају архитектонске баријере под изговором да је објекат под заштитом.³³

Питање дигиталне приступачности за особе са инвалидитетом још увек није регулисано посебним правилником, али се оно наглашава у *Закону о електронским комуникацијама* и у *Уредби о ближим условима за израду*

и одржавање веб-презентације органа („Сл. гласник РС”, бр. 104/18). Наиме, према Уредби државни органи и установе, а међу њима и установе културе, „су дужни да своје веб-презентације прилагоде особама са инвалидитетом омогућавањем визуелне уочљивости презентације, навигације путем падајућих листа, докумената за преузимање и прослеђивање (*download* и *upload*) понуђених у више читљивих формата (*pdf*, *doc*, *docx*, *odt*) и табеларно (*xlsx*, *ods*), алтернативе нетекстуалном садржају веб-странице, пропорционалног повећавања слова као и делова веб-презентације, промене високог контраста између боје позадине веб-презентације (из светле у црну) и боје слова, садржаја прилагођеног за коришћење алата као што су *TTS-text-to-speech* или *screen reader* и коришћења CAPTCHA систем-потврдни код (прилагођен слепим и слабовидим особама), како би говор био разумљив”. *Закон о електронским*

³³ <https://www.ombudsman.rs/attachments/article/5893/Posebna%20izvestaj%20PRISTUPACNOSTI%20final.pdf>, приступљено 21. 6. 2021.

комуникацијама се не позива на међународне стандарде информационо-комуникационе приступачности, док је у Уредби наведено да су за проверу валидности кода у контексту приступачности, државни органи дужни да користе *W3C Unicorn валидатор*. Важно је напоменути да је 2021. године Влада Републике Србије заједно са Међународном телекомуникацијском унијом израдила *Националну студију за процену дигиталне приступачности у Републици Србији*. Студија се радила у оквиру пројекта „Не остављајте никога иза себе у дигиталном свету”, а једна од препорука Студије је и консултовање особа са инвалидитетом приликом креирања дигиталних садржаја и њихово укључивање у тестирање приступачности.³⁴

Закон о професионалној рехабилитацији и запошљавању особа са инвалидитетом није директно повезан с културним правима, али се

односи на установе културе. Једно од начела овог Закона је и укљученост особа са инвалидитетом у све сфере друштвеног живота на равноправној основи – у складу с професионалним способностима. Наиме, сви послодавци, па тако и установе културе, који имају најмање 20 запослених, имају обавезу да у радном односу имају одређени број особа са инвалидитетом (послодавац који има од 20 до 49 запослених дужан је да има у радном односу једну особу са инвалидитетом, послодавац који има 50 и више запослених најмање две особе са инвалидитетом, и на сваких наредних започетих 50 запослених по једну особу са инвалидитетом). Према члану 50. Закона прописане су и новчане казне за непоштовање законских одредаба. У циљу подстицања запошљавања особа са инвалидитетом, Национална служба за запошљавање спроводи мере запошљавања које подразумевају стручну и финансијску подршку

³⁴ http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2021/06/ITU_Studija_o_proceni_politika_digitalne_pris_tupacnosti_u_Republici_Srbiji.pdf, приступљено 7. 6. 2021.

послодавцима. Ту спадају рефундација трошкова зараде за ангажовану особу са инвалидитетом и трошкова припадајућих пореза и доприноса, и/или трошкова прилагођавања радног места³⁵, што је регулисано *Правилником о критеријумима, начину и другим питањима од значаја за спровођење мера активне политике запошљавања* („Сл. гласник РС”, бр. 102/15, 5/17, 9/18). Национална служба за запошљавање субвенционише зараде особа са инвалидитетом које су запослене без претходног радног искуства, као и оних који припадају категорији теже запошљивих. Према члану 108. Правилника „субвенција за зараде” одобрава се на основу поднетог захтева послодавца у висини до 75% укупних трошкова зараде са припадајућим доприносима за обавезно социјално осигурање, али не више од износа минималне зараде утврђене у складу

са прописима о раду, а остварује се према прописима о државној помоћи за запошљавање особа са инвалидитетом и другим прописима о државној помоћи који су потребни за примену прописа о државној помоћи за запошљавање особа са инвалидитетом”. Преко Националне службе за запошљавање послодавци могу запослити особе са инвалидитетом преко јавних радова, што подразумева запошљавање до четири месеца, најмање три особе са инвалидитетом, у областима социјалне заштите и хуманитарног рада, културе, одржавања и обнављања јавне инфраструктуре и одржавања и заштите животне средине и природе.³⁶ У контексту запошљавања особа са инвалидитетом важно је споменути и *Правилник о начину праћења извршавања обавезе запошљавања особа са инвалидитетом и начину доказивања извршења те обавезе*

35 Под прилагођавањем радног места подразумева се техничко и технолошко опремање радног места, средстава за рад, простора и опреме у складу с могућностима и потребама особе с инвалидитетом.

36 <http://www.nsz.gov.rs/live/nudite-posao/podrska-poslodavcima/zaposlite-osobu-sa-invaliditetom.cid224>, приступљено 21. 6. 2021.

(„Сл. гласник РС”, бр. 101/16) према којем послодавац извршава обавезу запошљавања особа са инвалидитетом и уплатом средстава Буџетском фонду за професионалну рехабилитацију и подстицање запошљавања особа са инвалидитетом или „извршењем финансијске обавезе из уговора о пословно-техничкој сарадњи, куповини производа или вршењу услуга са предузећем за професионалну рехабилитацију и запошљавање особа са инвалидитетом – у вредности од 20 просечних зарада по запосленом у Републици Србији према последњем објављеном податку републичког органа надлежног за послове статистике у моменту закључења уговора”.

У складу са унапређењем живота особа са инвалидитетом, важно је споменути и *Закон о јавним набавкама*, у ком је у члану 98. наведено: „за све предмете набавки који су намењени употреби од стране физичких лица, техничке спецификације се, осим у објективно оправданим случајевима,

израђују на начин да се узимају у обзир критеријуми приступачности за лица са инвалидитетом или да решење буде прилагођено за све кориснике”.

Поред закона, Република Србија усвојила је и неколико стратешких докумената која се тичу особа са инвалидитетом, међу којима је најважнији документ *Стратегија унапређења положаја особа са инвалидитетом у Републици Србији за период од 2020. до 2024. године* („Сл. гласник РС” бр. 44/2020) са *Акционим планом за спровођење Стратегије у периоду од 2021. до 2022. године* („Сл. гласник РС”, бр. 37/21), која се ослања на претходну *Стратегију унапређења положаја особа са инвалидитетом у Републици Србији за период 2007–2015. године*. У Стратегији за период 2020–2024. је као један од главних проблема живота особа са инвалидитетом наведена недовољна физичка и информациона приступачност јавних објеката, због чега је Акционим планом планирано

да до 2024. године број јавних објеката који су приступачни за особе са инвалидитетом буде увећан за 40%. Општи циљ Стратегије је изједначавање могућности особа са инвалидитетом да уживају сва права, уз пуно поштовање њиховог достојанства и индивидуалне аутономије, обезбеђивање независности, слободе избора и пуне и ефективне партиципације у свим областима друштвеног живота, укључујући и живот у заједници. Један од посебних циљева Стратегије 2020–2024 је „Повећана друштвена инклузија особа са инвалидитетом”, који стреми превазилажењу препрека на које особе са инвалидитетом наилазе у остваривању права у својству појединаца, учесника у културном, економском, политичком, спортском животу. У оквиру овог циља наведена је мера „Укључивање особа са инвалидитетом у политички, јавни, културни, образовни и спортски живот у заједници”, у чијем остваривању ће се у обзир узимати и број и врста приступачних културних садржаја, који

би до 2024. године требало да порасту за 50%. Наведена мера подразумева да се у периоду од 2021. до 2022. године обезбеди приступачност спортских, рекреативних и културних објеката „путем подршке пројектима којима се обезбеђује приступачност улаза, тоалета, лифтова спортских и културних објеката и инсталирање визуелне, светлосне и звучне сигнализације на спортским, рекреативним, објектима у култури, што укључује елементе обезбеђења приступачности информација и комуникација”, као и „формирање фонда у надлежности Министарства омладине и спорта и Министарства културе и информисања за спровођење локалних акционих планова за приступачност у делу приступачности улаза, тоалета, лифтова спортских и културних објеката и инсталирање визуелне, светлосне и звучне сигнализације”. У оквиру мере „Подизање степена информисаности јавности о правима особа са инвалидитетом и баријерама са којима се суочавају у остваривању

права и унапређивање позитивне слике о особама са инвалидитетом као титуларима свих људских права”, као активности наведене су организација семинара и обука за стручне раднике у различитим областима у циљу сензибилизације за рад са особама са инвалидитетом и промовисање примера добре праксе у пружању подршке инклузији особа са инвалидитетом, од 2021. године континуирано. Поред ове Стратегије, у домену културе и права особа са инвалидитетом Министарство културе и информисања је 2021. године донело *Стратешке приоритете развоја културе Републике Србије од 2021. до 2025. године* (Закључак Владе РС од 21. 1. 2021), у којима се наглашава пуна инклузија особа са инвалидитетом у културни живот кроз уклањање постојећих баријера, повећање приступачности програма у култури и повећање партиципације.

На локалном нивоу, неколико јединица локалне самоуправе је донело стратегије / планове / акционе планове

за унапређење положаја особа са инвалидитетом, који су у највећем броју случајева истекли 2020. године. Поједини градови у Републици Србији имали су посебне стратешке документе који се тичу унапређења положаја особа са инвалидитетом (нпр. Град Пожаревац), док су други градови имали стратешке документе посвећена развоју социјалне заштите (нпр. Град Сомбор), или документе посвећене положају Рома и особа са инвалидитетом (нпр. Град Пирот). Поред посебних локалних стратешких докумената велики број јединица локалне самоуправе има стратегије/планове одрживог развоја града/општине у којима се истиче и унапређење положаја особа са инвалидитетом (нпр. општина Кнић). Међутим, ови стратешки документи, иако су усредсређени на укључивање особа са инвалидитетом у све сфере друштвеног живота, не истичу културу као један од кључних приоритета, те се учешће особа са инвалидитетом у културном животу заједнице неретко изједначава с њиховим укључивањем у

спортске активности. Поред наведених стратешких докумената 2009. године Центар „Живети усправно” је у сарадњи с Јужнобачким управним округом, Покрајинским заводом са социјалну заштиту и Удружењем за ревизију приступачности реализовао пројекат „Мрежа градова и општина за све”. Том приликом градови Нови Сад, Панчево, Сомбор и Зрењанин и општине Апатин, Инђија, Бачка Паланка, Темерин, Тител, Врбас и Жабаљ израдили су стратешке и акционе планове у области приступачности.³⁷ У *Стратегији приступачности Града Новог Сада 2012–2018* („Сл. лист Града Новог Сада”, бр. 21/12) посебно је наглашена неопходност адаптације установа културе ради обезбеђивања равноправног учешћа особа са инвалидитетом у културном животу Града.³⁸ У *Стратегији приступачности јавних објеката и површина особама*

са отежаним кретањем Града Панчева 2012–2015 као основни проблеми су наведени недовољна приступачност установа културе и тешкоће у примени мера приступачности на објекте под заштитом, а да се не наруше споменичка својства. У циљу отклањања овог проблема била је предложена сарадња Завода за заштиту споменика културе у Панчеву с другим заводима за заштиту споменика културе ради размене искуства, затим припрема упутства за пројектанте/инвеститоре с добрим примерима адаптације објеката који су под заштитом и проналажење компромисних решења за делимичну адаптацију објеката, изградњу лифтова и рампи.³⁹

У циљу побољшања приступачности и унапређења положаја особа са инвалидитетом у локалним самоуправама Влада Републике

37 <https://www.czuns.org/wp-content/uploads/2016/12/Mreza%20Gradova%20i%20Opstina%20za%20sve%20Final.pdf> , приступљено 8. 6. 2021.

38 https://www.novisad.rs/sites/default/files/attachment/strategija_pristupacnosti_grada_novog_sada_2012_18.pdf приступљено 8. 6. 2021.

39 http://arhiva.pancevo.rs/documents/Strategija_pristupacnosti_1305.pdf , приступљено 8. 6. 2021.

Србије је 2021. године отпочела радове на 28 јавних објеката у 14 градова и општина⁴⁰, док је Европска унија ради унапређења знања, вештина и подизања свести локалних самоуправа, организација цивилног друштва и инжењера током 2020. и 2021. године спровела пројекат „ЕУ за приступачне јавне установе”. У оквиру пројекта је израђена публикација „Водич кроз приступачност за локалне самоуправе, НВО и инжењере” и спроведене су једнодневне обуке за представнике градских управа, цивилног сектора и медија.⁴¹ На завршном скупу овог пројекта, у новембру 2021. године, наглашено је да се у циљу обезбеђивања приступачности ради на измени *Закона о планирању и изградњи* и на изради *Националне архитектонске стратегије*, чиме

ће проблем приступачности јавних институција бити решаван системски.

Када је реч о култури, у Републици Србији шест градова има важеће стратегије развоја културе (Зрењанин, Нови Сад, Сомбор, Крушевац, Сремска Митровица и Крагујевац). Иако се у свим стратегијама напомиње да култура у граду треба да буде доступна свима, питање доступности културе особама са инвалидитетом не истичу све посебно, већ *Стратегија културног развоја Града Новог Сада за период 2016–2026. године* („Сл. лист Града Новог Сада”, бр. 53/16), *Стратешки план развоја културе Града Сремска Митровица 2017–2022. година*⁴², *Стратегија развоја културе Града Сомбора 2021–2025*⁴³ и *План развоја културе града Крагујевца 2021–2025* („Сл. лист града

40 Видети: Влада Републике Србије. „За приступачност објеката за особе са инвалидитетом четири милиона евра”, објављено 11. 5. 2021. године (<https://www.srbija.gov.rs/vest/544264/za-pristupacnost-objekata-za-osobe-sa-invaliditetom-cetiri-miliona-evra.php>), приступљено 21. 6. 2021.).

41 <https://pristupacne-ustanove.euzatebe.rs/rs/o-projektu>, приступљено 21. 6. 2021.

42 http://www.sremskamitrovica.rs/admin_area/kcfinder/upload/files/StrateskiPlanRazvojaKulture%281%29.pdf, приступљено 9. 6. 2021.

43 <https://www.sombor.rs/aktuelnosti/javni-uvvid/javni-poziv-za-ucescu-u-javnoj-raspravi-o-nacrtu-strategije-razvoja-kulture-grada-sombora-2021-2025-godine-17-3-1-4-2021/>, приступљено 9. 6. 2021.

Крагујевца”, бр. 40а/21). Наиме, визија новосадске Стратегије гласи: „Грађани и грађанке не доживљавају физичке, географске, финансијске и социјалне баријере за учешће у културном животу, у који су активно укључени као публика и као ствараоци”, због чега је један од циљева прилагођавање простора и садржаја особама са инвалидитетом, не само у смислу уклањања физичких баријера већ и у погледу кретања и доживљавања културних садржаја. Важно је напоменути да је ова Стратегија писана у оквиру апликације Новог Сада за Европску престоницу културе 2021, где је у Апликационој књизи посебан сегмент посвећен особама са инвалидитетом, како физичкој доступности установа културе тако и културним програмима намењеним и особама са инвалидитетом, и изради промотивних материјала који су прилагођени овој циљној групи. Све наведене активности требало би да се спроводе у сарадњи

са организацијама које се баве питањем инвалидности. Један од планираних пројеката који би укључио и особе са инвалидитетом био је „Упознајмо културну баштину путем свих чула” у оквиру које би стална поставка мултисензорних музејских експоната пружила могућност деци с потешкоћама у развоју да од најранијег узраста негују потребу за лепим, развијају културне навике и боље разумеју уметност.⁴⁴ У оквиру истог пројекта (Европска престоница културе 2021) објављен је и *Водич за унапређење приступачности установа културе*, у којем су дате смернице и препоруке за остваривање стандарда који су дефинисани Правилником („Сл. гласник РС”, бр. 22/15) и осталих елемената помоћу којих се остварује приступачност садржајима који се у установама културе реализују и чувају (Исаков, Николић 2019). У сремскомитровачкој Стратегији посебно је наглашено да установе културе нису приступачне

⁴⁴ <https://novisad2021.rs/wp-content/uploads/2018/10/Novi-Sad-2021-aplikaciona-knjiga.pdf>, прист. 9. 6. 2021.

особама са инвалидитетом, те се планира и адаптација установа културе, која вероватно подразумева и унапређење приступачности објеката особама са инвалидитетом. Сомборска Стратегија препознаје проблеме остваривања права особа са инвалидитетом, према којима већина установа културе није приступачна, као и да је у културној понуди мали број културних програма намењен особама са инвалидитетом. Због тога сомборска Стратегије предлаже обезбеђивање приступа овим групама публике установама културе и програмима (постављање рампи и тактилних стаза) и креирање програма у сарадњи са удружењима које се баве положајем особа са инвалидитетом, с посебним акцентом на набавку аудио-водича, софтвера за титловање и тактилних табли. Проблем приступачности установа културе особама са инвалидитетом препознат је и у *Плану развоја културе Града Крагујевца 2021–2025*, где је у оквиру посебног циља наведена мера „Обезбеђење

доступности културе за све – културна инклузија”, а која предвиђа улагања у дигитална и иновативна решења која омогућавају особама са инвалидитетом бољи приступ културним и уметничким садржајима, те промоцију и афирмацију културног стваралаштва особа са инвалидитетом.

Заштитник грађана Републике Србије, у сарадњи са Тимом за социјално укључивање и смањење сиромаштва Владе Републике Србије и Сталном конференцијом градова и општина од 2017. године додељује награде, признања и захвалнице јединицама локалне самоуправе које су у претходној години својим идејама, пројектима и иницијативама дале највећи допринос развоју приступачности у Републици Србији, по угледу на Награду „Access City Award”, коју додељује Европска комисија од 2011. године. Тако је Град Лесковац добио награду за посебан допринос развоју приступачних садржаја у области културе у 2018. године за пројекат Народног музеја у Лесковцу

„Повећање приступачности у музејима” и иницијативу „Додирнимо прошлост” (Одлука Заштитник грађана дел. бр. 16027 од 31. 5. 2019). Исте године Град Лозница је добио Награду за допринос развоју архитектонске приступачности за иницијативу која се односи на изградњу објекта Културно-образовног центра „Вук Караџић” у Тршићу (Одлука Заштитник грађана дел. бр. 16027 од 31. 5. 2019). Град Сомбор је за 2020. годину добио признање за унапређење приступачности садржаја у области културе за иницијативу која се односила на рад више установа културе – Градски музеј, Градску библиотеку „Карло Бијелицки”, Народно позориште, Галерију „Милан Коњовић” и Музеј Батинске битке (Одлука Заштитник грађана дел. бр. 16151 од 16. 6. 2021).

4.3. Институционална подршка остваривању права на културу особа са инвалидитетом: механизми јавних политика

У Републици Србији према Закону о министарствима („Сл. гласник РС”, бр. 128/20) Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања обавља послове државне управе који се, између осталог, односе на остваривање права и запошљавање особа са инвалидитетом. За наведене послове задужен је Сектор за заштиту особа са инвалидитетом.

У области организација цивилног друштва, као формална мрежа републичких организација особа са инвалидитетом 2007. године основна је Национална организација особа са инвалидитетом Србије (НООИС) која представља кровни савез и окупља преко 870.000 особа са инвалидитетом и њихових правних заступника. Чланови

НООИС-а су Савез дистрофичара Србије, Савез глувих и наглувих Србије, Савез слепих Србије, Савез параплегичара и квадриплегичара Србије, Савез удружења за помоћ ментално недовољно развијеним особама Србије, Савез инвалида рада Србије, Савез за церебралну и дечију парализу Србије, Друштво мултипле склерозе Србије, Савез удружења Србије за помоћ особама са аутизмом, Савез удружења за помоћ особама са Даун синдромом у Србији, Центар за самостални живот особа са инвалидитетом Србије, „...ИЗ КРУГА – Београд”, Савез организација бубрежних инвалида Републике Србије и Савез организација ампутираца Србије. У оквиру ових савеза, као и ван њих, функционишу локална удружења грађана посвећена особама са инвалидитетом.

Поред тога, у неколико градова, међу којима су Нови Сад и Вршац, у Републици Србији у оквиру јединица локалне самоуправе постоје координациона тела за особе са

инвалидитетом. У циљу унапређења положаја културног живота особа са инвалидитетом, републички, покрајински и локални органи, као меру директне подршке, расписују конкурсе за удружења грађана, установе културе, установе социјалне заштите и установе образовања.

Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања сваке године расписује Јавни конкурс за унапређење положаја особа са инвалидитетом у Републици Србији, чији критеријуми су дефинисани *Уредбом о средствима за подстицање програма или недостајућег дела средстава за финансирање програма од јавног интереса која реализују удружења* („Сл. гласник РС”, бр. 16/18) и *Правилником о расподели средстава за програме заштите и унапређење положаја особа са инвалидитетом и за финансирање установа социјалне заштите* („Сл. гласник РС”, бр. 109/12, 10/18, 15/19). На Конкурс се могу јавити савези удружења грађана чија је област деловања

усмерена на унапређење положаја особа са инвалидитетом и која у свом саставу имају најмање три локална удружења грађана. Циљеви Конкурса су: побољшање приступачности информацијама и отклањање комуникацијских баријера; спровођење стимулативних и инклузивних програма ради што потпунијег учешћа особа са инвалидитетом у животу шире друштвене заједнице; подизање нивоа свести заједнице; и изградња капацитета организација ради стварања једнаких могућности за што самосталнији живот особа са инвалидитетом.

Средства намењена за реализацију конкурса у 2021. години износила су 250.000.000,00 динара, а 2020. године 165.000.000,00 динара. Током 2020. године на Конкурсу је одобрен 171 пројекат, међу којима је мање од 10% оних који су посвећени културном животу особа са инвалидитетом. Због тога се поставља питање зашто на Конкурсу савези удружења грађана

особа са инвалидитетом као партнера немају неку установу културе која би могла да реализује програме из културе, који би допринели остваривању права особа са инвалидитетом.

Током 2020. године Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања је финансирао пројекат „Култура за све” у оквиру кога је Центар за едукацију и рекреацију поконио Народном музеју у Чачку, Народном музеју у Ужицу и Народном музеју у Крушевцу вертикалне уређаје за транспорт инвалидских колица (гусеничаре).⁴⁵

Покрајински секретаријат за социјалну политику, демографију и равноправност полова реализује Конкурс за финансирање програма удружења грађана у области социјалне заштите и заштите лица са

инвалидитетом, борачко-инвалидске заштите, друштвене бриге о деци и популаризације пронаталитетне политике који је подељен на три линије, а тема унапређења живота особа са инвалидитетом припада линији социјалне заштите и заштите лица са инвалидитетом. Као и код Конкурса Министарства за рад, запошљавање, борачка и социјална питања, на Конкурс се могу пријавити удружења грађана. Током 2020. године за линију социјалне заштите и заштите особа са инвалидитетом било је опредељено 7.000.000,00 динара, а подржана су 44 пројекта, међу којима нема ниједног који се бави питањем културног живота особа са инвалидитетом.

Министарство културе и информисања од 2008. године расписује конкурс намењен унапређењу положаја особа са инвалидитетом у области културе,

45 Поред музеја у Чачку, Ужицу и Крушевцу гусеничар је добило и Краљевачко позориште. Видети: Влада Републике Србије „Доступност објеката за особе са инвалидитетом”, објављено 24. 1. 2020. (<https://www.srbija.gov.rs/vest/439863/dostupnost-kulturnih-objekata-za-osobe-sa-invaliditetom.php>, приступљено 18. 6. 2021.) и Портал Infoera.rs. „Народни музеј добио транспортер за особе са инвалидитетом”, објављено 22. 1. 2020. (<https://infoera.rs/2020/01/22/narodni-muzej-dobio-transporter-za-osobe-sa-invaliditetom/>, приступљено 18. 6. 2021).

те је с почетка у оквиру Конкурса за суфинансирање програма/пројеката који својим квалитетом доприносе развоју и презентацији уметности и културе постојала линија посвећена особама са инвалидитетом. Неколико година касније конкурс је преименован у Конкурс у области културних делатности особа са инвалидитетом, преко кога се (су)финансирају пројекти који унапређују квалитет културног живота особа са инвалидитетом – партиципативни пројекти у којима особе са инвалидитетом имају активну улогу; пројекти који подразумевају мобилност; пројекти који доприносе јачању капацитета субјеката у култури (професионализација кадрова организација особа са инвалидитетом, сарадња и умрежавање – са стручним установама, организацијама и појединцима, едукације запослених у установама културе за потребе особа са инвалидитетом, сензибилизација посетилаца – публике); пројекти који

доприносе доступности културних садржаја (мобилност, приступачност програма установа културе и доступност уметничких дела – превођење, титловање, синхронизација, инфо-табле на Брајевом писму и сл.). На Конкурс се могу јавити установе, удружења, појединци, као и други субјекти у култури.⁴⁶ Критеријуми и мерила за избор пројеката одређени су *Уредбом о критеријумима, мерилима и начину избора пројеката у култури који се финансирају и суфинансирају из буџета Републике Србије, аутономне покрајине, односно јединица локалне самоуправе* („Сл. гласник РС”, бр. 105/16, 112/17). Од 2008. до 2021. године преко овог конкурса укупно је подржано 268 пројеката. Највећи износ средстава подржаних пројеката по години био је 2017. године – 7.998.000,00 динара, а најмањи 2008. године – 1.660.000,00 динара. Министарство културе и информисања стара се да у комисији буду заступљене

⁴⁶ <https://www.kultura.gov.rs/konkurs/30/600a8eabc5361> , приступљено 19. 6. 2021.

или саме особе са инвалидитетом – бар један од три члана, или представници њихових организација.

Иако је Конкурс у области културних делатности особа са инвалидитетом намењен и установама културе (којима није оснивач Република Србија) и удружењима грађана и појединцима анализа је показала да је у последњих пет година (2017–2021) веома мали број установа културе се јавио на Конкурс, те су и малом броју установа културе подржани пројекти. Стога се поставља питање колико су установе културе, па самим тим и музеји и галерије, упознати са овим конкурсом, јер се он организује од стране Сектора за савремено стваралаштво Министарства културе и информисања, а музеји/галерије се првенствено баве заштитом културног наслеђа и најчешће се јављају на конкурсе које расписује Сектор за заштиту културног наслеђа и дигитализацију. Такође, важно је напоменути да и сам назив Конкурса имплицира да се на Конкурс могу јавити

искључиво удружења грађана особа са инвалидитетом, па установе културе можда нису ни довољно упознате с пропозицијама Конкурса. Ипак, постоје примери да су партнери појединих удружења особа са инвалидитетом на Конкурсу биле установе културе (нпр. Народни музеј Лесковац био је 2016. године партнер Градској организацији глувих и наглувих у Лесковцу за пројекат „Виртуелни знаковни музеј” и 2018. године Окружној организацији слепих у Лесковцу за пројекат „Додирни прошлост”).

Анализа предложених пројеката музеја и галерија на конкурсима од 2017. до 2021. године показује да музеји и галерије најчешће конкуришу за пројекте који се тичу физичке и комуникационе приступачности, док се пројекти намењени програмима за особе са инвалидитетом, али и едукацију запослених ређе (су)финансирају (приказано у Табели 3).

Година	Подржани пројекат музеја/галерија	Тип пројекта	Одобрена средства	Одбијени пројекат музеја/галерија	Разлог одбијања пројекта
2017	Народни музеј Зрењанин - „Партиципација особа са инвалидитетом и маргинализованих група кроз креативне радионице и изложбу (тактилна изложба)”	програм и публика	655.000,00	Завичајни музеј Крагујевац	нема података
2018	Спомен-парк „Крагујевачки октобар” – „Музеј 21. октобар – установа културе доступна за све – за глуве и наглуве”	опрема	387.000,00	/	/
	Спомен-парк „Крагујевачки октобар” – „Музеј 21. октобар – установа културе доступна за све – за слепе и слабовиде”	опрема	350.000,00	/	/
2019	Спомен-парк „Крагујевачки октобар” – „Музеј 21. октобар – установа културе доступна за све – за кориснике инвалидских колица”	опрема	422.000,00	Народни музеј Крагујевац – Тактилна презентација културног наслеђа за слепе и слабовиде – макета дворског комплекса Обреновић у Крагујевцу	пројекат треба да подржи локална самоуправа, у оквиру редовне делатности Музеја

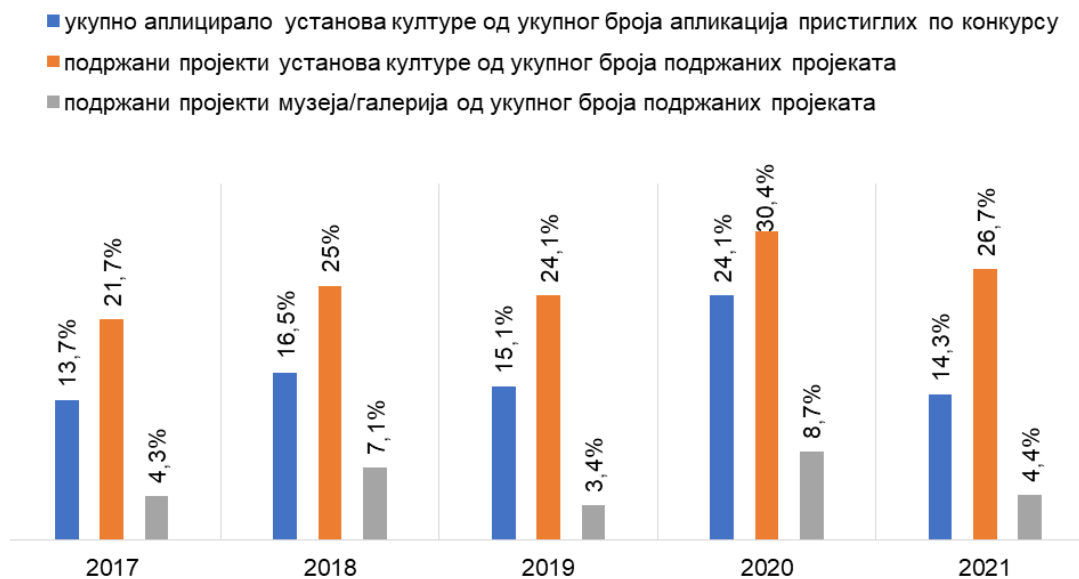
Табела 3: Подржани и одбијени пројекти музеја и галерија на Конкурсу у области културних

Година	Подржани пројекат музеја/галерија	Тип пројекта	Одобрена средства	Одбијени пројекат музеја/галерија	Разлог одбијања пројекта
2020	Народни музеј Крагујевац – „Хоћу и ја да знам”	доступност за особе оштећеног вида и слуха	343.000,00	Спомен-парк „Крагујевачки октобар”, „Знаковни музеј – култура на длану за све”	Пројекат се не реализује у партнерству са организацијама ОСИ, нити на њихов захтев.
	Галерија „Милан Коњовић” Сомбор – „Сликар земље, неба и човека”	опрема	346.000,00		
2021	Спомен-збирка „Павле Бељански” – „Приближимо уметност – израда приступне рампе за особе са инвалидитетом”	опрема	200.000,00	Народни музеј у Кикинди – „У додиру са наслеђем”	пројекат није јасан и иновативан
	Градски музеј Сомбор – „Информативна тактилна табла на Брајевом писму и тактилни водич Градског музеја Сомбор”	опрема и медији	200.000,00	Завичајни музеј Књажевац – „Музеј за све – музеј део заједнице”	нису јасно дефинисани циљ и активности пројекта
Галерија „Милан Коњовић” Сомбор – „Прозор у маестров свет”				није специфичан само за ОСИ	
Укупно	8		2.903.000,00	6	

делатности особа са инвалидитетом, од 2017. до 2021. године

На Графикону 3 се може видети да установе културе ретко аплицирају на овај конкурс, свега 13,7% од укупног броја пристиглих пријава у 2017. години, до 24,1% у 2020. години. Стопа пролазности тих пројеката износи око 20% до 30%, у зависности од године посматрања. Када се посматра стопа пролазности пројеката које су предложили искључиво музеји и галерије, видимо да је свега од 3,4% до 8,7% ових пројеката остварило

подршку у посматраном периоду. Поред Конкурса за културне делатности особа са инвалидитетом Министарство културе и информисања подстиче унапређење културног живота особа са инвалидитетом и кроз Конкурс „Градови у фокусу” и Конкурс „Престоница културе Србије 2023”. Један од специфичних циљева оба конкурса је повећана доступност културних садржаја свим грађанима и подстицање културне партиципације, с посебним

Графикон 3: Проенти установа културе са посебним нагласком на подржане и одбијене пројекте музеја и галерија

освртом на осетљиве друштвене групе. За потребе Конкурса „Престоница културе Србије 2023” Радна група је израдила упитник, апликациони формулар⁴⁷ у којем, међутим, нема питања која се односе на унапређење културног живота особа са инвалидитетом.

Покрајински секретаријат за културу, јавно информисање и односе са верским заједницама расписује неколико конкурса на које могу да аплицирају удружења грађана и установе културе. За потребе истраживања, истраживачки тим Завода за проучавање културног развитка је прегледао конкурсе на које се могу јавити музеји и галерије и дошао до закључка да су пројекти ових установа културе који се тичу унапређења културног живота особа са инвалидитетом најчешће (су)финасирани преко Конкурса финансирања и суфинансирања

пројеката у области заштите очувања културног наслеђа у АП Војводини.⁴⁸ Доступни подаци о подржаним пројектима односе се на период 2018–2021. годину, док подаци о свим пројектима који су послати на Конкурс нису доступни. Од музеја и галерија чији су пројекти подржани на Конкурсу, једино је Градски музеј у Сомбору 2018, 2020. и 2021. године имао пројекат који се тиче особа са инвалидитетом, и то за набавку помагала и опреме за Музеј Батинске битке, али и за опрему Градског музеја у Сомбору (Табела 3).

47 <https://www.kultura.gov.rs/konkurs/30/6094e63520827> , приступљено 20. 10. 2021.

48 <http://www.kultura.vojvodina.gov.rs/konkursi-iz-oblasti-kulture/>, приступљено 21. 6. 2021. године

година	одобрени пројекат	износ одобрених средстава (РСД)
2018	Градски музеј Сомбор – „Тактилна витрина за слепа и слабовида лица у Музеју Батинске битке”	1.000.000,00
2019	/	/
2020	Градски музеј Сомбор – „Помагала за особе са инвалидитетом у Музеју Батинске битке”	300.000,00
2021	Градски музеј Сомбор – „Прилагођавање сталне поставке Градског музеја Сомбор особама са инвалидитетом кроз мултимедијалну презентацију музејских садржаја”	200.000,00

Табела 2: Одобрени пројекти музеја и галерија за подршку особама са инвалидитетом, Покрајински секретаријат за културу, јавно информисање и односе са верским заједницама

Јединице локалне самоуправе расписују конкурсе за (су)финансирање пројеката удружења грађана из области заштите особа са инвалидитетом који су усклађени са Уредбом о средствима за подстицање програма или недостајућег дела средстава за финансирање програма од јавног интереса које реализују удружења („Сл. гласник РС”, бр. 16/18). Иако један од циљева ових конкурса јесте и укључивање особа са инвалидитетом у све области друштвеног живота, анализа резултата конкурса јединица локалних самоуправа

је показала да се ретко (су)финансирају програми из културе, јер се то најчешће чини преко конкурса у области културе који су, такође, намењени удружењима грађана. Пример добре праксе је Град Нови Сад који расписује Конкурс за суфинансирање пројеката у култури којима се доприноси повећању приступачности културних садржаја.⁴⁹ Конкурс је намењен удружењима регистрованим за обављање делатности културе, као и другим невладиним организацијама у области културе, са седиштем на територији Града Новог

⁴⁹ <http://www.kultura.novisad.rs/cyr/јавни-конкурс-за-суфинансирање-пројеката-у-култури-којима-се-доприноси-повећању-приступачности>, приступљено 23. 3. 2022. године

Сада, али се инсистира на сарадњи са установама културе у Новом Саду у којима ће пројекти бити реализовани. Укупно опредељена средства за Конкурс у 2022. години износила су 2.000.000,00 динара, а главни циљеви су: стварање приступачних културних садржаја на начин и у просторима који су доступни свима; подршка програмима који подстичу и афирмишу социјалну и културну инклузију и учешће свих друштвених групација у културном животу; унапређење сарадње установа културе и удружења грађана, невладиних организација, образовних установа и најшире јавности у циљу подстицања квалитета и приступачности програма за све друштвене групације.

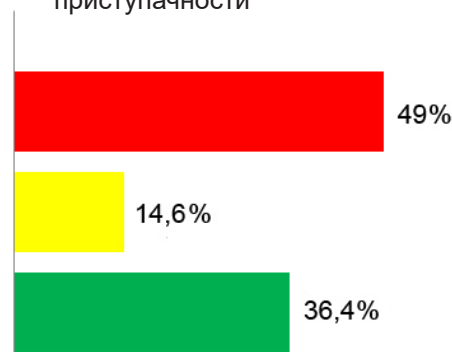
5 истраживања

5.1. Стратешко-организациона приступачност

Како је наведено у одељку „О истраживању” ове студије, кроз димензију стратешко-организационе приступачности истраживачки тим Завода за проучавање културног развика настојао је да сагледа политике музејских установа у односу на примену механизма приступачности, са становишта уведених процедура, предузетних иницијатива, стратешких планова, запошљавања и ангажовања особа са инвалидитетом и вредновања важности инклузије за развој установе. У оквиру ове димензије инклузивних политика су, стога, посматране како успостављене праксе и реализоване активности, тако и ставови музејског особља о инклузији у култури као диспозиција за унапређење присту-

пачности музејских установа. Имајућу у виду све наведене области, успостављене праксе, вредности и планове, испоставило се да готово половина музејских установа не испуњава обележја приступачности по питању стратешких циљева, вредности и усвојених пракси.

- Потпуно одсуство обележја приступачности
- Делимично присуство обележја приступачности
- Потпуно присуство обележја приступачности

Графикон 4: Индикатор 1 – Стратешко-организациони оквир приступачности

С друге стране, нешто више од трећине музејских установа (36,4%) је у потпуности испунило наведене критеријуме приступачности, а око 15% је то учинило делимично.

Брајева азбука

је специјално писмо намењено особама са slabим видом или слепим особама. Брајеви знакови се формирају комбинацијом шест подигнутих тачака распоређених у матрици 3×2 , која се зове Брајева ћелија. Број и распоред ових тачака разликује један знак од другог.

5.1.1. Стратешке иницијативе и праксе

Више од 80% установа није увело процедуре и стратешка начела и праксе за систематско спровођење принципа приступачности. Мање од 10% музејских установа се изјаснило да има израђен план о приступачности, у смислу интерног акта установе којим су препознате потребе особа са инвалидитетом (Графикон 5).

Да би се израдио план приступачности, претходно је потребно спровести самоевалуацију, односно дијагностиковати предности и слабости приступачности у установи – прегледати документацију (статут, планове установе), структуру запослених (укљученост особа са инвалидитетом), идентификовати физичке и програмске баријере које ограничавају приступ објектима, услугама и програмима установе. У том процесу важно је јасно сагледати препреке, али и могућности адаптације и унапређења у областима:

- архитектонских и урбанистичких решења;
- ентеријера и дизајна намештаја и опреме;
- обезбеђивања тоалета, асистивних помагала и одморишта;
- познавања законских обавеза у виду прилагођавања простора јавних установа и запошљавања особа са инвалидитетом;
- сигнализације;
- постављања информативних табли и штампања информативног материјала;
- начина постављања и представљања експоната;
- израде и постављања планова за евакуацију;
- ставова запослених према инвалидитету;
- обучености кадра за асистенцију и стручна вођења;
- доступности опреме, софтверских и технолошка решења за прилагођавање програма;
- односа с јавношћу и медијске комуникације у смислу

- препознавања особа са инвалидитетом као посебне групе публике;
- сарадње са организацијама, школама и установама које окупљају и баве се унапређењем положаја особа са инвалидитетом;
 - дигиталне приступачности веб-сајта и других мултимедијалних презентација садржаја и програма.

Побољшање приступачности треба да се усклади са основним законским захтевима, али истовремено установе могу бити креативне у развоју нових решења, која ће укључити популацију са инвалидитетом у Србији. На основу спроведене дијагностике, план приступачности, треба да садржи:

- преглед садашњег стања;
- изјаву о мисији у погледу приступачности;
- постављање лица из реда запослених као координатора за приступачност за описом задужења;
- успостављање савета за приступачност;
- планове за обуке запослених и сарадника;
- одређивање приоритета (краткорочних, средњорочних и дугорочних);
- општи циљ;
- посебне циљеве;
- мере и активности за испуњење сваког циља;
- буџет за сваку активност;
- временски оквир реализације активности;
- реализаторе активности и сараднике;
- индикаторе за испуњење активности;
- ПР и медијски план за укључивање особа са инвалидитетом од информисања до публике.

За почетак израде плана, најбитније је одредити приоритет, временски оквир и активности за испуњење приоритетног плана. Приликом израде плана приступачности неопходно је реално приступити решавању проблема који могу допринети побољшању приступачности установе и одредити финансијска средства и

развоја установе) 20,4% има истакнуто начело приступачности и инклузије особа са инвалидитетом као значајан сегмент развоја установе. С друге стране, 12,5% музеја и галерија је одредило члана колектива задуженог за успостављање и развијање приступачности и инклузивности

Графикон 5: Одговор на питање: Да ли је установа навела следеће праксе и начела

изворе финансирања из којих ће бити реализоване све наведене активности.

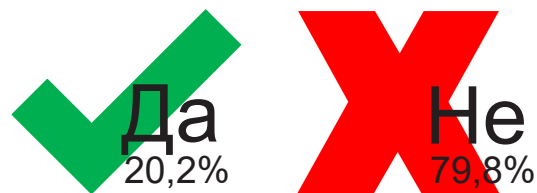
Када је реч о стратешком опредељењу и правним документима установе (статут, план и програм, стратегија

установе (координатор за приступачност), а 11,2% је успоставило интерни поступак, односно процедуру за жалбу (неформалну – вербалну или формалну – писану) због евентуалног

недостатка приступачности према процени посетилаца, запослених и/или сарадника установе.

Координатор за приступачност је веома значајна позиција за системско бављење питањима приступачности и инклузије друштвено осетљивих група. То је члан тима који је задужен за осмишљавање иницијатива приступачности, разноликости и инклузије који организује ангажовање осталих запослених и сарадника установе на тим активностима. Запослени који су одређени за координаторе за приступачност су у музејима и галеријама најчешће запослени на месту музејског педагога/музејског едукатора, и ређе кустоса. Жалба на неприступачност је важан алат за комуникацију са заинтересованим странама у циљу веће приступачности. Према речима представника неколико удружења особа са инвалидитетом, постоје примери установа културе у Републици Србији које су поставиле приступну рампу и/

или лифт и/или тоалет за особе са инвалидитетом управо након жалби особа са инвалидитетом. Велика већина установа нема издвојена буџетска средства за приступачност. У последње три године од тренутка анкетирања (2018–2021) свега 20,2% музејских установа је у буџету посебно определило средства за унапређење приступачности (физичке, програмске, кроз опрему, одржавање обука и сл.) (Графикон 6).

Графикон 6: Да ли је установа у последње три године од анкетирања определила буџет за приступачност?

Активности које су финансиране средствима за приступачност установе, су:

- дигитална приступачност – прилагођавање садржаја сајта;
- водич на Брајевом писму;
- легенде на Брајевом писму;

- тактилна изложба;
- аудио-водич;
- интерактивни водич за слепе и слабовиде;
- приступне рампе;
- тоалет за особе са инвалидитетом;
- тактилне стазе;
- изложбе радова особа са инвалидитетом;
- радионице за особе са инвалидитетом;
- организација посета удружења особа са инвалидитетом, дневних боравака за младе и школа за децу са сметњама у развоју;
- специјализоване апликације за мобилне телефоне;
- видео-пројекције прилагођене за слепе и слабовиде;
- вођење кроз изложбе на знаковном језику;
- обуке запослених за употребу знаковног језика;
- обуке запослених за употребу специјализоване опреме;
- специјализоване публикације (за

- уознавање са знаковним језиком, публикације на Брајевом писму);
- уградња лифта;
- пројектна документација за адаптацију објекта.

По питању познавања правног оквира који се односи на имплементацију приступачности на Графикону бр.7 може се видети да је највећи број установа (између 40% и 50%) делимично упознато с регулаторним оквиром приступачности. Правилник и смернице за испуњење услова како физичке тако и дигиталне приступачности у потпуности познаје свега 18,2% музејских установа (Правилник), односно 11,1% (Смернице). *Правилником о техничким стандардима планирања, пројектовања и изградње објеката којима се осигурава несметано кретање и приступ особама са инвалидитетом, деци и старим особама* („Сл. гласник РС”, бр. 22/2015) се прописују ближи стандарди који дефинишу техничке мере и услове које

су, поред стамбених и пословних, јавне установе и објекти за јавну намену у обавези да испуне. С Правилником уопште није упознато 29,3% установа, а непознавање Правилника од стране установа је било видно и током теренског дела истраживања, односно у интервјуима с представницима музејских установа.

„не постоји правилник за приступачност установа културе”

(кустос у музеју)

„не знам да постоји такав правилник” (директор музеја)

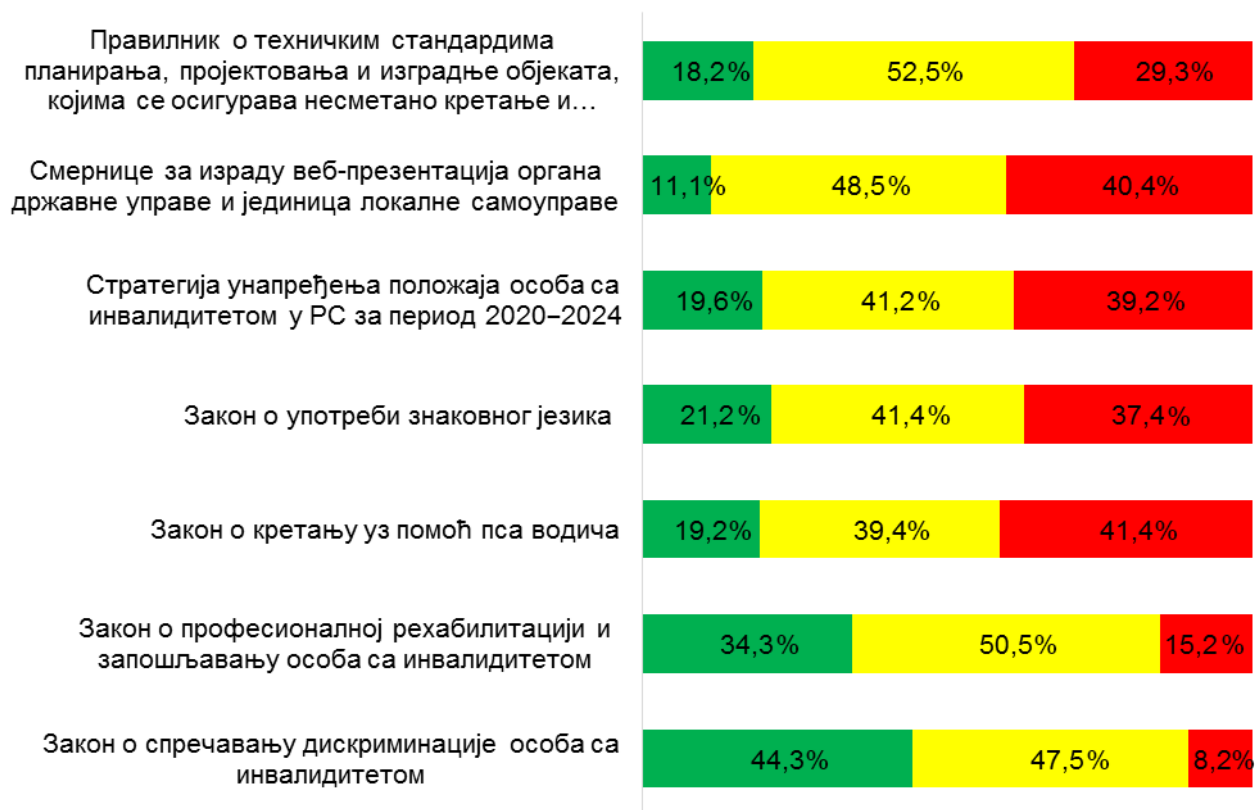
За разлику од музејских установа, током теренског дела истраживања могло се закључити да су готово сви представници удружења особа са инвалидитетом упознати с Правилником, али већина сматра да се он, иако добар, не примењује у потпуности. С друге стране, поједини представници удружења мисле да

Правилник није адекватно написан, да неки од начина приступачности за особе са инвалидитетом нису у довољној мери покривени нити дефинисани, те да Правилник треба ревидирати по угледу на стандарде америчког закона Американци са инвалидитетом, односно АДА стандарде.⁵⁰

Слична је ситуација и за упознатошћу са *Смерницама за израду веб-презентација органа државне управе и јединица локалне самоуправе*, које је 2018. године израдило Министарство државне управе и локалне самоуправе. Дигиталне стандардне приступачности у потпуности познаје тек свака десета музејска установа, док 40% њих уопште није упознато са овим смерницама. Установе су у највећем проценту (44,3%) у потпуности упознате са *Законом о спречавању дискриминације*

50 Приликом креирања упитника за музеје и галерије коришћени су и стандарди које предлажу Стандарди за приступачни дизајн у САД (видети у делу „Методологија истраживања”). О АДА стандардима више погледати на <https://www.ada.gov/regs2010/2010ADASTandards/2010ADAstandards.htm> .

■ Да ■ Делимично ■ Не

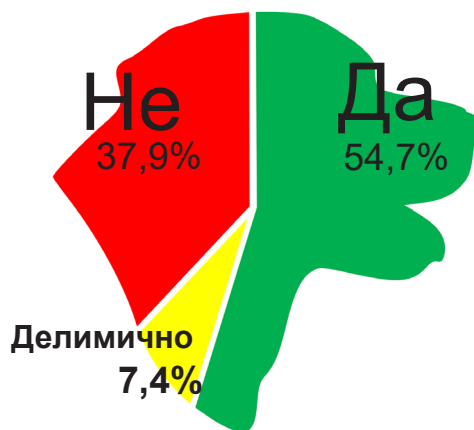

Графикон 7: Одговор на питање: Да ли је установа упозната са следећим регулаторним оквиром приступачности и инклузије?

особа са инвалидитетом („Сл. гласник РС”, бр. 33/06) као и 34,3% са *Законом о професионалној рехабилитацији и запошљавању особа са инвалидитетом* („Сл. гласник РС”, бр.

33/09 и 32/13). Око 20% музејских установа је у потпуности упознато са *Стратегијом унапређења положаја особа са инвалидитетом у Републици Србији за период 2020–2024*, као и

са *Законом о употреби знаковног језика* („Сл. гласник РС”, бр. 35/2015) и *Законом о кретању уз помоћ пса водича* („Сл. гласник РС”, бр. 29/2015), насупрот око 40% установа које не познају ове законске обавезе и могућности, те их и не примењују (Графикон 7). У складу са упознатошћу са законском регулативом, нешто преко половине музејских установа (54,7%) дозвољава присуство пса водича у музеју/галерији, док 37,9% не види потребу за тим.

Графикон 8: Одговор на питање: Да ли је у установи дозвољено присуство пса водича?

У вези с последњим наведеним законом, *Законом о кретању уз помоћ пса водича*, интересантно је истаћи да

у оквиру теренског дела истраживања готово нико од саговорника из јавних установа културе није знао за постојање овог закона. Често су се изјашњавали и да не би дозволили да се пас водич креће простором, док су неки истакли да то зависи од величине пса.

„не бих дозволила да ми неко дође са псом у музеј, али ако је пас водич, онда зависи колики је пас, ако је неки велики, онда нисам сигурна”
(директорка музеја)

Ипак, потребно је поменути и да неколико представника удружења слепих и слабовидих истиче да једним делом *Закон о кретању уз пса водича* у Србији није применљив, јер у Србији не постоји центар за обуку паса водича и да је куповина обученог пса водича веома скупа, због чега се на улицама ретко и могу видети. Представници удружења особа са инвалидитетом су истраживачима Завода за проучавање културног развоја предочили да јавне установе у смислу приступачности не поштују *Закон о јавним набавкама*,

због чега је то била једна од тема у интервјуима с представницима установа. На основу разговора закључило се да установе културе нису упознате с тим да и *Закон о јавним набавкама* обавезује на приступачност. Ипак, мора се напоменути да разговори нису вођени са запосленима у правним службама или са службеницима за јавне набавке запосленим у установама.

Сви наведени подаци јасно указују на потребу за едукацијом у области обавеза и могућности приступачности који нуди правни оквир Републике Србије, како особља из уже стручне делатности установе, тако и правних и административних служби.

На том трагу представницима установа је постављено питање да ли су обезбедили едукације/тренинге за запослене и сараднике установе из различитих области за унапређење приступачности. Велика већина (82%) није организовала едукације овог типа за особље музеја и галерија (Графикон 9).

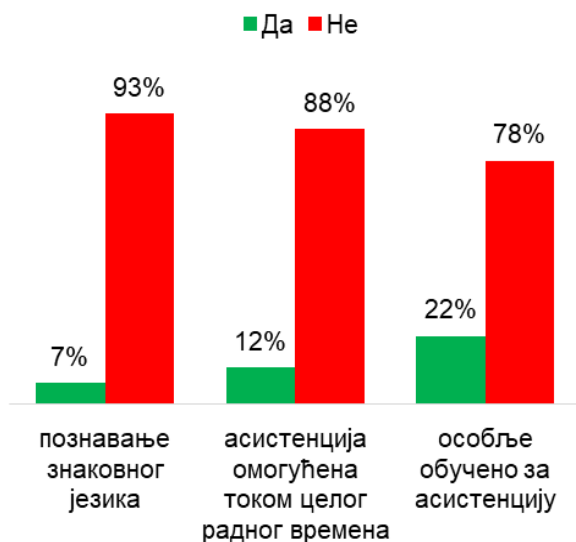
Графикон 9: Одговор на питање: Да ли је установа организовала неки вид обуке/едукације за запослене и сараднике за овладавање вештинама за унапређење приступачности?

У мање од петине музејских установа чији запослени су организовано прошли ове едукације, то су најчешће биле обуке како приступити, комуницирати и понудити помоћ, те правилно асистирати особама са инвалидитетом, затим како организовати изложбе и друга дешавања приступачна за ову популацију, али и како користити специјализовану опрему и технологије у циљу приступачности, те обезбедити

дигиталну приступачност. Едукативни семинари на тему овладавања вештинама за примену политике приступачности су, према речима запослених у музејима и галеријама, одржани „пре десетак година”, док су поједини запослени овај вид обуке прошли током 2017. године када је Балканска мрежа музеја организовала едукацију на којој су предавања држале и особе са инвалидитетом.

Нешто већи број установа, 22%, има задужене чланове тима за асистенцију особама са инвалидитетом приликом посете музеју/галерији (пружање подршке при кретању особама са моторним тешкоћама, слепим и слабовидим особама и пружање асистенције свим посетиоцима који имају неки облик инвалидитета). У већини установа које имају организовану праксу и задужења за пружање асистенције, та помоћ је доступна током целог радног времена установе (56,5%), док је у нешто више од трећине ових установа (36,4%)

оваква помоћ доступна само по позиву и заказивању. У односу на укупан број музејских установа које су учествовале у истраживању, свега у 12% установа је особље обучено да у сваком тренутку, без претходног заказивања, пруже основну асистенцију особама са инвалидитетом. У 7% установа постоји особа међу запосленима или сарадницама обучена за разговор на српском и/или неком другом знаковном језику (Графикон 10). Притом, у само једној установи та особа је обучена за вођење кроз изложбе и друге програме на знаковном језику, док у великој већини познавање знаковног језика омогућава пружање основних информација на улазу ради оријентације у музеју/галерији, што је такође веома значајна пракса приступачности.

Графикон 10: Да ли установа има запослене/ сараднике задужене и обучене за пружање асистенције особама са инвалидитетом?

Током теренског дела истраживања истраживачима Завода је предочено да су се у појединим локалним самоуправа реализовале обуке за основно коришћење српског знаковног језика за запослене у јавним установама, ради лакше комуникације с глувим и наглувим особама приликом обављања најосновнијих послова (плаћање комуналија, разговор са запосленима у установама образовања), што је искористио и мали број запослених у

установама културе. Међутим, према речима запослених у музејима и галеријама није довољно да једна особа из установе буде обучена за коришћење српског знаковног језика, већ да би за основну комуникацију на знаковном језику требало едуковати и лица на улазу и благајни. Исти став је изнет и по питању едукација за запослене за рад са особама које се отежано крећу, које су корисници инвалидских колица, за слепе и слабовиде и ментално недовољно развијене.

На тему едукација, музејским установама је постављено питање о темама које би биле од највеће важности за едукацију особља из области приступачности и инклузије. Испитаници су могли да обележе два кључна приоритета за њихову установу из области едукација за приступачност. Испоставило се да је за већину установа највећи приоритет обучити кадар за креирање и прилагођавање програма за особе са инвалидитетом.

У оваквом одговору се види диспозиција кадрова за отварање музејских установа ка публици особа са инвалидитетом. Другорангирани приоритет (са 29,9 % одговора) представљају едукације из области израде приступачних интерних аката, евалуација приступачности, организације простора и услуга и сл. Нешто више од четвртине установа (27,8%) је у основне приоритете за едукацију уврстила тему приступачног графичког дизајна за штампане материјале, а око четвртине (24,7%) за приступачне

веб-сајтове и дигиталну грађу. Сличан проценат музеја и галерија (23,7%) сматра да је првенствено потребно упознавање с појмом инвалидитета, како би се сензибилисали за рад с публиком с различитим облицима инвалидитета и стекли одређене комуникационе вештине и знања, док је 22,7% као приоритет издвојила обуку за проналажење фондова и подршке за реализацију инклузивних иницијатива (Графикон 11).

Графикон 11: Најважније теме за одржавање едукација из области приступачности (вишеструки одговор)

Представници удружења особа са инвалидитетом истичу да би све установе културе, па тако и музеји и галерије, првенствено требало да се посвете едукацији руководилаца установа, јер **„највећи степен приступачности је ствар одлуке надлежног менаџмента”** (кустоскиња у музеју).

Добра пракса музејских установа у области унапређење приступачности је сарадња с различним релевантним актерима за унапређење инклузије и положаја особа са инвалидитетом.

Остварену сарадњу с другим институцијама и организацијама у циљу реализације приступачности и подршке особама са инвалидитетом има чак преко половине музеја и галерија (56,6%) (Графикон 12). Сарадња је у највећем броју случајева остварена са удружењима особа са инвалидитетом (33,2% музеја и галерија) и установама образовања (23,6%). Сарадњу са удружењима особа са инвалидитетом

представници музеја и галерија су током интервјуа описали као одличну.

Графикон 12: Остварена сарадња са институцијама/организацијама у циљу инклузије особа са инвалидитетом

„Из нашег искуства, све особе из организација особа са инвалидитетом са којима смо ми ступили у контакт су јако заинтересоване и оне су врло радо прихватиле сарадњу. [...] у мом досадашњем искуству никада нисам наишла на организацију и људе које се баве том проблематиком, а да нису показивале заинтересованост за сарадњу” (кустоскиња у музеју)

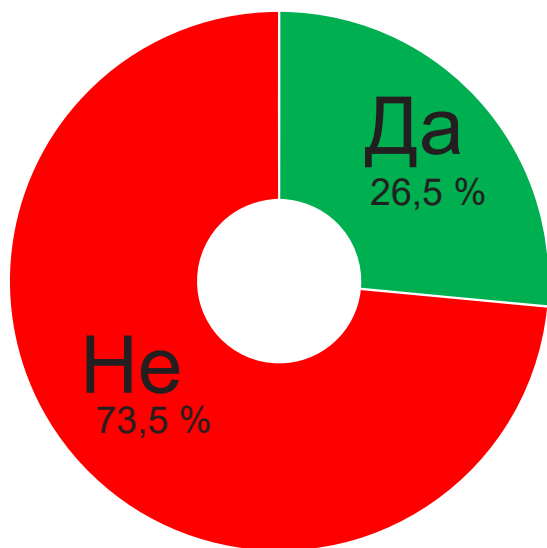
„Није да не постоји сарадња, има сарадње, са неким установама је доста добра и то се види и у самој установи када у њу уђете, види се да се нешто радило на унапређењу услова да посетиоци са инвалидитетом могу да конзумирају те садржаје. Наравно сарадња би требало можда да буде чвршћа, [...] свакако са локалним организацијама треба сарађивати и у својим годишњим буџетима планирати један део средстава који ће се односити на приступачност.” (председница удружења особа са инвалидитетом)

Важно је напоменути да је током разговора с представницима удружења особа са инвалидитетом закључено да сарадња није континуирана. Највећу замерку на сарадњу с музејима и галеријама, представници удружења особа са инвалидитетом имају у односу на информисање особа са инвалидитетом о програмима, те неретко наводе да не добијају позиве за изложбу. Нешто више од

10% музеја и галерија остварило је сарадњу са установама социјалне заштите у вези са укључивањем инклузивних пракси, затим са органима јавних власти (министарства, локалне самоуправе, покрајински органи), као и са удружењима у култури која се баве питањима друштвено осетљивих група. Подаци указују да је међусобна сарадња установа културе на тему инклузије особа са инвалидитетом и услова и програма приступачности врло оскудна. Наиме, тек 5% музеја и галерија је остварило сарадњу с другим установама културе по овом питању. Сарадња с другим установама културе на тему инклузије се остварује и у форми међународне сарадње, са иностраним музејима као примерима добре праксе. У циљу подршке особама са инвалидитетом, музеји су наводили и сарадњу с Националном службом за запошљавање у циљу ангажовања или примања у радни однос. Спорадично, сарадња се остварује и с приватним компанијама и предузетничким радњама из области пружања услуга и производа

за особе са инвалидитетом, али и с компанијама и фондацијама које подржавају инклузивни програме.

За обезбеђивање средстава за реализацију инклузивних иницијатива и пројекта, свега 26,5% музејских установа је предузело акције и аплицирало с предлозима пројекта у оквиру различитих конкурса и фондова (Графикон 13).

Графикон 13: Одговор на питање: Да ли сте аплицирали за подршку са пројектима за инклузију и приступачност?

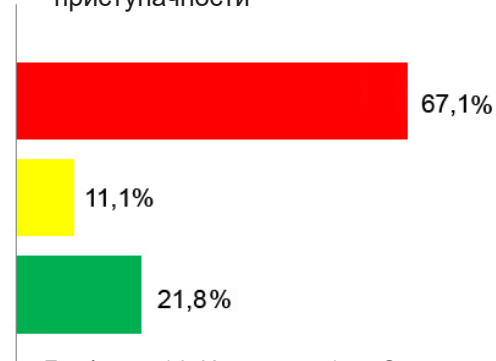
Од оних који су конкурисали, подршку за подстицање инклузивних пројекта у култури, установе су добиле од Министарства културе и информисања, Министарства за рад запошљавање, борачка и социјална питања, Аутономне покрајине Војводине, локалних самоуправа, затим кроз: Креативну Европу, УНИЦЕФ, УНПД, Интеррег и ИПА програме.

Када је реч о конкурс Министарства културе и информисања, неколико представника музеја и галерија с којима су разговарали истраживачи Завода поменуло је да никад није чуло за Конкурс у области културних делатности особа са инвалидитетом, који расписује наведено министарство. Наиме, као што је у уводном делу публикације истакнуто, делатност музеја и галерија је првенствено окренута заштити културног наслеђа, те овај тип установа није упознат са конкурсима које расписује Сектор за савремено стваралаштво и културне индустрије Министарства културе и информисања. Такође, назив Конкурса појединим

представницима музејских установа звучао је као да је намењен искључиво удружењима особа са инвалидитетом. С друге стране, већина представника удружења особа са инвалидитетом зна за Конкурс, те поједина и редовно и аплицирају и реализују пројекте преко овог конкурса, у сарадњи с локалним установама културе (најчешће поливалентним центрима) или самостално.

Сумирајући одговоре, различите праксе приступачности на нивоу стратешког усмерења менаџмента има уведено 21,8% музеја и галерија. Делимично овај критеријум испуњава 11,1% музејских установа, док двотрећинска већина није стратешки опредељења за приступачност кроз уведене процедуре, креиране планове, сарадње, задужења запослених, обезбеђивање едукација и средстава за реализацију приступачних и инклузивних пројеката.

- Потпуно одсуство обележја приступачност
- Делимично присуство обележја приступачности
- Потпуно присуство обележја приступачности

Графикон 14: Индикатор 1а – Стратешке иницијативе и праксе приступачност?

5.1.2. Запошљавање и ангажовање особа са ИНВАЛИДИТЕТОМ

Према *Закону о професионалној рехабилитацији и запошљавању особа са инвалидитетом*, сви послодавци у Републици Србији који имају 20 или више лица у радном односу су у обавези да запосле особе са инвалидитетом (члан 24) (Табела 4). Под запосленима

се сматрају лица запослена по уговору о раду, а не по другим врстама уговора (уговор о повременим и привременим пословима, уговор о делу и друго).

Укупан број запослених (укључујући и особе са инвалидитетом)	Обавезан број запослених особа са инвалидитетом
1–19	0
20–49	1
50–99	2
100–149	3
...	...
500–549	11

Табела 4: Однос укупног броја запослених и запослених ОСИ према законској обавези приступачност. Извор: Закон о професионалној рехабилитацији и запошљавању особа са инвалидитетом, преузето са странице www.activasistem.com

Према подацима из истраживања мање од петине музејских установа – 17% запошљава особе са инвалидитетом према уговору о раду (Графикон 15).

Графикон 15: Одговор на питање: Да ли установа има запослене особе са инвалидитетом према уговору о раду?

У групи установа које немају законску обавезу запошљавања лица са инвалидитетом то ипак чини 8,5% ових установа, запошљавајући по једну особу са инвалидитетом. У групи установа који запошљавају од 20 до 49 особа, законску обавезу да запосле барем једну особу са инвалидитетом испуњава 36,4% установа, док двотрећинска већина то не чини. У групи установа које имају од 50 до 99 запослених, законску обавезу да имају запослене барем две особе са инвалидитетом испуњава

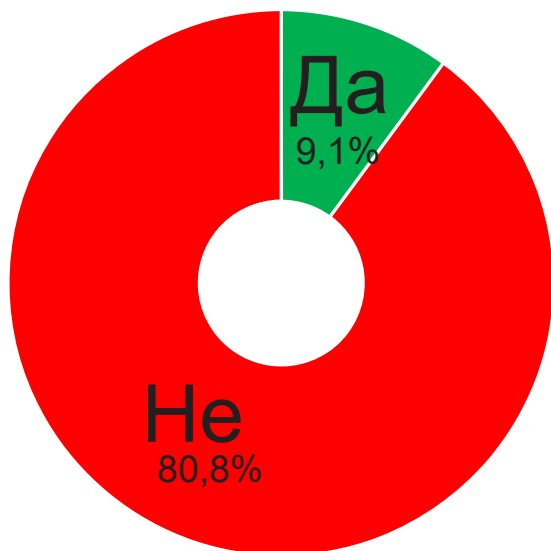
само једна установа, а у групи оних који имају од 100 до 149 запослених и требало би да запошљавају барем три особе са инвалидитетом, то не чини ниједна установа. Од установа које су у упитнику навеле да су у потпуности упознате са *Законом о професионалној рехабилитацији и запошљавању особа са инвалидитетом* мање од четвртине (24,2%) и спроводи овај Закон, у смислу запошљавања, док то исто чини 18,4% оних установа које наводе да делимично познају Закон.

Укупно гледано, велика већина музејских установа не испуњава законски прописану обавезу запошљавања особа са инвалидитетом.

У оним установама које ту обавезу испуњавају, особе са инвалидитетом су распоређене подједнако на високим стручним позицијама, на помоћним радним позицијама у различитим областима, општим и административним пословима, као и у оквиру програмске делатности.

О мерама активне политике запошљавања особа са инвалидитетом које се налазе на евиденцији Националне службе за запошљавање и у вези с тим и низ погодности које послодавци могу користити уз испуњење одређених услова. Погледати више од 30. до 33. члана *Закона о професионалној рехабилитацији и запошљавању особа са инвалидитетом*, као и у делу 4.2. ове публикације.

Мање од 10% музеја и галерија ангажују особе са инвалидитетом као сараднике по другим краткорочним уговорима (Графикон 16).

Графикон 16: Одговор на питање: Да ли установа има ангазоване сараднике по различитим уговорима који су део популације особа са инвалидитетом?

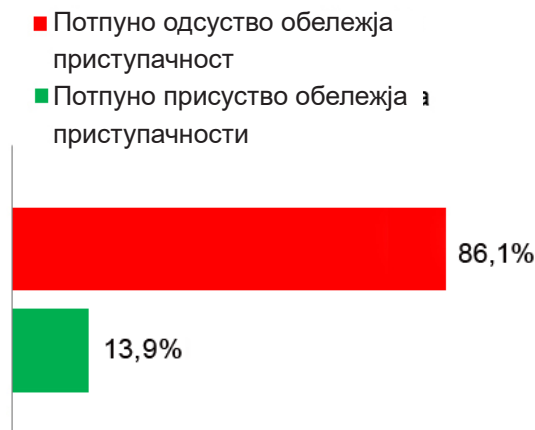
Установе које ангажују особе са инвалидитетом ван радног односа, то чине пројектно, укључујући их у наменске инклузивне пројекте као саветнике или водитеље програма, али такође и као сараднике за обезбеђивање приступа особама са инвалидитетом сталним поставкама и програмима. Један од музеја је детаљно описао овакав начин ангажовања: „Музеј Југославије примењује методологију

у којој су припадници одређене осетљиве групе главни на инклузивним пројектима који се односе на њих, па је тако пројекат намењен заједници глувих координисан и вођен од стране припадника заједнице глувих у сарадњи са кустоскињом Музеја Југославије. Глува особа је ангажована као кустос водич кроз сталну поставку, глува особа ради координацију пројектних активности усмерених на заједницу глувих и тумач знаковног језика је ангажован као посредник између глувих и чујућих сарадника у оквиру пројектног тима.”

Када је реч о волонтирању, ниједна музејска установа не укључује као волонтере особе са инвалидитетом. Искуства говоре да волонтирање може бити један од начина друштвеног и културног укључивања особа са инвалидитетом у заједницу и културна дешавања. Организација које је имала остварену организовану сарадњу волонтирања својих чланова у установи културе наводи да је

то била добра праксе интеграције особа са инвалидитетом у заједницу. Наиме, Удружење „На пола пута” из Панчева, које се бави развојем нових видова подршке особама са интелектуалним тешкоћама, аутизмом и другим первазивним поремећајима, својевремено је спровело програм волонтерске праксе за своје чланове у Културном центру Панчева. У оквиру праксе, чланови удружења су одређеним данима волонтирали помажући у организацији програма и радећи на одлагању гардеробе публике, у циљу социјалног укључивања и праћења културних програма, на обострану корист, како чланова Удружења тако и Културног центра и публике ове установе културе. Према речима представнице овог удружења, грађани су такође позитивно реаговали на ову инклузивну праксу, јер је публика Културног центра имала редован сусрет и прилику за упознавање са члановима удружења. Поред тога, иностране уста-

нове, попут Британске библиотеке⁵¹ показују да увођење програма стажирања и праксе у установе културе, који су прилагођени особама са инвалидитетом, представљају примере добре праксе инклузије у култури. Сумирајући одговоре у виду индикатора о запошљавању и ангажовања особа са инвалидитетом, на основу добијених одговора закључује се да 14% установа испуњава ове критеријуме, док 86% у потпуности не испуњава.

Графикон 17: Индикатор 16 – Запошљавање и ангажовање особа са инвалидитетом

51 Видети више на <https://www.bl.uk/#>

аудио-дескрипција

наративно превођење визуелне слике говором у облик приступачан свима. За слепе и слабовиде особе омогућава равноправан приступ и уживање у свим културним, забавним и едукативним садржајима.

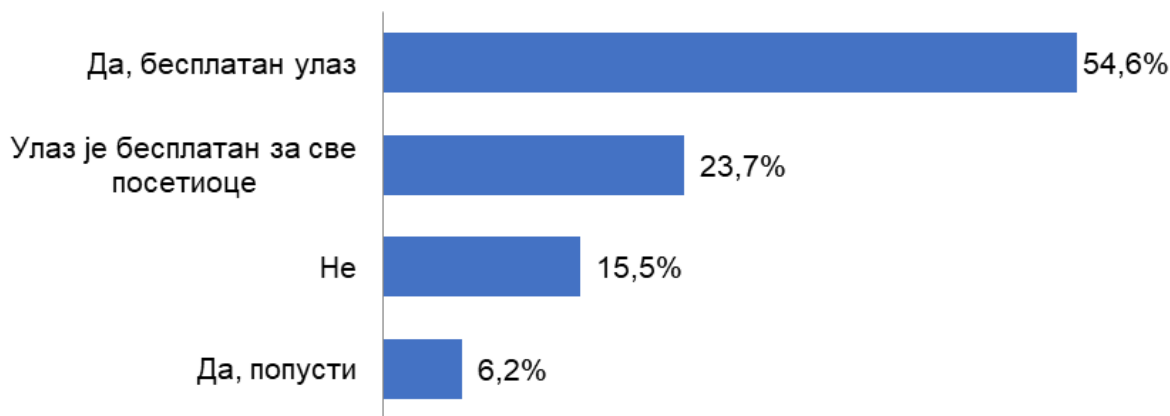

5.1.3. Економска приступачност

Имајући у виду да особе са инвалидитетом имају веће трошкове долажења на културна дешавања, с обзиром на то да је одређеним категоријама потребан посебан превоз и/или организована пратња, многе институције увеле су политику повлашћених цена улазница за ову популацију. Више од половине музеја и галерија у Србији нуди бесплатан улаз особама са инвалидитетом (54,6%), а попусте нуди 6,2% ових установа.

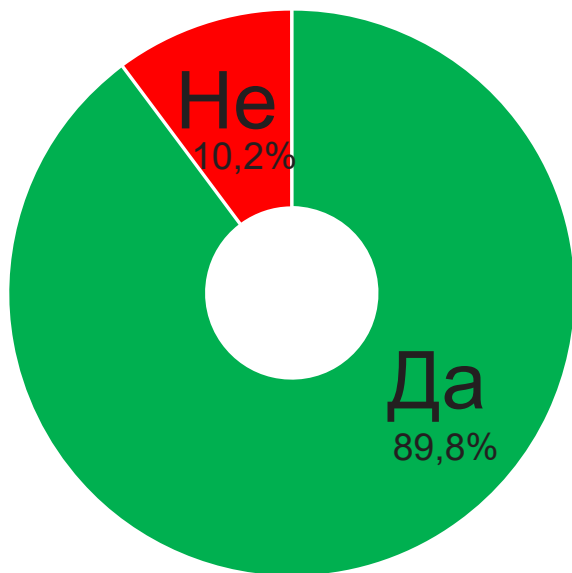
Ипак, важно је напоменути да скоро четвртина (23,7%) музејских установа има бесплатан улаз за све посетиоце, како за сталну поставку тако и за посебне изложбе и дешавања. Око 15% музеја и галерија не предвиђа политику попушта за особе са инвалидитетом (Графикон 18).

У појединачним интервјуима сазнало се да неке од ових установа сматрају да уколико сви плаћају улаз да и особе са инвалидитетом треба да плаћају, што виде као чин равноправног третмана, али да њиховим пратиоцима треба понудити бесплатан улаз.

Графикон 18: Одговор на питање: Да ли постоји политика повлашћених улазница за особе са инвалидитетом?

У групи установа које обезбеђује попусте, највећи број музејских установа бесплатан улаз предвиђа за једног пратиоца особе са инвалидитетом, док 10,2% не обезбеђује попуст за пратиоце (Графикон 18). Анализа интернет страница светских музеја и галерија показала је да се политика бесплатног улаза за једног пратиоца примењује у већини установа овог типа.

Графикон 19: Одговор на питање: Да ли се политика повлашћених улазница односи и на пратиоца особе са инвалидитетом?

Онлајн-продаја улазница у музејским установама у Србији је ретка. Подаци показују да је тек нешто више од 5% ових установа увело могућност онлајн резервације и куповине карата за изложбе и остале програме установе (Графикон 20).

Графикон 20: Одговор на питање: Да ли постоји онлајн резервација и продаја карата за музејске/галеријске изложбе и остале програме установе?

Оно што је упечатљиво је да на својим веб-презентацијама установе не пружају додатне описе и информације који простори и програми су доступни

за различите категорије особа са инвалидитетом, како би путем онлајн продајне платформе грађани са одређеним инвалидитетом могли да знају за које програме заправо купују улазнице.

Не узимајући у обзир онлајн-продају улазница, која генерално није распрострањена пракса у музејима и галеријама у Србији, индикатор економске приступачности показује да је велика већина музеја и галерија применила начела економске приступачности за особе са инвалидитетом.

Графикон 21: Индикатор 1в: Економска приступачност

5.1.4. Ставови и оцене

За разлику од већ уведених и реализованих активности, овај индикатор се односио на вредновање инклузије, те диспозицију и мотивацију особља за увођење димензије приступачности у рад установа. У циљу процене сензибилисаности и отворености особља установа за развој инклузивних пракси, постављен је сет питања који представља ставове о значају приступачности и инклузије за политику установе и развој публике. Уједно, испитаници су оцењивали степен тренутне приступачности установа у којима су запослени, процењивали су спремност да се убудуће баве увођењем или унапређењем приступачности, те рангирали приоритете за улагање у своју установу у циљу унапређења приступачности.

Представници установа су најпре дали генералну процену да ли је њихова установа приступачна за особе са

инвалидитетом, при чему је скоро четвртина установа (24%) проценило да је потпуно неприступачно. Установа чији су представници проценили да су у потпуности приступачне је 14,5%, док је већина, 61,5%, изјавила да су делимично приступачни, тачније да постоје одређени сегменти приступачности, али не и целовита приступачност, како у просторном смислу тако и у погледу програма и опреме (Графикон 22).

Графикон 22: Уопштено гледано, да ли сматрате да је ваша установа приступачна за особе са инвалидитетом?

Представници музеја и галерија су даље навели два основна разлога за недовољну или потпуно неприступачност њихове установе. Већина сматра да је први и доминанти разлог недостатак средстава за архитектонско и урбанистичко прилагођавање објекта и околине (65,9% одговора). Као другорангирани проблем наведен је недостатак средстава за набавку специјализоване опреме (скоро половина одговора). Све остале препреке, попут недостатка средстава за програме, недовољан број и едукованост запослених за ову тему, истакнуте су у мање од 20% одговора као главни разлози за неприступачност (Графикон 23).

Графикон 23: Разлози за недовољну приступачност музејских установа (вишеструки одговори)

Квалитативни део анализе је показао да већина саговорника из музеја и галерија појам приступачности поистовећује искључиво с димензијом архитектонског прилагођавања, немајући у виду и остале димензије овог појма (попут прилагођености

програма за различите категорије особа са инвалидитетом, организациону и планску димензију, едукованост кадра, доступност информација), те отуда не чуди овакво виђење неприступачности установа:

„...мислим да то не би било могуће због зграде, али кад би било довољно новца, онда можда и би...”
(директор музеја)

Да прилагођавање установа не треба поистовећивати с финансијским средствима потврђује коментар кустоскиње из једног музеја у Србији, који се по питању приступачности може сматрати примером добре праксе⁵²:

„То је једна заблуда коју смо и ми имали у нашем музеју, за коју слободно могу да кажем, и из нашег искуства, да није тачна. Неке ствари које ви можете да урадите у музеју, заиста не коштају ништа. Постоје ситуације када можете да урадите нешто, а заиста не потрошите ништа, или потрошите јако мало. Према томе, ако ви имате жељу да постанете приступачан музеј, свакако постоји начин да неке ствари урадите бесплатно, а са друге стране

да нађете фондове за које можете да аплицирате како бисте нашли средства за активности и повећање приступачности.” (кустоскиња у музеју)

Један од проблема којем треба посветити посебну пажњу јесу одговори које се односе на незаинтересованост оснивача установе за ову тему. Наиме, током теренског дела истраживања поједини представници музеја и галерија су навели да је у првој верзији пројектно-техничке документације намењеној реконструкцији зграде постојало и прилагођавање установе за особе са инвалидитетом, али да је касније тај део избачен из даљих архитектонских радова, јер „није био приоритет”. Овај податак наводи на закључак да је неопходно едуковати и представнике оснивача установа, упознати их са законском регулативом, као и бенефитима које добијају установе које су прилагођене свима, што предлажу и представници удружења особа са инвалидитетом.

52 Видети део о примерима добре праксе у Републици Србији (стр. 200)

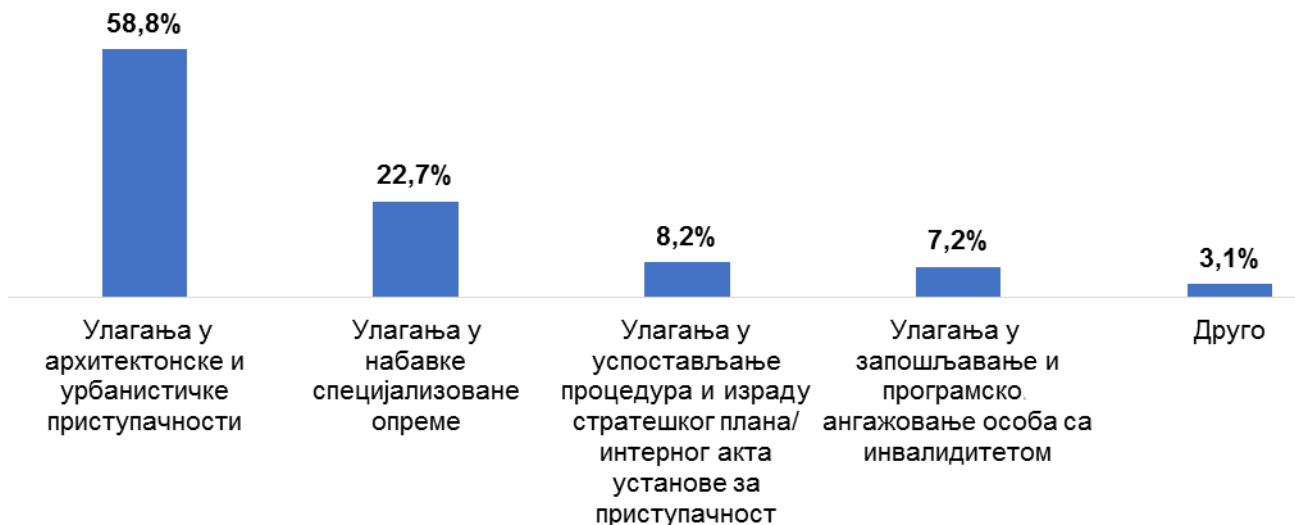
У теренском делу истраживања, представница Центра „Живети усправно” указала је колико је приступачност компатибилна с бизнисом. Наиме, улагање у приступачност ће се вишеструко вратити у виду ширења публике музејских установа. Први објекти који су постали приступачни су шопинг центри управо зато што се увидело колико приступачност доприноси профиту.

У слободним одговорима, а заправо као део архитектонске неприступачности, седам институција је навело разлог „историјске значајности и немогућности адаптације објекта”. О питању могућности прилагођавања објеката (који имају статус културног добра) за приступ особама са инвалидитетом који имају статус културног добра биће више речи у поглављу о физичкој приступачности.

Након идентификације разлога неприступачности, представници установа су замољени да одаберу по једну приоритетну област за

будуће улагања, у циљу унапређења приступачности. Већина институција (58,8%) се изјаснила да је то улагање у домену архитектонских реконструкција и прилагођавања, а мање од четвртине као приоритет поставља куповину специјализоване опреме. Мање од 10% сматра да је кључно улагање у област успостављања процедура и израде стратешког плана, односно интерног акта установе за приступачност, као и у запошљавање и програмско ангажовање особа са инвалидитетом.

Свега 3,1% представника установе се изјаснило да је приоритет увођење едукација запослених за области приступачности и инклузије, те креирање програма и сарадња с представницима организација за унапређење положаја особа са инвалидитетом (Графикон 24).

Графикон 24: Одговор на питање: Са становишта потреба ваше установе, у коју област је посебно важно улагати, у циљу унапређења приступачности?

Велика већина испитаника сматра да је увођење различитих механизма приступачности и инклузије веома важно за развој установе (76% установа) док је 22,9% одговорило да је то делимично важно за њихову установу. Само један представник музејских установа, од њих 97, изјаснио се да питање приступачности и инклузивности није приоритет за даљи развој установе (Графикон 25).

Графикон 25: Одговор на питање: Да ли сматрате да је за развој ваше установе потребно увести различите механизме приступачности и инклузије?

Графикон 26: Одговор на питање: У којој мери се слажете да је увођење приступачних пракси важно за ...?

Готови сви представници музејских установа препознају инклузију као важан механизам ширења публике, али и унапређења искуства свих посетилаца, што доноси примена начела универзалног дизајна. Притом се преко 60% испитаног особља установа снажно слаже с тврдњама да је обезбеђивање приступачности и увођење инклузивних пракси важно за развој и квалитет

искуства публике. Исто толико се у потпуности слаже да је увођење инклузивних начела у музеје важно за добробит читаве заједнице и унапређење културних и људских права појединаца (Графикон 26). Међутим, током разговора, неки представници музеја су поставили питање: да ли тако малом проценту људи треба прилагођавати простор?

па се може закључити да није код свих запослених у култури развијена свест о томе да прилагођавање простора доприноси развоју установе. С друге стране, представници удружења особа са инвалидитетом сматрају да приступачност треба да буде део пословне културе сваке установе:

„макар нико не ушао, мора да постоји кодекс понашања”

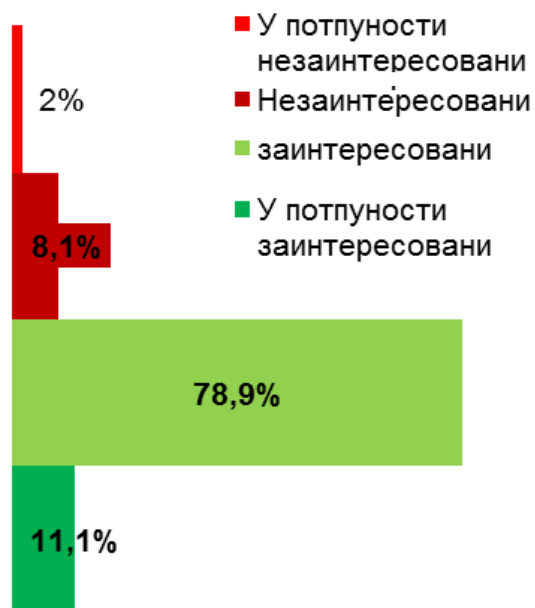
(председница удружења особа са инвалидитетом)

„Када посматрамо приступачност као дизајн за све, онда сви људи добијају увођењем приступачности. Ако посматрамо приступачност са аспекта особа са инвалидитетом, онда долазимо до неког вида позитивне дискриминације, где правимо наше институције за неку групу људи која би можда дошла да користи или не. На тај начин ми њих позитивно дискриминишемо, што заправо никако није инклузија. Ми ако желимо да постанемо инклузивно друштво и друштво које поштује све

разлике међу људима, онда морамо да водимо рачуна да то буде у складу са дизајном за све – и за старе, и за родитеље са децом, и за туристе, и за особе са инвалидитетом, дакле апсолутно за све.” (експерткиња из области приступачности; одговор на питање: Ко добија приступачношћу?)

„Приступачност је важна у суштини за све људе. Постоји одређени проценат људи који уопште не могу да функционишу уколико окружење није приступачно. Међутим, постоје и други људи који, у одређеним тренуцима свог живота, не могу да функционишу, као што су неке изненадне повреде, спреченост обављања свакодневних активности услед неке болести, односно неприступачног окружења... Оно што је сигурно је да су ствари које су приступачне особама са инвалидитетом приступачне и већинској популацији и не могу да сметају.” (председница удружења особа са инвалидитетом)

Иако се велика већина у потпуности слаже да је питање приступачности установа од вишеструке важности за развој установа, менаџери и организатори програма процењују да је тек нешто више од 10% запослених у потпуности заинтересовано и спремно

Графикон 27: Одговор на питање: Да ли је колектив ваше установе заинтересован за увођење нових пракси у програмске активности у домену приступачности и инклузије?

да се заложи за увођење инклузивних пракси, те да је исто толико потпуно незаинтересовано. Такође су проценили да ипак велика већина у музејским колективима, око 80%, има одређени ниво интересовања за увођење нових пракси у програмске активности у домену приступачности и инклузије особа са инвалидитетом (Графикон 27).

„...потребно је да људи, односно колеге који раде у музејима, раде на подизању свести колега, да прво дођемо до неких основних одговора на то шта је то инклузија и са којим проблемима се сусрећу особе са инвалидитетом... али мислим да то није немогуће, само је битно покренути иницијативу, проширити свест код људи, делити искуства... да сви ми који смо нешто урадили по питању инклузије, морамо да радимо на томе да делимо своја искуства и све оно што смо урадили за особе са инвалидитетом са осталим колегама који су заинтересовани за ову тему.”
(кустоскиња у музеју)

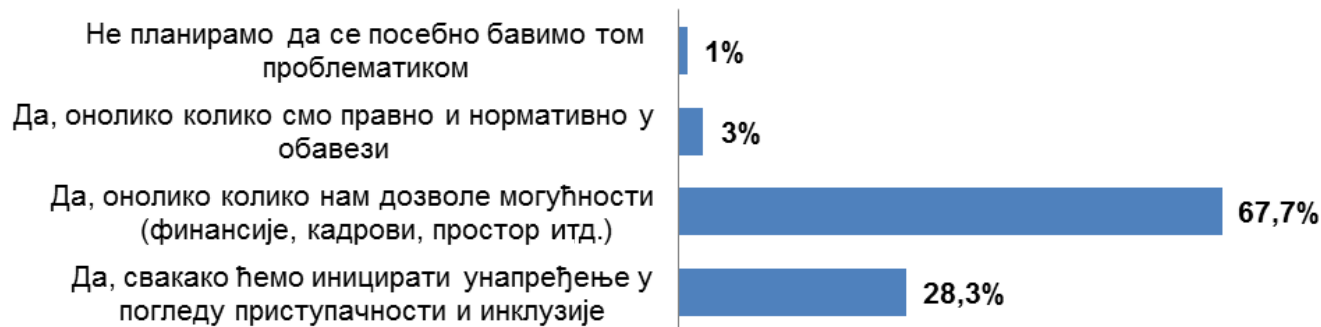
По питању заинтересованости за рад са особама са инвалидитетом, представници удружења неретко истичу да установе нису заинтересоване, те да често код запослених виде „страх од рада и комуникације са људима који су особе са инвалидитетом.”

„Приликом првог сусрета рекла бих да је прво и основно осећање страх код представника установа културе и музеја, нарочито када се појави група наших корисника... Ту се јавља неки вид блокаде, где се нека обична, свакодневна комуникација, коју свако од нас зна, губи, јер вероватно људи нису сусретали особе са инвалидитетом и онда не знају ни шта да питају, ни шта да кажу, тако да се у самом старту прво јавља та баријера на коју ми налетимо када дођемо са нашим корисницима.”
(стручњакиња у удружењу особа са инвалидитетом)

На крају сета питања о вредносним исказима и могућим перспективама

бављења инклузијом у музејима и галеријама, види се да је тек око 28,3% управљачког и организационог кадра мотивисано и решено да убудуће иницира унапређење приступачности установе и да изналази начине да то чини, док је двотрећинска већина исказала условну спремност у зависности од финансијских околности, сарадње кадрова и сл. С друге стране, 3% представника музејских установа је изјавило да ће се питањима приступачности бавити само онолико колико законски морају, док 1% не планира уопште да бави овим темама (Графикон 28).

Када је реч о ставовима запослених у музејима и галеријама потребно је споменути и питање отварања посебних музеја за особе са инвалидитетом. Наиме, у свету постоји неколико музеја који су посвећени одређеној категорији особа са инвалидитетом, а грађанима Србије је најпознатији Тифлолошки музеј у Загребу, који је основан 1953.

Графикон 28: Колико је ваша установа вољна да се убудуће бави активностима за унапређење приступачности и инклузије?

године.⁵³ Овај музеј „прикупља, чува, проучава, документује материјалну и нематеријалну грађу везану за особе са инвалидитетом, са нагласком на особе оштећеног вида (Ćosić, Vouk Nikolić 2020: 10).

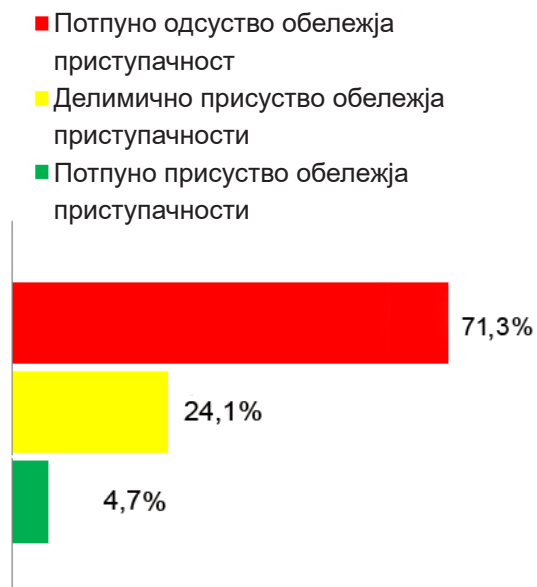
На питање да ли је потребно отварање таквог музеја у Србији представници музеја и галерија и представници удружења особа са инвалидитетом имали су различита мишљења. Ипак, већина саговорника сматра да такви

„засебни музеји не треба да постоје, јер је то ’гетоизација’, која појачава сегрегацију и дискриминацију”.

Насупрот претходним индикаторима, може се приметити да је 71,3% одговора у потпуности испунило обележја вредносне приступачности, 24,1% делимично и 4,7% одговора показало је негативни однос према вредновању приступачности. Када се узму у обзир изнети ставови и вредности, и поред могућности да су испитаници дали такозване друштвено пожељне одговоре, оваква структура одговора

53 Видети: <https://www.tifoloskimuzej.hr/>

је охрабрујућа по питању отворености музеја и галерија за увођење инклузивних пракси. Прихватање инклузије, било као норме или као пожељне друштвене вредности, није само предуслов, већ први корак ка инклузивнијим институцијама културе.

Графикон 29: Индикатор 1г – Оцене, вредности и ставови

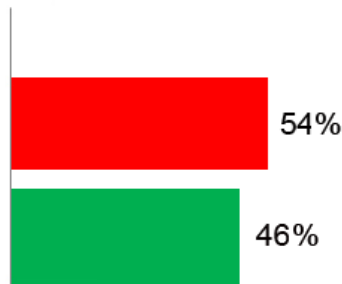
5.2. Програмска приступачност и публика

Овај индикатор односи се на прилагођавање редовног програма институција како би у њима могле да учествују и особе са инвалидитетом, затим на реализацију активности и иницијатива у којима су особе са инвалидитетом препознате као посебна циљна група, као и на публику коју чине различите групе ове хетерогене популације. Важно је напоменути да овај индикатор није мерио физичку приступачност простора као предуслов за реализацију инклузивних програма, већ искључиво иницијативе за програме, који се за диверсификовану популацију особа са инвалидитетом могу приредити, упркос архитектонским или техничким препрекама.

Имајућу у виду наведене области, испоставило се да по питању програмске приступачности постоји изражена подељеност музејских установа, при чему се за нешто мање

од половине може рећи да испуњавају обележја програмске приступачности кроз организацију инклузивних програма, док друга половина не испуњава ове критеријуме.

- Потпуно одсуство обележја приступачност
- Потпуно присуство обележја приступачности

Графикон 30: Индикатор 2 – Програмска приступачност

Према одговорима представника установа, 82,5% музеја и галерија посећују особе са инвалидитетом (Графикон 31).

Графикон 31: Да ли имате публику која припада популацији особа са инвалидитетом?

Структура публике је диверсификована према типу инвалидитета, али су у музејима и галеријама, према тврдњама запослених, присутни посетиоци готово свих типова инвалидитета и потешкоћа у развоју. Особе које се отежано крећу (не рачунајући кориснике инвалидских колица) и особе с менталним потешкоћама су најчешће групе посетилаца из посматране популације (преко 80% музејских установа је навело

да чине део њихове публике), а потом глуве и наглуве особе (скоро две трећине одговора). Важно је напоменути да су посетиоци са интелектуалним потешкоћама најчешће припадници најмлађе популације. Нешто преко половине музеја и галерија посећују корисници колица, слепе и слабовиде особе, као и особе са аутизмом, док је друга половина музејских установа навела да немају публику из ових категорија (Табела 5).

Као разлог зашто музеји и галерије организују или не организују програме за одређене категорије особа са инвалидитетом представници установа наводе да је:

„најлакше организовати програме за особе са отежаним кретањем јер је ту потребно само имати неко помагало”, док је на пример „најтеже реализовати програм за слепе и слабовиде особе, јер је јако скупо њима прилагодити програм, односно израдити 3Д модел, одштампати каталог на Брајевом писму, поставити аудио, мирисе...”

Особе са инвалидитетом као посетиоци музејских установа	
особе које се отежано крећу	81,3%
особе које користе инвалидска колица	55,0%
слепе и слабовиде особе	51,3%
глуве особе и особе оштећеног слуха	63,8%
особе са интелектуалним потешкоћама	78,8%
особе с поремећајима из спектра аутизма	56,3%
особе нижег раста	26,3%
особе с говорно-језичким потешкоћама	60,0%
особе с вишеструким потешкоћама	41,3%

Табела 5: Музеј/галерију посећују: (вишеструки одговори)

„ми смо галерија, ми не можемо да имамо програм за слепе и слабовиде” (кустоскиња галерије)

Када је реч о особама са интелектуалним потешкоћама, као што је наведено, реч је најчешће о најмлађој популацији. Реализација таквих програма је олакшана, јер се организују у сарадњи са школама и уз помоћ стручњака (дефектолога) који раде у школи, а који долазе у пратњи деце и пружају подршку кустосима/едукаторима у музејским установама.

У групи музеја и галерија, који немају публику особа са инвалидитетом, као доминантан разлог за такву ситуацију најчешће се наводи неприступачност установа, док око трећине представника

установа сматра да је у питању недовољна заинтересованост особа са инвалидитетом за учешће у културним садржајима (Графикон 31).

Када је реч о заинтересованости за културу и саме особе са инвалидитетом имају опречна мишљења. Наиме, поједини представници особа са инвалидитетом, међу којима је и Национална организација особа са инвалидитетом Србије, истичу да је **„култура на листи приоритета, јер се особе са инвалидитетом често окрећу култури”,** те да су **„бављење спортом и културом за особе са инвалидитетом много значајније него за неког другог”.** Да су особе са инвалидитетом заинтересоване за културу потврђују и разговори с

Графикон 31: Одговор на питање: Према вашој процени, зашто вашу установу не посећују особе са инвалидитетом?

представницима удружења особа са инвалидитетом, који наводе да често организују изложбе радова насталих у техници декупаж, веза, вајања, сликања, те да, на пример, у Новом Саду од 2018. године постоји продајна галерија радова особа са инвалидитетом, која редовно учествује на манифестацији Ноћ музеја, док Удружење параплегичара из Шапца има свој галеријски простор. Такође, као потврду заинтересованости за културу, многа удружења су напоменула да годинама аплицирају на Конкурс Министарства културе и информисања, те да организују филмске фестивале, песничке вечери и учествују на Међународном фестивалу пантомиме за глуве особе. С друге стране, истакнуто је и да је **„култура особама са инвалидитетом на последњем месту, и то посебно због новца”**. На ову тему примећено је и да није редак случај да удружења особа са инвалидитетом нису довољна упућена у политику установа културе јер, као што

је наведено, већина музеја и галерија нуди бесплатне улазнице за особе са инвалидитетом. У разговору са особама са инвалидитетом сазнали смо да је управо неприступачност установа (и околног простора) први разлог на листи баријера за (не)учешће у културном животу, затим недостатак друштва и/или личних пратилаца, а затим, као и код већинске популације, јављају се разлози попут недостатка интересовања и недостатка времена.⁵⁴

„...можда је проблем у нама, па они ни не знају да су заинтересовани”
(директорка галерије)

„Та потреба за културним садржајем је изузетно изражена. То је та надоградња која је свима нама потребна и за ментално здравље... Нажалост, можда помислимо да су ти културни садржаји мање потребни особама са инвалидитетом. Не, потребни су у истој мери, само због приступачности

54 Истраживања културне партиципације грађана Србије, које је Завод за проучавање културног развитка спровео 2011, 2015. и 2019. године, показују да недостатак новца не представља доминантан разлог, код опште популације грађана, за непосеђивање културних догађаја, већ су најчешћи разлози недостатак интересовања и недостатак времена (Опачић, Субашић 2016; Мрђа, Миланков 2020).

нису доступни и онда они не одлазе у такве установе, или одлазе у мањем броју.” (особа са инвалидитетом)

У циљу повећања интересовања за културу и програме установа културе код особа са инвалидитетом, представници удружења особа са инвалидитетом предлажу организацију изложби с радовима особа са инвалидитетом, али и посебне изложбе где ће бити представљена постигнућа познатих личности, нарочито уметника, које су особе са инвалидитетом (на пример Фрида Кало) или изложбе о особама са инвалидитетом кроз историју (пример је Музеј о историји инвалидности у САД⁵⁵, с нагласком да би ова тема требало да буде представљена кроз изложбу, а не у посебно основаном музеју). Око половине установа, у групи оних које имају публику особа са инвалидитетом, прати њихова искуства приликом посете установе, те путем

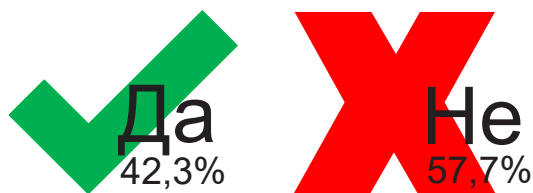
упитника, разговора или књиге утисака добија повратне информације колико је ова група публике задовољна посетом установе, какве услуге и услови су им потребни и који су им предлози за унапређење приступачности. (Графикон 32).

Графикон 32: Одговор на питање: Да ли имате повратну информацију о задовољству посета и предлозима за приступачност од стране публике особа са инвалидитетом?

55 Видети: <https://www.museumofdisability.org/>

Иако је већина музејских установа навела да имају публику из различитих група особа са инвалидитетом, истовремено близу 60% њих у последње три године од дана анкетања није реализовала програме у оквиру којих су обезбедили могућност учешћа особама са инвалидитетом и/или су им тематски посебно посветили програме (Графикон 33).

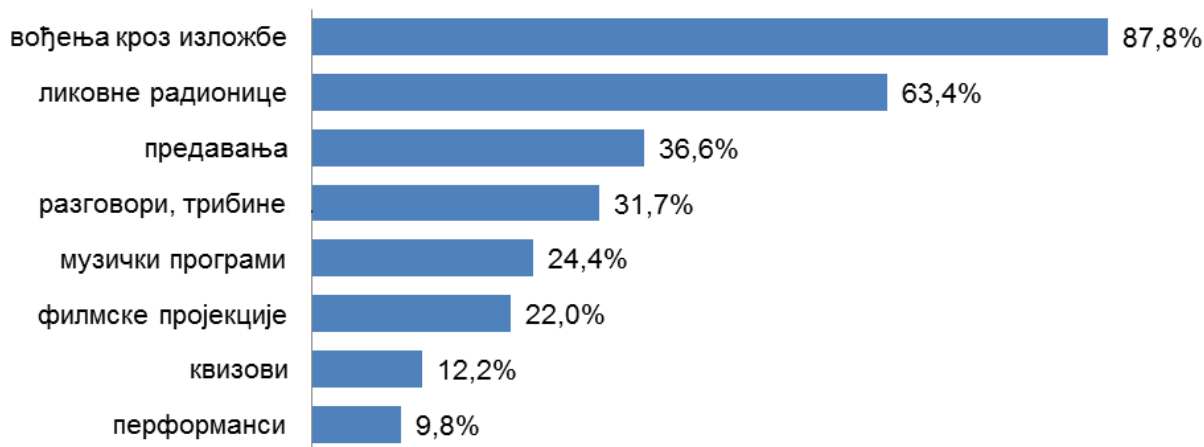

Графикон 33: Одговор на питање: Да ли сте реализовали програме који су прилагођени и за особе са инвалидитетом у последње три године?

У групи оних који су омогућили и реализовали инклузивна дешавања, према типу програма, то су најчешће вођења кроз сталну поставку и изложбе, потом ликовне радионице (углавном организоване за децу) и предавања. Од инклузивних програма у музејима су уприличени и музичка дешавања, филмске пројекције, квизови и

перформанси (Графикон 34). Представници удружења особа са инвалидитетом замерили су музејским установама што не организују чешће програме приступачне особама са инвалидитетом, а неретко **„напишу у извештају да су реализовали програм, а у ствари су нам само дали простор”**.

Инклузивни програми који омогућавају културну партиципацију особа са инвалидитетом у музејским установама се најчешће приређују два до три пута годишње – у готово половини установа које имају овакве програме. У укупном броју то је 19,5% музејских установа. Барем једном у три месеца или чешће инклузивне културне програме омогућава око трећине музејских установа које нуде овакве садржаје, или 14,6% од укупног броја музеја и галерија у Србији. Оно што је парадигма инклузије, да програми буду увек доступни и прилагођени, испуњава тек око 2,1% музејских установа, који у редовној понуди, односно више

Графикон 34: Врсте инклузивних програма у музејима и галеријама (вишеструки одговори)

пута месечно, имају организоване и омогућене програме за особе са инвалидитетом (Табела 6).

Податак којем би посебно требало посветити пажњу показује да 4,9% музеја једном у неколико година организује инклузивне програме. Ово је потврђено и током теренског дела истраживања, где су представници музеја и галерија истицали програме које су реализовали пре више од десет година. Посебно је важно напоменути да није постојао јасан аргумент зашто такав тип програма нису поновили.

Поред тога, током теренског дела истраживања, дошло се до закључка да организовање програма намењених особама са инвалидитетом зависи великим делом од личног ентузијазма и познавања теме од стране запослених. Такође, уочено је да није редак случај да овај тип установа, како су и сами представници музеја навели „готово никад не реализује инклузивне програме не рачунајући програм 3. децембра.”⁵⁶

⁵⁶ У свету се 3. децембар обележава као Међународни дан особа са инвалидитетом. Видети уводни део ове публикације.

Колико често	Укупан број испитаних музеја/ галерија	Музеји и галерије које имају инклузивне програме
једном у неколико година	2,1%	4,9%
једанпут годишње	8,2%	19,5%
2–3 пута годишње	18,6%	43,9%
4–6 пута годишње	6,2%	14,6%
7–9 пута годишње	3,1%	7,3%
10–12 пута годишње	2,1%	4,9%
више пута месечно	2,1%	4,9%
немамо такве програме	57,7%	-

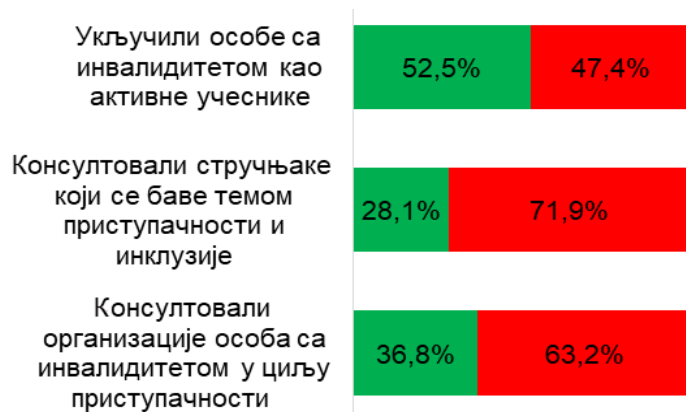
Табела 6: Одговор на питање: Колико често се инклузивни културни програми одржавају у установи?

„То је тема о којој људи у музеју, а да немају неког са инвалидитетом у свом окружењу, уопште не размишљају.”
(кустоскиња у музеју)

Приликом организација програма, како би они били доступни свима, 28,1% музејских установа је имало праксу да консултује стручни кадар који се бави питањима инклузије особа са инвалидитетом, док је 36,8% музејских установа консултовало организације особа са инвалидитетом, а 53% је имало програме у које су укључили особе са инвалидитетом, не само као публику већ и као активне учеснике

програма – уметнике, говорнике, креаторе програма и сл. (Графикон 35).

Када је реч о стручњацима с којима музејске установе сарађује на тему укључивања особа са инвалидитетом у програме, реч је најчешће о дефектолозима који раде са особама са интелектуалним потешкоћама, а затим са слепим и слабовидим особама. Према речима представника музеја који континуирано реализују програме за децу и одрасле са интелектуалним потешкоћама, сарадња

Графикон 35: Одговор на питање: Приликом осмишљавања и организације програма установа да ли сте консултовали и активно укључили особе са инвалидитетом?

с дефектолозима и терапеутима је од посебне важности, јер они припреме и музејске едукаторе и посетиоце за програм. Због тога се од стране установа предлаже анимација дефектолога за програме из културе, као и њихово укључивање приликом креирања програма. Такође, поједине установе су у реализовање својих програма укључиле тумаче за српски знаковни језик. Као пример укључивања особа са инвалидитетом у конципирање програмских активности истиче се пракса у Спомен-збирци

⁵⁷ Пројекат је финансиран преко Конкурса Министарства за рад, социјална и борачка питања, у сарадњи са Удружењем глувих и наглувих из Краљева.

„Павле Бељански” из Новог Сада, где се од 2011. године реализује пројекат „Додирни и осети” у циљу упознавања особа са оштећењем вида с колекцијом збирке. Пројекат се реализује у сарадњи са стручњацима из СОШО „Милан Петровић” и постао је интегрални део сталне поставке. Поставка је заснована на специфичном доживљају уметности од лица са оштећењем вида (Stojisavljević 2020: 22). Други пример је из Народног музеја у Краљеву, који је у реализацију пројекта укључио и стручњаке (тумаче за српски знаковни језик) и саме кориснике, односно особе са оштећењем слуха. Приликом израде видео-водича кроз сталну поставку, 2018. године, кустоси из Музеја су направили презентације које је тумач превео на српски знаковни језик, а затим су особе са оштећењем слуха тестирале видео-презентацију, сугерисале које текстове треба променити и ускладити с потребама особа са овом врстом инвалидитета.⁵⁷ Ови примери управо

указују колико је неопходно да креирање програма буде партиципативно, са укључивањем свих заинтересованих страна, и стручњака и самих корисника, односно потенцијалних посетилаца музеја и галерија. На трагу смерница за увођење приступачних програма у установе културе и иностраних искуства, представницима музеја и галерија је постављено питање да ли су некада организовали релаксирајуће сесије или друге програме за особе са сметњама из спектра аутизма. Аутизам френдли или релаксирајуће сесије омогућавају деци и одраслима с различитим поремећајима сензорне обраде да искусе изложбу или догађај у непретећем окружењу, тако што се прилагођава ниво осветљења, смањују гласни звукови, а ова група посетилаца се може слободно кретати простором. (Vlachou, 2020). У групи установа које имају инклузивне програме, око петине њих је нешто слично досад организовала, док велика већина, око 80%, то није практиковало досад. Током теренског дела истраживања поједини представници музејских уста-

нова су нагласили да је веома тешко организовати програме за особе са аутизмом, јер запослени у музејима и галеријама немају знања како треба радити са овом групом публике, те „да не знају како са њима да се понашају”. Представници удружења особа са аутизмом такође наглашавају овај проблем и сматрају да је веома важно спровести едукацију запослених за рад са особама са аутизмом, укључити стручњаке, представнике удружења особа са аутизмом и читаву локалну заједницу, чиме ће се подићи свест „о присуству особа са аутизмом свуда око нас.”

„Прво бих препоручила да нас упознају, то је основна ствар, да нам дају шансу да нас упознају...за почетак – упознајте нас. Уживамо у култури и ми као и сви други, и дајте нам шансу да уђемо у вашу зграду. И ако смо можда понекад мало бучни, пробајте да разговарате и видећете да смо врло добра публика”.
(представница удружења чији су чланови и особе са аутизмом)

Музеји и галерије који су то чинили на следећи начин су описали те програме: „Галерију смо тада отворили само за удружења особа са аутизмом, столови и клупе су били распоређени по целом простору и омогућено им је кретање несметано кроз галерију и избор где ће и шта сликати.” На овом месту посебно треба споменути Галерију ликовне уметности Поклон збирке Рајка Мамузића из Новог Сада која од 2014. године реализује радионицу за особе са аутизмом до 27 година старости. У питању су сликарске и вајарске радионице које реализује арт-терапеуткиња, која наглашава да је, поред едукације запослених потребна и едукација родитеља особа са аутизмом у области различитих начина и техника уметничког изражавања.

Арт-терапеуткиња у Галерији ликовне уметности Поклон збирке Рајка Мамузића нагласила је: „**Особе са аутизмом често емотивно делују веома равно и не може да се види тачно оно што особа осећа, те изгледа као да не**

може да се приђе тој особи... Оно што је занимљиво јесте управо то да особе са аутизмом веома лако упловљавају у уметност. Неретко су веома талентовани и то би био кључ сарадње.”

„Чак и ако не желе да уђу у неке друге институције, некад неће да уђу код својих сестара у нову кућу, овде нам ипак сви уђу кроз врата и сви веома радо одлазе на радионице, чак и ако је простор веома акустичан, за шта се каже да њима веома смета, на крају се испоставило да њима уопште не смета, чак лепо и прихватају тај акустичан простор и у њему се осећају веома лепо.”

„Поента је у истрајности – што смо истрајнији, то су и резултати већи. Комуникација са децом временом постаје знатно лакша, њихове мануелне способности постају израженије... има напретка у моторици, побољша им се говор.”

На крају дела упитника о инклузивним и приступачним програмима, постављено је питање оним представницима музеја

и галерија који су се изјаснили да се баве инклузијом у култури да ли у плану и програму рада установе за 2022. годину имају предложене програме/пројекте намењене приступачности и инклузији особа са инвалидитетом. Већина установа, навела је да није уврстила овакве пројекте у план рада за наредну годину. Од установа које су се изјасниле да се баве инклузивним програмима, 40% њих има у плану и за текућу годину реализацију оваквих програмских активности, што чини укупно 16,5% од укупног броја испитаних музеја (Табела 7). Од планираних инклузивних активности за особе са инвалидитетом, музејске установе су наводиле следеће:

- Посете изложбама и радионицама прилагођеним осетљивим категоријама и организовање изложбе радова особа са инвалидитетом;
- Израда легенди на Брајевом писму, штампа отисака у плтиком рељефу, тематска вођења;

	Укупан број испитаних музеја/галерија	Музеји и галерије које имају инклузивне програме
Да	16,5%	40%
Не	24,7%	60%

Табела 7: Одговор на питање: Да ли у Плану и програму рада установе за 2022. годину имате предложене програме/пројекте намењене приступачности и инклузији?

- Мау за све, сви у МАУ – посебан програм за старије;
- Креативни МАУ – програм за децу са сметњама у развоју и инвалидитетом;
- Радионице за особе са инвалидитетом које прате редовну изложбену делатност;
- Лифт за приступачност поставки на спрату;

- „Галерија и аутизам” (изложба ликовних радова с радионица намењених деци и омладини са аутизмом, трибине и прес-конференције за медије);
- Радионице за децу са аутизмом и сметњама у развоју;
- „Знаковни музеј”;
- Музејска радионица „Пружи ми руку и дозволи да те упознам”;
- Унапређење досадашњих програма, раније наведених;
- „У додиру са уметношћу”, програм за слепе и слабовиде особе;
- У плану је изложба за децу с радним називом „Забава у кутији”;
- Виртуелна галерија, унапређење веб-сајта музеја намењеног особама са инвалидитетом, штампа материјала на Брајевом писму и снимање аудио-видео материјала и тумачења на знаковном језику;
- Активности у склопу Одељења за педагошки рад и односе са јавношћу;
- Стручно вођење кроз сталну поставку;
- Едукативни програм за ученике са сметњама у развоју, сарадња са удружењем за савремену сценску уметности инклузију у култури Per.art;
- Пројекат „Урош Предић за све”, као део изложбе о Урошу Предићу, у оквиру Европске престонице културе Нови Сад 2022.

5.3. Физичка приступачност

Физичка приступачност установе односила се на урбанистичку и архитектонску прилагођеност простора. Испуњеност овог индикатора је мерена кроз приступачност јавног простора и приступа згради установе, укључујући улазе/излазе објеката, као и кроз димензију приступачности унутрашњег простора објеката и његовог дизајна. У упитнику су дата појашњења и описи техничких стандарда приступачности,

ИНДУКЦИОНИ СИСТЕМ

или петља омогућава наглувим особама које користе слушни апарат или имају уграђен кохлеарни имплант да јасније чују глас или звук садржаја који прате, без сметњи.

што је, према повратној реакцији, било не само информативно него и едукативно за испитанике. Укупно гледано, 57,5% одговора представника музејских установа указује на потпуно одсуство обележја физичке приступачности, док је око четвртине исказа задовољило различите аспекте архитектонско-урбанистичке прилагођености објекта установа и околине. Мање од петине је показала делимичну испуњеност ових стандарда (Графикон 36: Индикатор 3).

Графикон 36: Индикатор 3 – Физичка приступачност

У оквиру овог индикатора важно је напоменути да су током разговора представници неколико музеја и галерија изјавили да физичка неприступачност објекта не би требало да представља проблем за особе које се отежано крећу или користе инвалидска колица, јер су запослени увек спремни да помогну, па чак и да носе особу која жели да посети музеј/галерију. Међутим, особе које користе инвалидска колица с којима је вођен разговор истичу да не желе да их неко носи, јер то „уништава њихово достојанство“:

„Није у реду да ме неко носи. Непријатно ми је, ако не постоји рампа, онда тамо нећу ни да идем... притом, та особа мора да буде обучена да те носи.“ (корисница инвалидских колица)

У односу на претходне индикаторе, физичка приступачност је мање присутна у поређењу са стратешко-организационим оквиром приступачности, као и у односу на програмску приступачност.

Пре него што се сагледају одговори о појединачним варијаблама физичке приступачности, потребно је проблематизовати одговоре значајног броја музејског особља да се зграде установе не могу архитектонски адаптирати за приступачност особама са инвалидитетом, јер су објекти у којој се налази музејска установа категорисани као културно добро (споменик културе или културно добро од великог или изузетног значаја). Поред тога, током разговора представници музеја и галерија, који се налазе у објектима који имају статус културног добра, напомињали су да су на тему прилагођавања зграде установе разговарали с представницима оснивача установе, односно локалне самоуправе, који су их уверавали да није могуће адаптирати зграде, јер то не дозвољава територијално надлежни завод за заштиту споменика културе. У току разговора на ову тему, представници Републичког завода за заштиту споменика културе су предочили да се обавезе

прописане законима и правилницима о приступачности морају поштовати. Наиме, постоји више начина за физичко прилагођавање објекта категорисаних као културно добро, међу којима су и постављање рампе и/или лифта у складу са изгледом зграде. Пре сваке реконструкције потребно је урадити анализу и тражити услове за адаптацију. Неопходно је у оквиру пројекта планирати средства за прилагођавање објекта. Оснивач установе културе услове тражи територијално надлежном заводу за заштиту споменика културе за објекте који су категорисани као споменик културе или културно добро од великог значаја, док документацију прослеђује Републичком заводу за заштиту споменика културе уколико се ради о културном добру или просторно културно-историјској целини од изузетног значаја. Према речима представнице Републичког завода за заштиту споменика културе постоје примери категорисаних објеката који су адаптирани у циљу прилагођавања физичке приступачности, чиме није

нарушен изглед установе, међу којима су Црква у Смедереву и Капетан Мишино здање у Београду.

„Ово је савремено доба, мора да се нађе начин за прилагођавање, да архитекта прилагоди објекат,“ (архитекта у Републичком заводу за заштиту споменика културе)

Да треба поштовати стандарде, као и међународне норме у прилагођавању објеката који су категорисани као културно добро, слажу се и многи представници удружења особа са инвалидитетом, као и стручњаци у тој области:

„То је у Европи изузетно важно и о томе се баш води рачуна, управо из разлога што Европа има наслеђе великог броја културних добара и објеката... и води се рачуна да све што се ради не нарушава, него заправо повећава вредност тог објекта или установе.“

„...код нас се често као изговор за неприступачност наводи то да је зграда заштићена и да не сме ништа да се дира, што наравно није тачно. У Закону јасно пише да треба консултовати надлежну институцију под чијом заштитом је културни споменик, али да је, наравно, могуће вршити интервенције којима нећете нарушити аутентичност објекта. Али ми, пре свега, овде говоримо о људима, а не о објектима...да људи могу равноправно и равномерно да конзумирају културне садржаје... па не би све Гаудијеве грађевине биле приступачне...“

Међутим, током разговора са удружењима особа са инвалидитетом могло се закључити да нису ни све особе са инвалидитетом упознате са законском регулативом и обавезом да сви објекти који су категорисани као културно добро, без изузетка, морају бити прилагођени особама са инвалидитетом.

„Жао ми је да се то уништи да бих ја ушао доле.” (корисник инвалидских колица)

Решавање проблема приступачности објеката који су категорисани као културно добро према мишљењу појединих представника музеја и галерија изискује значајна финансијска средства, због чега су неки од саговорника истакли да је лакше прилагодити зграду музеја која је наменски саграђена:

„Многи музеји у Србији, па и овај наш су смештени у згради која је споменик културе. И ако постоји начин да се он адаптира, то је много скупо. Било би добро да се музеји налазе у зградама које су наменски грађене... онда приликом градње размишљате и о приступачности... чини ми се да је то јефтиније, него да некадашњу зграду банке, гостионице или нечију родну кућу, претворите у музеј и прилагодите особама са

инвалидитетом.” (директор музеја)
Све наведене изјаве прикупљене током разговора са запосленима у музејима и галеријама, с представницима удружења особа са инвалидитетом и представницом Републичког завода за заштиту споменика културе, наводе на закључак да је неопходно у вези са овом темом спровести едукацију представника јединица локалне самоуправе, руководилаца и запослених у установама културе (и другим установама чије седиште се налази у згради која је категорисана као културно добро) и особа са инвалидитетом. Један од начина дугорочне едукације је израда приручника за адаптирање објеката за потребе физичке приступачности, у којима ће бити представљена законска регулатива, стандарди и начини адаптације.

На стручним скуповима посвећеним теми приступачности јавних објеката⁵⁸ истакнут је проблем недовољног

58 Истраживачице Завода за проучавање културног развитка су за потребе овог истраживања пратиле конференцију „ЕУ и Србија – заједно за приступачне јавне установе”, одржану 5. 11. 2021. у Београду.

познавања начела приступачности и прилагођавања зграда од стране архитеката, са чим се слажу и особе са инвалидитетом које наводе да „многи пројектанти нису довољно едуковани на који начин би зграда могла да се адаптира, а да се не нарушава естетика”, због чега је неопходно спровести додатне едукације за архитекте и увести нове наставне теме или предмете на Архитектонском факултету.

„Универзалан дизајн је уско везан за естетику, тако да, изведен на прави начин, свакако неће нарушити визуелни идентитет историјског објекта. Својим уклапањем и наглашавањем појединих делова може допринети лепоти објеката.” (експерткиња из области приступачности)

5.3.1. Јавни простор и приступ објектима музејских установа

Двотрећинска већина представника музеја и галерија сматра да је јавни простор који окружује зграду установе у потпуности приступачан, око четвртине да је делимично приступачан и око 10% да је неприступачан. Под тим се подразумевала повезаност с јавним транспортом, затим асфалтиране пешачке стазе, прелази и тротоари, паркинг, оборени ивичњаци на свим прилазима. С друге стране, тек петина музеја и галерија има обезбеђен сопствени паркинг за посетиоце, што је једно од обележја приступачности, насупрот готово 70% ових установа које немају паркинг. У групи оних који имају обезбеђен паркинг, њих 47% има посебно резервисана паркинг-места

за особе са инвалидитетом, која су прописно обележена вертикалном и хоризонталном сигнализацијом (Табела 8). Оно што је кључно у приступачности простора који окружује објекат је постојање приступачне руте која повезује спољашње окружење са улазом у музеј, као непрекидна

стаза, без баријера са адекватном сигнализацијом, коју сви људи могу користити аутономно и сигурно (Inacio 2017 : 42). То подразумева оивичене и/или тактилне/сензорне стазе, које имају постављене уличне светилке или контрастне линије водиле, при чему су те стазе за кретање до објекта довољно

Питање	Да	Делимично	Не
Да ли је јавни простор који окружује зграду установе приступачан?	63,9%	25,8%	10,3%
Да ли установа има обезбеђен сопствени паркинг за посетиоце?	19,6%	12,4%	68%
Да ли постоји приступачна рута која повезује спољашње окружење са улазом у установу, као непрекидна, без баријера и сигнализирана стаза?	25%	17,7%	57,3%
Да ли су улази/излази у нивоу терена, односно да ли су превазиђене висинске разлике?	29,2%	16,7%	54,2%
Да ли улазна врата омогућавају слободан приступ и самостално кретања особама које користе инвалидска колица?	30,2%	18,8%	51%
Да ли су прилази, улази/излази установе визуелно уочљиви, с високим контрастом боја?	15,6%	27,1%	57,3%
Да ли су на прилазима и улазима музеја постоје јасно уочљиве ознаке за приступачност?	17,5%	19,6%	62,9%
Да ли у установи постоји успостављен пут за евакуацију прилагођен за особе са инвалидитетом?	14,4%	12,4%	73,2%
Да ли је приказ/табла са истакнутом процедуром за евакуацију прилагођен за особе са инвалидитетом?	5,3%	12,6%	82,1%

Табела 8: Приступачност окружења и улаза у установу

широке (минимално 90 цм) и равне површине. Овај критеријум је, према проценама особља установа, испунила четвртина музеја, насупрот великој већини која није испунила овај стандард приступачности (од којих њих 57% у потпуности не задовољава начело доступног приступа згради за особе са инвалидитетом, а 18% делимично, што се види у Табели 8).

„Морам да кажем да је то велики проблем. Углавном морамо да се сналазимо, не само приликом уласка у објекат, већ је велики проблем и паркинг, с обзиром да се галерије и музеји налазе у градским језгрима, на местима где не може да се приђе колима и слично.”
(родитељ детета са инвалидитетом)

Особе са инвалидитетом, са којима је разговарао истраживачки тим Завода за проучавање културног развитака, као велику замерку локалним самоуправама су управо наводили неприступачна окружења музеја и галерија. Према

речима саговорника, рампе (за кретање особа са отежаним кретањем или особа које користе инвалидска колица) по градовима нису постављене по стандардима, а јавне тактилне стазе кроз град се неретко прекидају или уопште не постоје.

„Тактилна стаза постоји само у центру града, али ви када се њоме крећете одједном морате да станете јер је она прекинута. Рекли су нам да су је прекинули јер се није естетски уклапала у амбијент града.”
(корисница дугог белог штапа)

„Поставили су рампу уз коју могу да се скршим, пролаз кроз који не могу да прођем.”
(корисник инвалидских колица)

„Ја 20 година нигде нисам ишао, док град нису прилагодили нама.”
(корисник инвалидских колица)

Када се говори о улазима у установе, стандард приступачности

је постојање заједничких улаза и излаза из установа, који су једнако приступачни за све посетиоце, у циљу омогућавања равноправног приступа музејском искуству. У музејским установама у Србији није редак случај да су, чак и тамо где постоји архитектонски прилагођен улаз за различите категорије особа са инвалидитетом, укључујући кориснике колица, улази одвојени за особе са инвалидитетом у односу на главне улазе у установу. Према тумачењу особа са инвалидитетом са којима се разговарало на ову тему, с једне стране оваква пракса се може сматрати позитивном као вид налажења брзог решења, док је с друге стране, за већину саговорника улазак на „задња врата” сегрегација.

„Није битно са које стране улазим, битно је да има приступ.”

(корисник инвалидских колица)

„То је дискриминација нас, нећу ја да позовем неког, па да чекам да ми отвори врата.”

(корисница инвалидских колица)

„Ја сам некако средила да нас на нека најмања врата прокријумчаре суботом, на црно, када су сва та врата иначе закључана и где обични људи не могу да уђу.” (родитељ детета са инвалидитетом)

„Морамо да будемо свесни да негде не може на главном улазу да се обезбеди приступачност, али онда тај други улаз може да постане главни улаз.” (стручњакиња у области приступачности)

Правилник о техничким стандардима планирања, пројектовања и изградње објеката, којима се осигурава несметано кретање и приступ особама са инвалидитетом, деци и старим особама („Сл. гласник РС”, бр. 22/15) наводи: „савладавање висинских разлика до 76 цм између две пешачке површине и на прилазу до објекта врши се применом рампи тако да: 1) нагиб рампе није већи од 5% (1 : 20), а ако нема услова за рампу нагиба од 5% може износити 8,3% (1 : 12) за кратка растојања (до 6м); 2) највећа дозвољена укупна

дужина рампе у посебном случају износи 15 м”.

Што се тиче самих техничких стандарда који улази и излази треба да испуне, према исказима представника установа, више од половине музеја и галерија (54,2%) нема обезбеђене приступачне улазе. С друге стране, 29,2% ових установа, према тврдњама запослених, има улазе и излазе у нивоу терена, односно с превазиђеном висинском разликом – с рампама код нагиба и степеника, уз обезбеђене рукохвате и/или са електромеханичком опремом за мобилност особа са инвалидитетом – подизне платформе⁵⁹ (Табела 8).

Упоређујући с резултатима истраживања „Музеји Србије – актуелно стање”, које је Завод за проучавање културног развитка спровео 2009. године, уочава се одређен напредак у обезбеђивању приступачног улаза у установу, у смислу превазилажења висинских разлика. Наиме, у наведеном

истраживању је 14,9% музеја је навело да имају постављене приступне рампе за кориснике инвалидских колица, односно да имају обезбеђен прилаз (уз констатацију да је питање да ли је адекватно направљен) (Martinović 2009: 21).

Приликом теренског дела истраживања дешавало се да су запослени у музејима и галеријама наводили да је улаз у објекат приступачан, што су, међутим, негирали представници удружења особа са инвалидитетом, јер се на улазу у музеј налази „мали степеник који не може да се заобиђе” (чак иако на даље приземље установе задовољава стандард приступачности). Такође, иако је неколико представника музејских установа навело да је приступачно, истраживачки тим Завода за проучавање културног развитка је на терену утврдио да приступна рампа није урађена према стандардима

⁵⁹ Према Правилнику о техничким стандардима планирања, пројектовања и изградње објеката, којима се осигурава несметано кретање и приступ особама са инвалидитетом, деци и старим особама косне степенишне платформе дозвољене само у приватној употреби.

(нагиб је превелики за кориснике колица), због чега музеј треба сматрати неприступачним. Овај податак с терена наводи на закључак да је неопходна едукација запослених о питањима стандарда физичке приступачности.

„На улазу у музеј се налази рампа која је стрма, врата су стално затворена, нема тастер, а интерфон се налази високо, што ја у колицима не могу да дохватим. Зато за мене у инвалидским колицима тај музеј није приступачан, а они кажу да су приступачни.” (корисница инвалидских колица)

Поред превазилажења висинских разлика, на улазима и излазима је важно обезбедити врата која омогућавају слободан приступ и самостално кретање особа које користе инвалидска колица, са отежаним кретањем, или особа са оштећењем вида. Препоручено је аутоматско/сензорно отварање врата или алтернативно с приступачним квакама,

док члан 13. Правилника наводи да приступачан улаз подразумева и да испред улазних врата буде раван пешачки плато димензија најмање 150 x 150 цм, те да светла ширина улазних врата буде најмање 90 до 210 цм, а код јавних објеката најмање 183 цм. Овакве стандарде испуњава око 30% установа, према наводима испитаника, а не испуњава око половине. Стандарди који важе за улазе и излазе односе се и на ходнике и циркуларне просторе, који треба да имају довољну ширину од најмање 90 цм при једносмерном кретању. Из разговора са запосленима у музејским установама стекао се утисак да се о ширини улаза и ширини ходника често не размишља у смислу приступачности, те се под (не)приступачношћу сматра само (не)постојање степеника или других препрека (Табела 8).

„Код нас музеј нема то фамозно степениште, има један степеник, али врата су уска а наша колица су 100-110 цм са ручицама, са појасевима,

са свим – колица не могу да прођу кроз врата и ми не можемо да уђемо у обичан музеј.” (родитељ детета са инвалидитетом)

Визуелно уочљиве улазе и излазе, с високим контрастом боја, према прикупљеним одговорима, има око 15%, а нема око 57% установа. Према смерницама за приступачност⁶⁰, врата морају бити лако уочљива, наткривена увлачењем у објекат или помоћу надстрешнице, обележена контрастном бојом уколико су стаклена, а уколико при улазу постоји степениште, оно мора бити обележено контрастним бојама, уз обезбеђене рукохвате, такође контрастних боја у односу на подлогу. Поред тога, важно је јасно пружање информације о приступачности. Око 18% музејских установа, према наводима њихових представника, на прилазима и улазима у установу има истакнуте табле, налепнице и друге

јасно уочљиве ознаке за приступачност, насупрот 62,9% које немају истакнуте овакве информације (Табела 8).

„Имали смо те налепнице на улазу у музеј, а онда смо мењали врата, и ето...” (кустоскиња музеја)

Питање приступачности је такође и питање безбедности објеката установа, што посебно долази до изражаја у случајевима опасности, те је незаобилазан сегмент приступачности успостављање руте за евакуацију која је прилагођена за различите групе особа са инвалидитетом (непрекидна, без баријера и сигнализирна стаза коју сви људи могу користити самостално и сигурно, што укључује и уочљиво означен пут евакуације, уз аудитивни и визуелни аларм). Велика већина музејских установа нема успостављен пут евакуације који је прилагођен и за особе са инвалидитетом, док свака

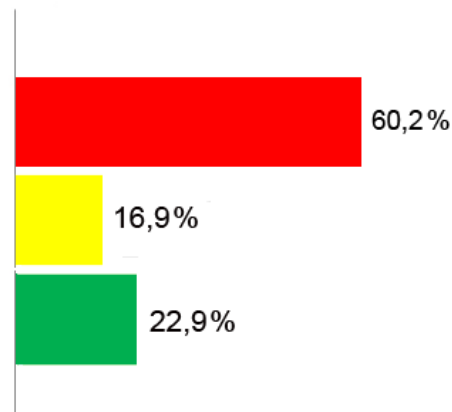
⁶⁰ Члан 7. и члан 8. Правилника о техничким стандардима планирања, пројектовања и изградње објеката, којима се осигурава несметано кретање и приступ особама са инвалидитетом, деци и старим особама („Сл. гласник РС”, бр. 22/15).

седма испуњава овај услов, према наводима представника ових установа. У циљу безбедности приказ или табла са истакнутом процедуром за евакуацију би требало да буде прилагођена и за особе са инвалидитетом, у виду визуелне и тактилне мапе за излаз и уочљив приказ пункта где особе које користе инвалидска колица или се отежано крећу могу потражити помоћ при евакуацији. Овакав приказ информација о поступању у случају опасности, према наводима испитаника, има тек 5% музејских установа, делимично стандард испуњава око 13%, а у потпуности не испуњава 82% (Табела 8).

Сумирајући резултате, више од половине музејских установа не испуњава обележја приступачности јавног простора, приступа, улаза/излаза из објекта, док 22,9 % одговора упућује на испуњеност ових стандарда. Међутим, као што је већ напоменуто, ситуација на терену је показала да међу оним установама које су навеле да

испуњавају стандарде има и оних који их у реалности не испуњавају, јер нису упознати с прописаним стандардима. Постојање рампе (која често није по стандарду) не значи да је установа приступачна.

- Потпуно одсуство обележја приступачности
- Делимично присуство обележја приступачности
- Потпуно присуство обележја приступачности

Графикон 37: Индикатор За – Јавни простор и приступ објектима

5.3.2. Унутрашњи простор и дизајн

„Оно што је важно је да, када стварамо установе културе приступачним, онда то треба да урадимо тако што ћемо прилагодити логичне целине, јер, наравно, материјално не можемо све да прилагодимо. Да ако је један садржај на једном месту у тој установи, онда од уласка до потпуне реализације конзумирања самог културног садржаја је све прилагођено – нека је то једно крило, једна соба, део установе – па ћемо даље, да се не би десило да парцијално прилагођавамо, па да имамо празан ход, стигнемо до одређеног нивоа и онда: 'Шта сад? Нисмо даље решили!' И опет остајемо на почетку.” (стручњакиња у области приступачности)

Начело приступачности унутрашњег простора установа је постојање приступачне руте која се протеже

од улаза до излаза и води кроз све изложбене просторе, гледалишта, до тоалета, гардеробе, сувенирница и осталих услуга музеја, укључујући и радни простор за запослене (Inacio 2017 : 42). Оваква рута за неометано и сигурно кретање и боравак у установама би требало да буде прилагођена за све људе, укључујући све групације из популације особа са инвалидитетом, као и старије, децу и родитеље с малом децом. Таква рута подразумева адекватно сигнализирани раван простор, без препрека или с превазиђеним висинским разликама помоћу рампи, и/или лифтова, покретних стаза, подизних платформи за промену нивоа и бар 90 цм простора за једносмерно кретање корисника инвалидских колица (Исаков, Николић 2019 : 29). У мање од петине музејских установа, како наводе њихови представници, постоји приступачна рута за неометано, сигурно и самостално кретање кроз музеј за кориснике инвалидских колица, лица са отежаним кретањем, као и родитеља с малом децом у колицима, 24,6% делимично

испуњава ове стандарде, док више од половине установа (54,6%) нема обезбеђене овакве услове за публику (Табела 8).

„...јер је мени као мајци неправедно да могу да поведем дете које хода, а не могу да поведем дете које не хода. То је велика неправда коју ми родитељи морамо да истрпимо због обичних физичких баријера.” (мајка детета са инвалидитетом)

Поред тога, неометано кретање кроз зграду установе треба бити обезбеђено за слепе особе и лица са оштећењем вида, што подразумева обезбеђене тактилне и сигнализирани стазе контрастним бојама или светлима, уз прописно контрастно обележене степенице са обезбеђеним руковатима са обе стране (Исаков, Николић 2019: 33–38).

По питању приступачности за слепе и слабовиде особе чак 80,4% установа је навело да нема обезбеђене овакве услове, док свега 2,1% обезбеђује

потребне услове, а 17,5% то чини делимично (Табела 9).

У вези с питањем коришћења лифта 9,4 % установа, према сакупљеним одговорима, има путнички лифт који је приступачан особама са инвалидитетом. Међутим, представници удружења с којима се разговарало о овој теми су истакли да постоје музеји у Србији који имају лифт приступачан за особе са инвалидитетом, али да он није у употреби, те да постоје примери да се „лифтови за особе са инвалидитетом користе као складишта или депои”. Са друге стране, 6,3% је навело да има лифт, али да он није приступачан за посматрану популацију, док нешто мање од половине (45,8%) нема лифт, иако им је потребан у односу на просторне услове. Поред тога, 38,5% установа нема лифт, јер није ни потребан у односу на простор објекта установе (Графикон 38). У групи музејских установа које су истакле потребу за лифтом, у чак 88% он не постоји или није омогућен за коришћење особама

са инвалидитетом. Као аргумент за непостојање лифта најчешће се наводе недостатак средстава, али и незаинтересованост оснивача за такву инвестицију, односно немогућност уградње лифта, јер је зграда у којој се музеј/галерија налази споменик културе.⁶¹

„У музеју има огроман број степеништа, а нема лифт. Ђерку смо носили у рукама, не знам колико, дакле дете од 9 година и 35 kg није имало другачији приступ, већ смо је носили преко ко зна колико степеница да би смо присуствовала тој изложби.”

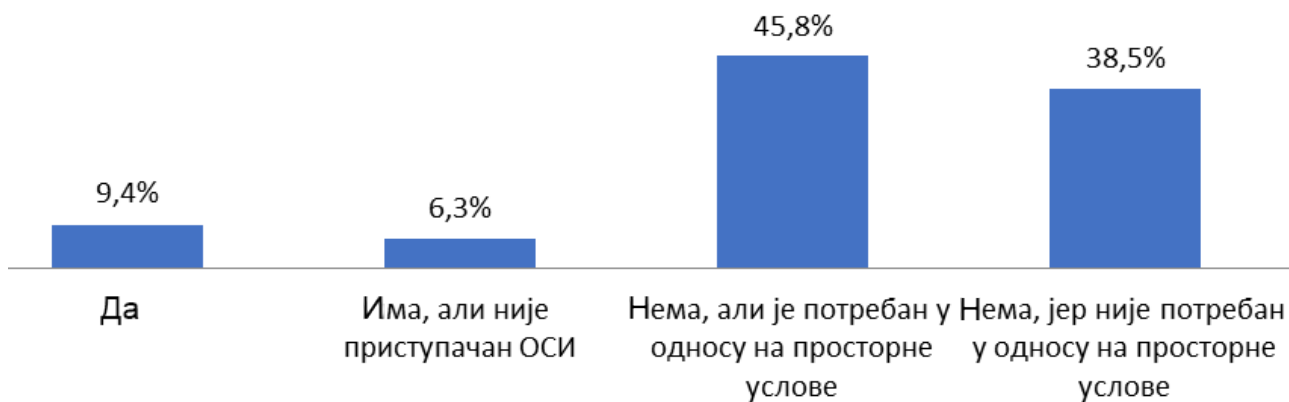
(мајка детета са инвалидитетом)

Према члану 9. Правилника („Сл. гласник РС,” бр. 22/15), путнички лифт прилагођен за особе са инвалидитетом би требало да има димензије кабине довољне за кориснике колица 110 x 140 цм, врата означена контрастном бојом у

односу на околни зид, звучну и визуелну сигнализацију спрата, прилаз вратима лифта означен различитим тактилним и визуелним сигнаlima у односу на подну површину, преклопно седиште, са увећаним бројевима или означеним Брајевим писмом.

Током теренског дела истраживања поједини представници музеја и галерија су истраживачком тиму Завода за проучавање културног развитка предложили решење у случају физички неприступачних изложбених простора, и то у виду дигиталних приказа неприступачних експоната у оним просторима који су приступачни. Овај предлог је представљен и члановима удружења, који су имали опречна мишљења. Наиме, поједине особе са инвалидитетом сматрају да тиме неће добити целокупну слику о томе шта је изложено у музеју/галерији, док је већини такав начин представљања експоната у потпуности прихватљив.

61 У одељку Физичка приступачност видети на који начин је могуће прилагодити објекат који је категорисан као културно добро.

Графикон 38: Одговор на питање: Да ли музеј/галерија има путнички лифт који је приступачан за особе са инвалидитетом?

Обезбеђивање тактилних стаза и сигнализација контрастних боја не захтева велика улагања и грађевинске реконструкције, већ познавање начела приступачности и препознавање потреба диверсификоване популације публике. Ако се погледа само обележавање степеништа, свега 16,5% установа, у којима постоји степениште, навело је да су оне прописно контрастно обележене, са обезбеђеним рукохватима, док 59,8% није ништа учинило по овом питању, а 23,7% наводи да је делимично обезбедило и означило степениште.

Тактилне стазе ниједна од установа која је одговорила на упитник нема у потпуности постављене кроз зграду, док је 7,2% установа делимично поставило стазе, у неким просторијама зграде, а 92,8% их нема уопште (Табела 9). Овде је важно напоменути да су стручњаци у области приступачности истакли да у *Правилнику о техничким стандардима планирања, пројектовања и изградње објеката, којима се осигурава несметано кретање и приступ особама са инвалидитетом, деци и старим особама* („Сл. гласник РС”, бр. 22/15) није наведено како се постављају

тактилне стазе унутар јавних објеката, те да у том делу треба допунити Правилник.

Тоалете прилагођене особама са инвалидитетом има тек 14,4% музеја и галерија (Табела 9). Услови који морају бити испуњени да би тоалети били адаптирани за особе са инвалидитетом детаљно су описани у Правилнику (члан 20) и у „Водичу за унапређење приступачности установа културе.”⁶² У случају неприлагођених тоалета, разлози за такво стање, које су наводили представници установа, јесу недостатак средстава и незаинтересованост оснивача, али и признање да се о томе није размишљало.

Намештај у музејима и галеријама такође би требало да буде усклађен с принципима приступачности. Око 80% установа нема на одговарајућој висини постављен информативни пулт, рецепцију за продају улазница

и сувенира, помоћне столове с различитом опремом (попут рачунара, екрана осетљивих на додир и слично), док свега 8,2% има наведене предмете постављене на одговарајућој висини, како би особе које користе инвалидска колица, са смањеном покретљивошћу или особе ниског раста могле адекватно да их користе. То подразумева да равне површине за коришћење буду на око 80 цм висине од пода, са осигураним приступом у ширини од најмање 120 цм (чланови 19. и 28. Правилника, „Сл. гласник РС”, бр. 22/15) (Табела 9).

По питању изложбеног мобилијара, подаци које су пружили стручњаци из музеја и галерија говоре да 25,7% ових установа испуњава стандардне приступачности, те су штампани материјали, предмети, панели и екрани постављени на висини не вишој од 80 цм. Према *Водичу за унапређење приступачности установа културе*, у случају застакљених витрина горња површина стакла не треба да буде виша

62 Видети *Водич за унапређење приступачности установа културе*, стр. 41–42.

од 91,5 цм горње висине површине у односу на под (Исаков, Николић 2019: 49). С друге стране, према прикупљеним подацима, изложбени мобилијар у 42,3% музејских установа не испуњава наведене стандарде приступачности прилагођавања висине, док је у 32% делимично прилагођен (Табела 9).

У свим изложбеним просторима 29,2% музеја и галерија има постављене клупе, или друге седалне површине, што је од посебног значаја за особе са отежаним кретањем, старија лица, труднице, али генерално и за све посетиоце да могу комфорније да уживају у изложбама. Овај критеријум делимично је испунило 27,1% музејских установа, док 43,8% нема обезбеђене клупе/столице у изложбеним просторима, односно у оквиру поставки. Када су у питању преносна седишта, која се не морају посебно захтевати, већ су лако и на видном месту доступна посетиоцима, готово су уједначени одговори – 39,6% музеја/галерија поседује ова седишта, док 41,7% не

поседује. У 30,9% музејских установа, у просторима за одржавање различитих програма (трибина, предавања, састанака, пројекција видео-материјала или одржавања концерата), омогућен је неометан приступ с предвиђеним местима за кориснике инвалидских колица, док у 42,3% установа оваква места у гледалишту нису предвиђена (Табела 9).

Адекватно осветљење, које је уједначено у целом простору изложбе, уз довољну јачину да се објекти виде јасно (минимално 100 лукса), што је од посебног значаја за посетиоце који имају проблеме с видом (Исаков, Николић 2019: 57), има око половине музеја и галерија (52,6%). Мање од четвртине установа (23,2%) нема осветљење према стандардима приступачности, а 24,2% је делимично испунило овај критеријум. Нешто више од једне трећине музејских установа (34%), према исказима испитаника, визуелно је прилагодило ентеријер, тако да су боје зидова, подова и намештаја

у међусобном контрасту, ради јасног уочавања простора и прегледности. С друге стране 28,9% је делимично испунило критеријум, док 37,1% установа није обезбедила контраст боја (Табела 9). Током обиласка музеја и галерија истраживачки тим Завода за проучавање културног развика је закључио да су у многим музејима и галеријама зидови окречени у бело, а и подови су бели или у светлим тоновима, те не постоји контраст, што слабовидим особама смета. Такође, постоје и примери музеја и галерија где су на подовима сјајно лакирани паркети, што ствара велики одсјај и омета посматрање изложених предмета.

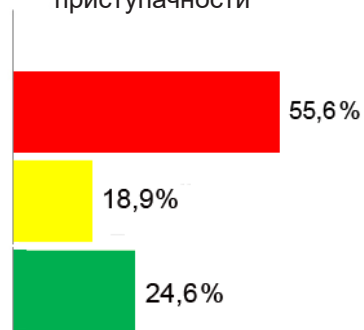
Оно што се не односи директно на архитектонско прилагођавање и дизајн, али је показатељ приступачности у смислу стварања услова за што лакше кретање кроз установу, јесте обезбеђивање различитих помагала за посетиоце с тешкоћама у кретању. Чак 91,8% музејских установа нема обезбеђена инвалидска колица,

ходалице и/или друга помагала која би била доступна посетиоцима током обилазака изложби (Табела 9). У циљу уласка у музеј, као и лакшег кретања кроз музеј, неколико музеја у Србији је обезбедило „гусеничар“ за инвалидска колица за пењање и спуштање низ степенице и савладавање осталих архитектонских препрека у простору. Међутим, током разговора је закључено да је мали број особа запослених у музеју обучен за рад са гусеничаром, па се он ретко користи. Поред тога, представници музеја су напоменули да се није повећала посећеност од стране особа са инвалидитетом од када ово помагало постоји у музеју. С друге стране, потенцијални посетиоци музеја, особе које користе инвалидска колица из градова у чијим музејима постоји гусеничар, с којима се разговарало, нису били обавештени о томе да у музеју постоји гусеничар. Треба истаћи и то да већина корисника инвалидских колица сматра да гусеничари нису добро решење за кретање, јер се „људи у њему осећају небезбедно и не могу

да се крећу куда желе, већ куда их воде.” Посебно је акценован проблем да не одговара сваки гусеничар свим типовима инвалидских колица.

Сумирајући одговоре који се односе на приступачност и адекватну прилагођеност унутрашњег простора, више од половине музеја и галерија (55,6%) нема обележја приступачности, на супрот четвртине (24,6%), који указују на карактеристике приступачног унутрашњег простора. Мање од петине музејских установа (18,9%) је делимично испунило овај индикатор приступачности.

- Потпуно одсуство обележја приступачност
- Делимично присуство обележја приступачности
- Потпуно присуство обележја приступачности

Графикон 39: Индикатор 3б – Унутрашњи простор и дизајн

Да ли ваша установа испуњава следеће стандардне приступачности који се односе на унутрашњи простор и дизајн?	Да	Делимично	Не
Да ли у установи постоји приступачна рута за неометано, сигурно и самостално кретање кроз музеј/галерију за кориснике инвалидских колиџа, која се протеже од улаза до излаза и води кроз све изложбене просторе, до тоалета, сувенирница и осталих услуга установе?	18,6%	26,8%	54,6%
Да ли у установи постоји приступачна рута за неометано, сигурно и самостално кретање кроз музеј/галерију за слепе и слабовиде особе, која се протеже од улаза до излаза и води кроз све изложбене просторе, до тоалета, сувенирница и осталих услуга установе?	2,1%	17,5%	80,4%
Да ли постоје тактилне стазе, тактилна поља за безбедност и/или усмеравање кретања?	0%	7,2%	92,8%
Уколико у установи постоје степенице, да ли су оне прописно контрастно обележене, са обезбеђеним руковима?	16,5%	23,7%	59,8%
Да ли у музеју/галерији постоји тоалет прилагођен за особе са инвалидитетом?	14,4%	6,2%	79,4%
Да ли су информативни пулт, билетарница, помоћни столови са различитом опремом, попут рачунара, екрана осетљивих на додир и сл., на одговарајућој висини за особе које користе инвалидска колиџа, са смањеном покретљивошћу или ниским растом?	8,2%	11,3%	80,4%
Да ли је изложбени мобилијар постављен на одговарајућој висини за све, укључујући кориснике инвалидских колиџа и особе ниског раста?	25,7%	32%	42,3%
Да ли у свим изложбеним просторима постоје клупе или друге седалне површине за посетиоце?	29,2%	27,1%	43,8%
Да ли простори за одржавање трибина, предавања, концерата, радионица и сличних програма омогућавају приступ с предвиђеним местима за кориснике инвалидских колиџа?	30,9%	26,8%	42,3%
Да ли су за посетиоце предвиђена и лако доступна преносна седишта?	39,6%	18,8%	41,7%

Да ли ваша установа испуњава следеће стандардне приступачности који се односе на унутрашњи простор и дизајн?	Да	Делимично	Не
Да ли је осветљење уједначено кроз простор, уз довољну јачину да се објекти виде јасно?	52,6%	24,2%	23,2%
Да ли су боје зидова, подова и намештаја у међусобном контрасту ради јасног уочавања простора и прегледности?	34%	28,9%	37,1%
Да ли у музеју/галерији постоје инвалидска колица, ходалице и/или друга помагала која су доступна посетиоцима с тешкоћама у кретању?	4,1%	4,1%	91,8%

Табела 9: Да ли ваша установа испуњава следеће стандардне приступачности који се односе на унутрашњи простор и дизајн?

5.4. Комуникациона приступачност

Комуникациона приступачност је подразумевала област пружања информација прилагођених особама са инвалидитетом, имајућу у виду хетерогеност ове популације. Овај индикатор се, стога, односи на опрему, ресурсе и ПР праксе. Тачније, обухваћене су области од сигнализације и ознака унутар установе, затим начина приказа и постављања легенди, натписа и описа експоната, аудио-дескрипције и мултимедијалних садржаја, до дигиталне приступачности

интернет сајтова и осталих презентација музејских установа, те начина комуникације и ПР активности усмерених на особе са инвалидитетом као циљне групе публике. Имајући у виду све наведене области, овај индикатор је показао највиши ниво одсуства елемената приступачности (у поређењу са стратешким оквиром приступачности, програмском и физичком приступачношћу). Наиме, три четвртине музејских установа је, према одговорима њихових представника, показало потпуно одсуство обележја комуникационе приступачности, док је по око 12% делимично (12,3%) и потпуно (12,1%) одговорило критеријумима.

Графикон 40: Индикатор 4 – Комуникациона приступачност

5.4.1. Сигнализација

Адекватна сигнализација и путокази директно утичу на квалитет посете и искуства посетилаца музеја. Јасна, ефикасна и дизајнерски атрактивна

сигнализација, утиче на повећање интересовања и радозналости код посетилаца. Сврха сигнализације је пренос порука, знања, информација, упутстава за поступање, али и безбедан и ефикасан боравак у објекту за све посетиоце, укључујући популацију особа са инвалидитетом. Путокази подстичу истраживање, ангажују посетиоце, продужавају време боравка у установи, али и унапређују приступачност музеја.⁶³

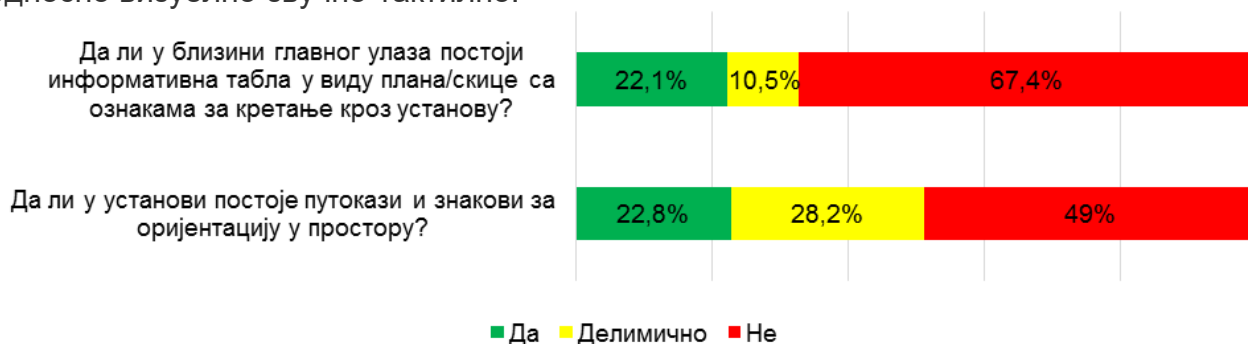
По питању система за оријентацију⁶⁴, према наводима представника музеја и галерија, чак две трећине установа нема информативну таблу у виду плана/ скице са ознакама за кретање кроз установу, док путоказе и знакове за оријентацију у простору и олакшано кретање кроз музеј/галерију нема готово половина установа (49%).

63 Погледати више у Patel, M. 2017. *Signage in Museum with special reference to Museum and Picture Galley, Vadodara*, и на страници <https://www.readesigns.com/sectors/architectural/va-museum-wayfinding-improves-visitor-experience/>, приступљено 13. 11. 2021.

64 „Системи за оријентацију су: инфо-табла, тактилна мапа, тактилна стаза, визуелни оријентири, путокази, звучни сигнали или брошура са фотографисаним примерима садржаја. (Особе са интелектуалним тешкоћама најпре препознају конкретне примере)” (Исаков, Николић 2019: 26)

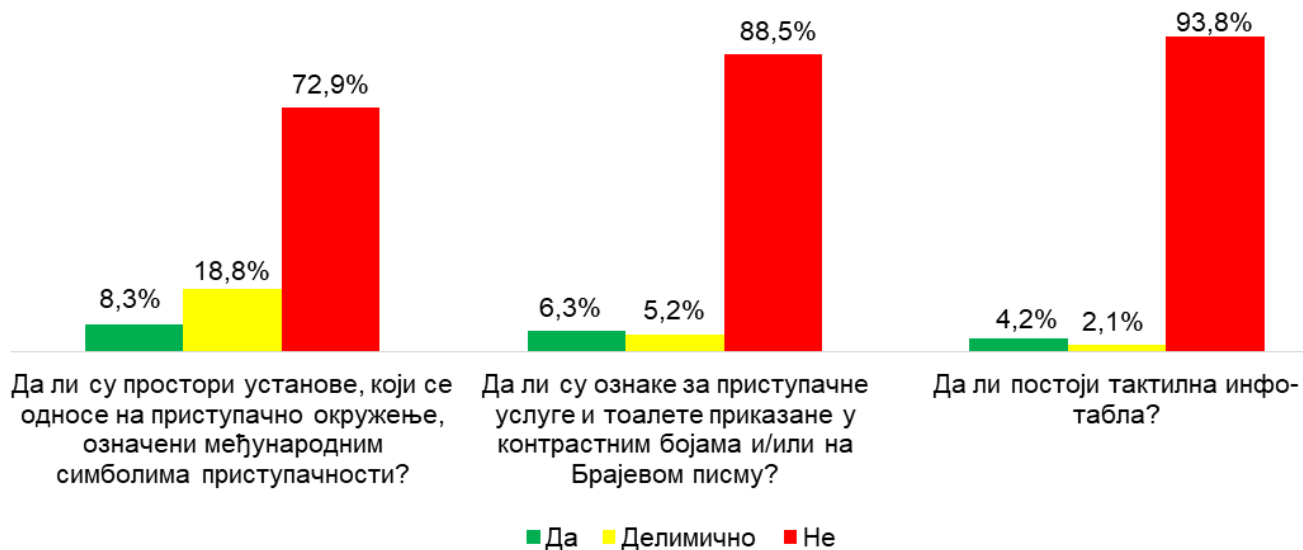
Нешто више од петине установа има истакнуте информативне табле на улазима или важним чвориштима, као и путоказе, односно знакове за оријентацију у простору (Графикон 41). Члан 4. и Члан 39. Правилника („Сл. гласник РС”, бр. 22/15) прецизирају обавезу постављања графичких приказа ознака приступачности и система за оријентацију. Знакови за оријентацију, путокази и функционални знакови о намени простора, према Правилнику, треба да представљају повезан ланац информација, уз препоруку да важне јавне информације треба истовремено да буду дате на различите начине, односно визуелно-звучно-тактилно.

Елемент мултисензорног приказа информација у форматима доступним свим чулима (вид, слух, додир) се посебно препоручује у *Водичу за унапређење приступачности установа културе*.⁶⁵ Према резултатима истраживања, тактилне инфо-табле нема 93,8% ових установа, а у 72,9% простори установа који се односе на приступачно окружење нису адекватно означени међународним симболима приступачности. Ознаке за приступачне услуге и тоалете у 88,5% одговора нису приказане у контрастним бојама и/или на Брајевом писму (Графикон 42).

Графикон 41: Да ли установа испуњава следеће стандарде приступачности у домену ознака приступачности и система за оријентацију?

65 Видети више у *Водичу за унапређење приступачности установа културе*, стр. 25-28

Графикон 42: Да ли музејска установа поседује симболе и сигнале за приступачност?

Преко 90 % музејских установа, како су навели њихови представници, нема системе за оријентацију приказане на Брајевом писму, нити звучну сигнализацију, затим тактилне стазе, тактилна поља за безбедност и/или усмеравање кретања, као ни сигнализацију контрастних боја за кретање и оријентацију кроз установу. Ниједна установа није навела да у п отпуности у простору музеја/галерије

отпуности у простору музеја/галерије има уведена звучну сигнализацију и тактилне стазе. Знакове за кретање и оријентацију у установи у виду пиктограмских приказа⁶⁶, који су посебно корисни за превазилажење језичких баријера, као и за комуникацију са особама са интелектуалним тешкоћама кроз сликовни приказ информација, има свега 6,3% музеја и галерија, наспрот великој већини од 84,4% који немају овакве приказе у установи. У око 15%

⁶⁶ Пикторграмски прикази су прикази у сликама.

музеја и галерија путокази и знакови за улаз/излаз, кретање и оријентацију у установи приказани су у увеличаном формату, насупрот двотрећинској већини установа који немају на овај начин прилагођену сигнализацију (Табела 10).

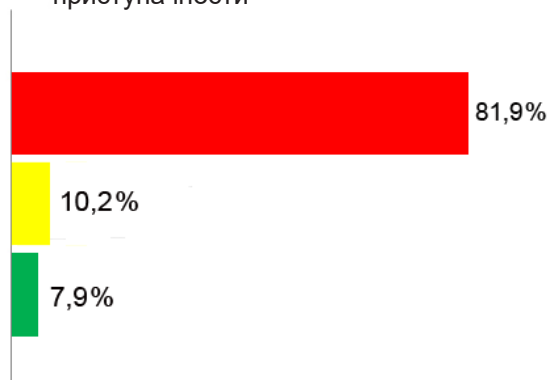
Посебно важан податак је да тактилне стазе, у потпуности постављене у простору зграде, нема ниједна од установа која је одговорила на упитник, док је њих 7,2% делимично поставило стазе, у одређеним деловима простора, а чак 92,8% их нема уопште (Табела 10).

	Да	Делимично	Не
Да ли су путокази и знакови за улаз/излаз, кретање и оријентацију у музеју/галерији приказани у увеличаном формату?	15,5%	16,5%	68%
Да ли су путокази и знакови за улаз/излаз, кретање и оријентацију у музеју/галерији приказани на Брајевом писму?	-	4,1%	95,9%
Да ли постоје путокази или знакови за кретање и оријентацију у музеју/галерији у виду пиктограмских приказа?	6,3%	9,4%	84,4%
Да ли постоји звучна сигнализација за кретање кроз музеј/галерију?	-	3,1%	96,9%
Да ли постоје тактилне стазе, тактилна поља за безбедност и/или усмеравање кретања?	-	7,2%	92,8%
Да ли постоји сигнализација контрастних боја за кретање и оријентацију кроз установу?	2,1%	7,2%	90,7%

Табела 10: Прилагођеност сигнализације

Овде је важно напоменути да су стручњаци у области приступачности истакли да у *Правилнику о техничким стандардима планирања, пројектовања и изградње објеката, којима се осигурава несметано кретање и приступ особама са инвалидитетом, деци и старим особама* („Сл. гласник РС”, бр. 22/15) није наведено како се постављају тактилне стазе унутар јавних објеката.

- Потпуно одсуство обележја приступачност
- Делимично присуство обележја приступачности
- Потпуно присуство обележја приступачности

Графикон 43: Индикатор 4а – Сигнализација

Укупно гледано, овај део индикатора комуникације, који се односи на присуство и прилагођеност сигнализације, показује високо до потпуно одсуство обележја приступачности (у 82% свих одговора), делимично присуство елемента приступачности показало је свега око 10% установа, а потпуно присуство приступачности само око 8% музеја и галерија. Податак да велика већина музеја и галерија не поседује обележја приступачности сигнализације не изненађује, јер су током разговора саговорници истакли да немају довољно знања о начинима обележавања приступачности.

5.4.2. Комуникација и информације

„Проблем је што када се говори о приступачности нико не мисли на прилагођавање садржаја.”

(кустоскиња у музеју)

Према Акту о инвалидитету из 2005. године универзални дизајн настоји да створи окружење које је у највећој могућој мери приступачно, разумљиво и употребљиво за све људе, без обзира на њихове године, висину, способности или инвалидитете.⁶⁷ Када је реч о музејима и галеријама, приступачно и разумљиво се односи на графички дизајн табли на сталним поставкама и изложбама, и на дизајн интернет презентација музеја и галерија. Наиме, као што је наведено у одељку који је посвећен регулаторном оквиру, особе са инвалидитетом треба у потпуности да уживају у културном животу заједнице, па самим тим треба да им буде

приступачно и дигитално окружење. Истраживање Завода за проучавање културног развика „Културна партиципација грађана Србије” спроведено 2019. године, показује да 82,1% грађана Србије користи интернет ради културе (Мрђа, Миланков 2020: 75), док је 2015. године интернет за садржаје из области културе користило 62,1% грађана Србије (Опачић, Субашић 2016: 178).

Наведени подаци наводе на претпоставку да и особе са инвалидитетом све чешће потребне информације проналазе на интернету, због чега је неопходно да интернет странице свих јавних установа, па и установа културе, буду приступачне и особама са инвалидитетом. То је истакнуто и у *Уредби о ближим условима за израду и одржавање веб-презентације органа* („Сл. гласник РС”, бр. 104/18), јер према принципу универзалног дизајна, оно што је приступачно особама са

⁶⁷ <https://data.oireachtas.ie/ie/oireachtas/act/2005/14/eng/enacted/a1405.pdf>, приступљено 4. 10. 2021.

инвалидитетом, приступачно је свима. На основу процене програмских стручњака и менаџмента установа, око 6% музеја и галерија у ПР активностима има препознате и адекватно заступљене особе са инвалидитетом, док већина од 51% музејских установа у односима с јавношћу не препознаје особе са инвалидитетом као циљну групу публике. С друге стране, готово половина представника музејских установа, њих 46%, дало је одговор да међу пратиоцима на друштвеним мрежама или мејлинг листама имају удружења особа са инвалидитетом. Ипак, као што је напоменуто у одељку ове публикације који се бави темом сарадње установа са удружењима особа са инвалидитетом, представници удружења су управо замерили установама културе што их не обавештавају редовно или уопште о својим програмима, и што се не налазе на њиховим мејлинг листама. Изузетак су удружења која су посвећена особама са инвалидитетом дечијег узраста.

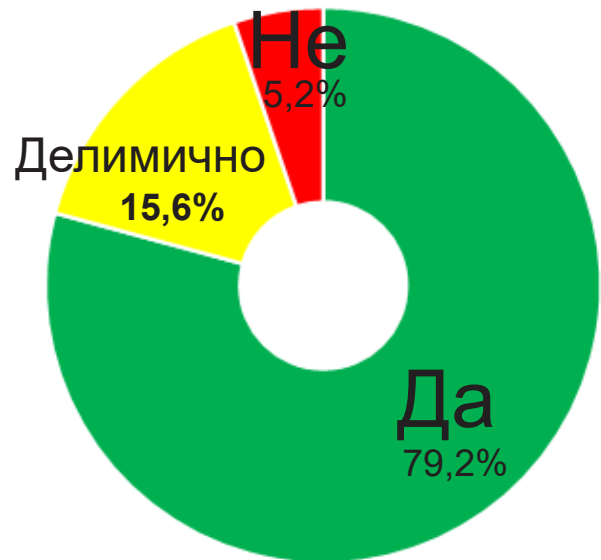
„Децу која су особе са инвалидитетом зову, али нас остале, старије не зову.” (представник удружења особа са инвалидитетом)

Упркос одговору да имају пратиоце из популације особа са инвалидитетом, тек у око 7% случајева промотивни материјали музејских установа садрже информације о приступачном простору и програмима. Велика већина (73%) не објављује информације у оквиру промотивних материјала о приступачности простора и садржаја (Табела 11).

	Да	Делимично	Не
Да ли сматрате да су у ПР активностима ваше установе довољно заступљене особе са инвалидитетом као циљна група?	6,3%	42,7%	51%
Да ли на мејлинг листи или међу пратиоцима на друштвеним мрежама имате удружења особа са инвалидитетом?	46,3%	23,2%	30,5%
Да ли промотивни материјал установе садржи информације о приступачном простору и програмима?	7,3%	19,8%	72,9%

Табела 11: ПР стратегије и промотивни материјали музеја и галерија

Иако највећи број установа нема, у оквиру комуникационе стратегије, ПР праксе усмерене на особе са инвалидитетом, представници установа су се готово јединствено сложили да је потребна национална кампања на јавном сервису о инклузији у сектору културе, у циљу ширења свести о њеној важности. Наиме, свега 5% представника установа се изјаснило да оваква кампања није потребна (Графикон 44).

Графикон 44: Одговор на питање: Да ли сматрате да је потребна национална кампања подизања свести о важности приступачности и инклузије у сектору културе?

рампа

Пристапачност објеката јесте резултат примене техничких решења у пројектовању и изградњи, којима се особама са инвалидитетом и са смањеном покретљивошћу осигурава равноправан приступ, боравак и рад.

Рампе за пешаке и кориснике инвалидских колица служе за савладавање висинских разлика до 76 цм висине, а нагиб не требало да буде већи од 5%. Обавезни елементи рампе су коса раван, рукохвати и граничници.

5.4.2.1. Дигитална приступачност

Смернице за израду веб-презентација представљају међународне стандарде (WCAG 2.0.)⁶⁸, који су и један од критеријума за рангирање на Google претраживачу. WCAG је организован око четири принципа приступачности: **уочљив, употребљив, разумљив и прилагодљив**. То подразумева да информације треба да буду презентоване на начин да корисници могу лако да их уоче, затим да компоненте корисничког интерфејса и навигација морају бити у функционални (без обзира на физичке способности корисника уређаја), тако да су разумљиви свим људима, укључујући и оне са когнитивним или перцептивним ограничењима. Такође, садржај мора бити довољно прилагодљив да га могу протумачити разне врсте уређаја без обзира на карактеристике (старији

рачунари, мобилни телефони, лупе за слабовиде, читачи Брајевог писма и читачи екрана, командни софтвери).⁶⁹

Да приступачне интернет странице обезбеђују свима доступност потврђује и коментар експерта за дигиталну приступачност: „**Из аспекта струке, морам да кажем да се недовољно пажње придаје дигиталној приступачности, да сајтови нису приступачни и да то заправо одражава један лош квалитет сајта. То није питање само да ли ће особа са инвалидитетом моћи да приђе том сајту, стандарди приступачности за сајтове користе и људима који немају инвалидитет, да на лакши начин дођу до информације и да конзумирају садржај са тог сајта.**”

У циљу обезбеђивања дигиталне приступачности, презентације је потребно оптимизовати за навигацију искључиво употребом тастатуре, као и

68 <https://www.w3.org/TR/WCAG20/>, приступљено 20. 10. 2021. године

69 www.rgd.ca/database/files/library/RGD_AccessAbility2_Handbook_2021_09_28.pdf, приступљено 19. 11. 2021

искључиво мишем.⁷⁰ Веб-презентације би требало да имају синтетизатор претварања текста у аудио-формат (Harper, Yesilada 2008., цит. према Komplet 2019: 4), док би нетекстулани садржаји требало да имају одговарајући текст као алтернативу.⁷¹ Важност примене ових смерница истакли су саговорници с делимичним оштећењем вида и они који не виде, сматрајући да је потребно да све интернет странице буду прилагођене читачима, управо због особа које живе са овом врстом инвалидитета. Такође, потребно је узети у обзир да проблеми с видом могу бити повезани с лошом перцепцијом боја (далтонизам) или повећаном осетљивошћу на боју, због чега су већини корисника са овим проблемом недоступне информације које се налазе на интернету. На веб-презентацијама треба омогућити и повећавање/смањивање величине

садржаја, прилагођавање фонтова, боја и контраста боја.

Адекватан контраст нијанси од суштинског је значаја за комуникацију, те може елиминисати већину проблема с бојама и може осигурати да дизајн превазилази било које слепило за боје.⁷² На интернету се могу пронаћи алати помоћу којих се може видети како слабовиде особе, односно оне које не распознају све боје, виде одређене боје (Слика 5). Према речима музеолошкиње, експерткиње у области приступачности, Марије Влахоу (Maria Vlachou), боја позадине и боја текста морају да буду компатибилне (Табела 12). Све наведене карактеристике важе и за текстове на паноима у музејима/галеријама.

70 <https://saps.rs/propisi#smernice-za-izradu-pristupacnih-veb-prezentacija> , приступљено 4. 10. 2021.

71 <https://saps.rs/propisi#smernice-za-izradu-pristupacnih-veb-prezentacija> , приступљено 4. 10. 2021.

72 https://www.rgd.ca/database/files/library/RGD_AccessAbility2_Handbook_2021_09_28.pdf , приступљено 15. 11. 2021.

1. Оригинал

2. Не разазнају црвену боју

2. Не разазнају зелену боју

2. Не разазнају плаву боју

2. Не разазнају боје

Слика 5: Провера контраста на интернету – како особе које не распознају све боје виде веб-презентације

	црвена	наранџаста	жута	зелена	плава	љубичаста	црна	бела	сива
црвена		лош	добар	лош	лош	лош	добар	добар	лош
наранџаста	лош		лош	лош	лош	лош	добар	лош	лош
жута	добар	добар		лош	добар	лош	добар	лош	добар
зелена	лош	лош	лош		добар	лош	добар	лош	добар
плава	лош	лош	добар	добар		лош	лош	добар	лош
љубичаста	лош	лош	добар	лош	лош		добар	добар	лош
црна	лош	добар	добар	добар	лош	добар		добар	лош
бела	добар	добар	лош	лош	добар	добар	добар		добар
сива	лош	лош	добар	добар	лош	лош	лош	добар	

Табела 12: **Контраст**⁷³ Компатибилност боје позадине и боје текста.

Описи експоната и информације у музејима/галеријама, као и веб-презентације морају да буду прилагођене и глумим и наглумим особама. Стога је потребно израдити водиче кроз установу и изложбе на знаковном језику, који су данас често доступни на таблетима у музејима и галеријама, као и у виду апликација за мобилне телефоне и/или на интернет страницама музеја/галерија⁷⁴.

Према *Смерницама за усмено превођење у медијима*, које је израдила Асоцијација тумача за српски знаковни језик, приликом постављања видео-приказа који садрже изјаве говорника, потребно је поставити титл који прати оно што се говори, као и видео-тумачења на знаковном језику. Тумач за знаковни језик треба да заузима минимум петину екрана како би глуве и наглуве особе могле несметано и

⁷³ Подаци са онлајн-семинара „Приступачна комуникација: једноставни језик и графички дизајн” (Accessible communication: clear language and graphic design) одржаног у новембру 2021. године, у организацији удружења „Аcesso Cultura” из Португалије.

⁷⁴ https://www.lancaster.ac.uk/fass/events/disabilityconference_archive/2010/Papers/Reid2010.ppt, приступљено 24. 10. 2021.

без когнитивног и сензорног напора да прате програм. Препорука је да се тумачи кадрирају од струка на горе. Позиција тумача је с десне стране, и не препоручује се да тумачи буду у „квадрату” иако је то уобичајена форма на екранима⁷⁵. Многи представници музејских установа сматрају да су за глуве особе довољни текстуални описи, немајући при томе у виду специфичности српског знаковног језика, који се разликује од српског говорног језика.

„Знаковни језици су равноправни језици, независни од говорних језика које користе чујуће особе. Продукција и перцепција знаковних и говорних језика се значајно разликују. У продукцији говорних језика учествује вокални тракт, а перцепирају се путем чула слуха, док се код знаковних језика продукција остварује покретима руку, главе и тела, а перцепирају се видом. Често се сматра да знаковни језици представљају

само облик изражавања говорних језика рукама, али чињеница је да се вокабулар и граматика знаковних језика веома разликују од говорних.” (Димић, Шешум 2011: 13).

Међутим, важно је напоменути да не знају сви људи са оштећењем слуха знаковни језик, због чега је неопходно пружити информације и на писаном тексту и све допунити сликама, графиконима и другим илустрацијама које помажу да садржај буде разумљивији.⁷⁶ У вези с дигиталном приступачношћу, већина музејских установа (55%), како наводе њихови представници, није пратило смернице за приступачне веб-сајтове приликом израде и одржавања интернет сајта установе. То је учинило свега око 13% музеја и галерија. Преко 90% установа нема на својим интернет презентацијама могућност аутоматског читања текста, као ни опцију приказа садржаја на знаковном језику (Табела 13).

75 <http://www.atszj.org.rs/files/Smernice%20za%20usmeno%20prevodjenje%20u%20medijima.pdf>, приступљено 20. 10. 2021

76 <https://www.w3.org/WAI/people-use-web/abilities-barriers/#diversity>, приступљено 4. 10. 2021.

	Да	Делимично	Не
Да ли је интернет страница установе израђена тако да прати смернице за приступачне веб-сајтове?	12,6%	32,6%	54,7%
Да ли сајт установе садржи информације о приступачности, с детаљним описом архитектонске приступачности, опремом и услугама?	8,3%	17,7%	74%
Да ли сајт установе има опцију аутоматског читања текста?	4,2%	5,2%	90,6%
Да ли на сајту установе постоји опција приказа садржаја на знаковном језику?	-	5,2%	94,8%

Табела 13: Приступачност интернет сајтова музеја и галерија

Од 89 мапираних музеја и 19 галерија, пет музеја нема интернет страницу (5,6% од укупног броја мапираних музеја). Од тог броја два музеја су основана од стране локалних самоуправа, један музеј је с територије Аутономне Покрајине Косово и Метохија (републичка установа културе), док оснивачи два преостала музеја немају као примарну делатност културу. Све мапиране галерије имају интернет страницу. Међу онима који су изјавили да су веб странице установа израђане

према смерницама за приступачност, 58,3% су делимично упознати са смерницама, а 25% је у потпуности упознато. Важно је напоменути да од установа чији су представници изјавили да су упознати са смерницама, 9,6% нема приступачну интернет страницу.

У разговорима са истраживачким тимом Завода неки представници установа су описали да под дигиталном приступачношћу мисле само на постојање интернет странице, његову функционалност у смислу

редовног ажурирања, док често под приступачношћу за особе са инвалидитетом сматрају веће фонтове текстова приказаних на интернет страници.

Према подацима међународне развојне организације посвећене побољшању квалитета живота особа са инвалидитетом, најчешће грешке у вези с дигиталном приступачношћу укључују недостатак алтернативног текста за слике, лош контраст боја, тешко проналажење важних информација.⁷⁷ Анализа веб-презентација музеја и галерија у Републици Србији за потребе овог истраживања, показала је да су текстови у највећем броју писани у фонту Ariel, величине слова 12pt, док мањи број музеја и галерија користи неке друге фонтове који нису приступачни, као што су Trebuchet MS и/или Roboto-Regular, с величином слова 10pt. Текстови се по правилу пишу црним словима на белој/светлој

подлози, или белим словима на црној/ тамној подлози. Међутим, поједине интернет странице музеја и галерија текст постављају испод шарених графика или фотографија, што отежава читање текста. Такође, приметно је да велики број веб-презентација не садржи описе фотографија, већ неретко стоји само потпис „слика”, или без икаквог описа, што представља велики проблем слабовидим особама.

„Мени ништа не значи ако немам опис фотографије, или слике...” (слабовида особа)

Представници удружења особа са инвалидитетом сматрају да свака веб-презентација првенствено треба да садржи тачне и проверене информације. Наиме, особе са инвалидитетом с којима се разговарало о овој теми сматрају да свака установа културе, па самим тим и музеји и галерије, на својој веб-презентацији треба да имају

⁷⁷ https://www.cbm.org/fileadmin/user_upload/Publications/CBM-Digital-Accessibility-Toolkit.pdf, приступљено 20. 10. 2021

информације да ли је зграда музеја/галерије приступачна, у ком делу је приступачна, да ли има рампу и/или лифт за особе са инвалидитетом, тоалет, обележен паркинг за особе са инвалидитетом, која је цена улазнице за особе са инвалидитетом. Међутим, велика већина установа (74%), према одговорима испитаника, нема на свом веб-сајту истакнуте информације о приступачности с прецизним описом архитектонске приступачности, опремом и услугама, док је свега 8,3% у потпуности испунила овај критеријум и поставила детаљан опис (Табела 13).

„Један инклузивни музеј, или било која културна установа која пружа одређене садржаје, би пре свега требало да има доступне и тачне информације на свом веб-сајту. То је први корак, јер особа са инвалидитетом, свесна тога да постоје бројне баријере, најпре ће отићи тамо да погледа и да се информише. Ви кад одете на сајт било које европске институције која

се бави културом, ви ћете видети информације о томе где су намењена седишта за особе са инвалидитетом, да ли је та зграда приступачна, под којим условом особе са инвалидитетом могу купити карте, да ли особа која је асистент и пратња особе са инвалидитетом плаћа карту или не итд. Дакле, то је први корак.”
(корисник инвалидских колица)

„Много је корисније добити и информацију да нису приступачни, него не добити информацију уопште. Мислим да сада, због опште неприступачности информација, не само особама са инвалидитетом, ми уопште немамо навику да такве информације тражимо на њиховим сајтовима.” (родитељ детета које је особа са инвалидитетом)

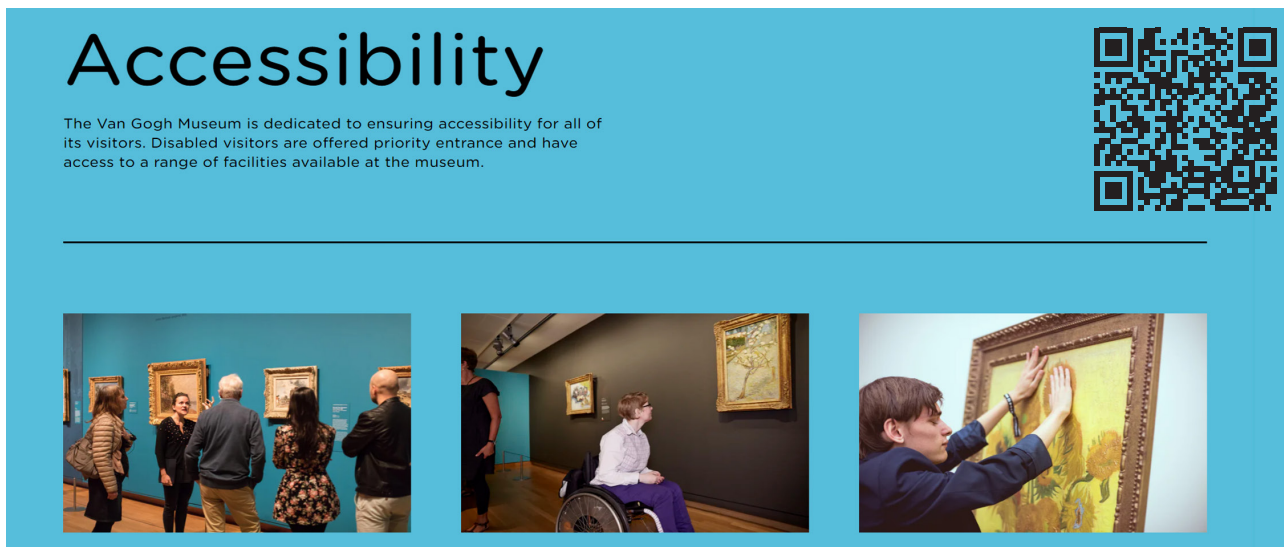
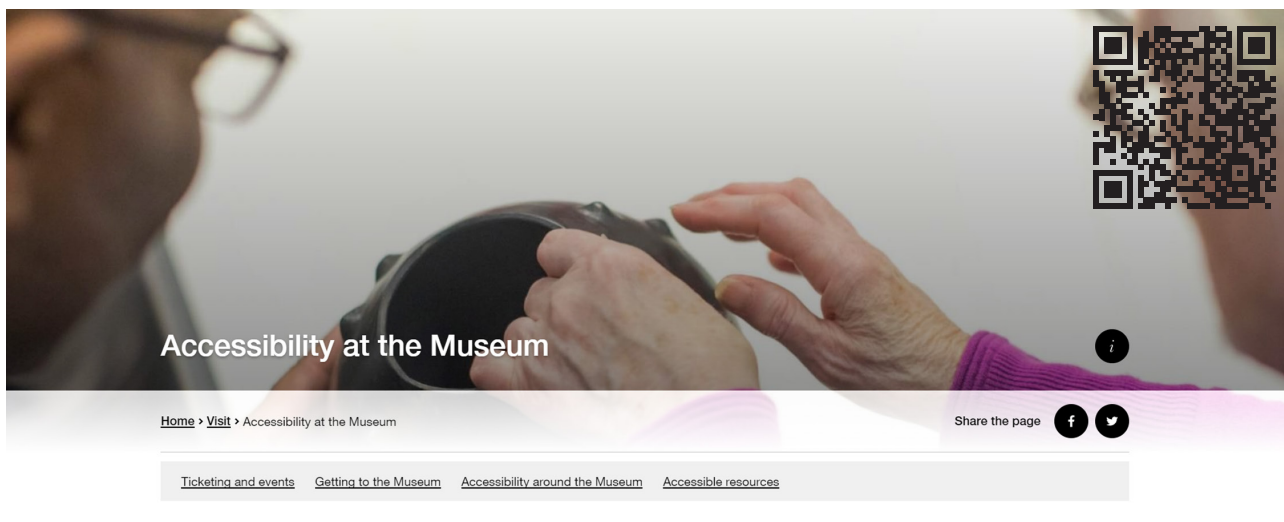
Од музеја и галерија у свету велики је број оних који на својим интернет страницама пружају податке о приступачности за особе са инвалидитетом. На пример, на интернет страници Британског музеја могу се добити информације о паркирању, о улазу у музеј, о помоћи при кретању, тоалету, бучним и тихим просторијама и времену кад је велики број посетилаца у музеју, предметима који се могу додирнути и на тај начин се упознати с њима. Такође, могуће је уз претходну резервацију изнајмити инвалидска колица. С друге стране, у октобру 2021. године стајало је и обаештење да водич на знаковном језику и аудио-дескрипција нису доступни до даљњег (Слика 6).⁷⁸ Британски музеј је посебно израдио и сензорну мапу на којој је дат план музеја, локације тоалета за особе са инвалидитетом, „бучни простори”,

„тихи простори”, простори с јаким мирисима, с природним светлом и с пригушеним светлом (Слика 7).⁷⁹ Сличне информације о приступачности музеја, с планом музеја налазе се и на интернет страници Ван Гоговог музеја у Амстердаму (Слика 8).⁸⁰

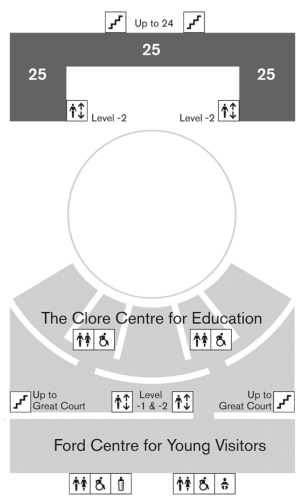
78 <https://www.britishmuseum.org/visit/accessibility-museum> , приступљено 20. 10. 2021.

79 <https://www.britishmuseum.org/sites/default/files/2019-11/British-Museum-Sensory-Map-PDF-Download.pdf> , приступљено 20. 10. 2021.

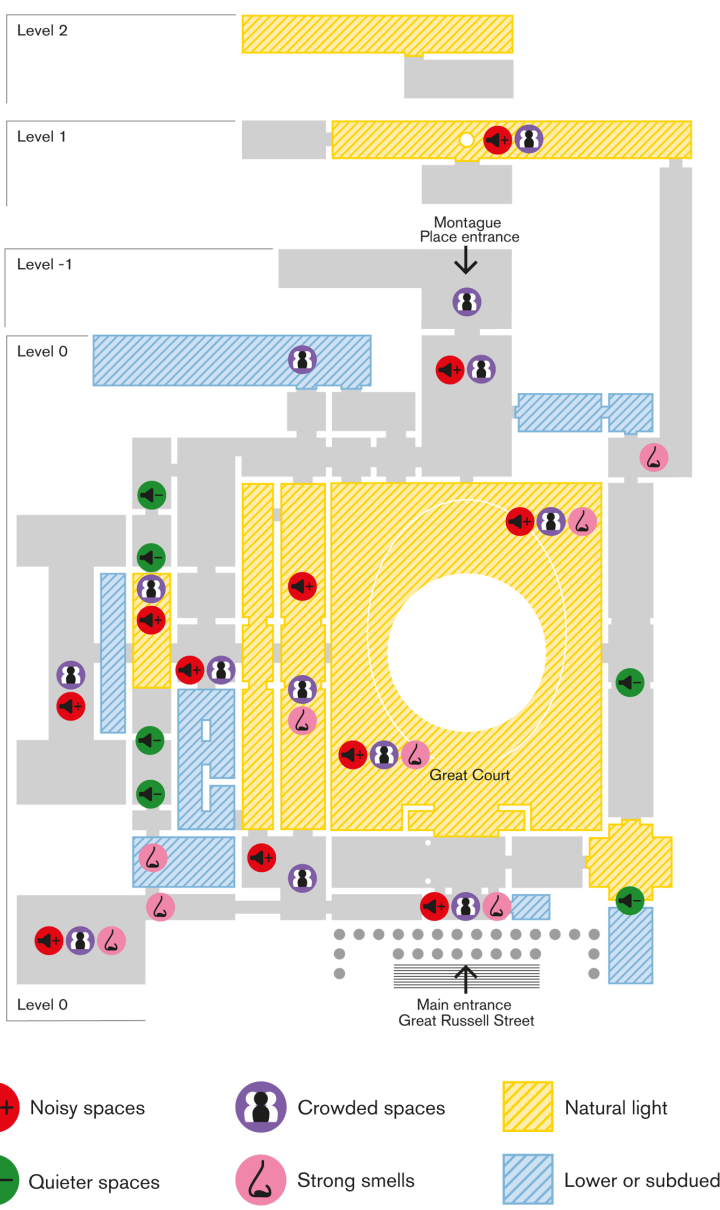
80 <https://www.vangoghmuseum.nl/en/visit/accessibility> , приступљено 20. 10. 2021.

Слика 6: Информације о приступачности Британског музеја и Ван Гоговог музеја (интернет страница)

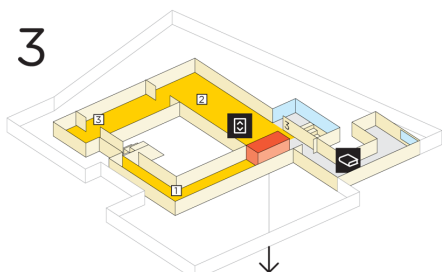

	Toilets		Shop
	Accessible toilet		Great Court Restaurant
	Baby changing		Café
	Baby feeding		Information Desk
	Tickets & Membership Desk		Stairs
	Families Desk (weekends and school holidays only)		Lift
	Cloakroom		Level access lift
	Audio guide		

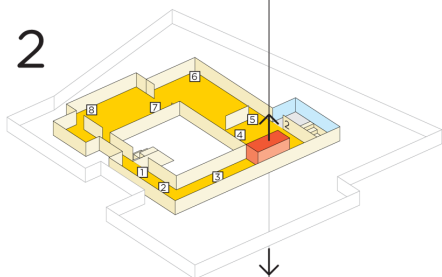

Слика 7: Сензорна мапа Британског музеја

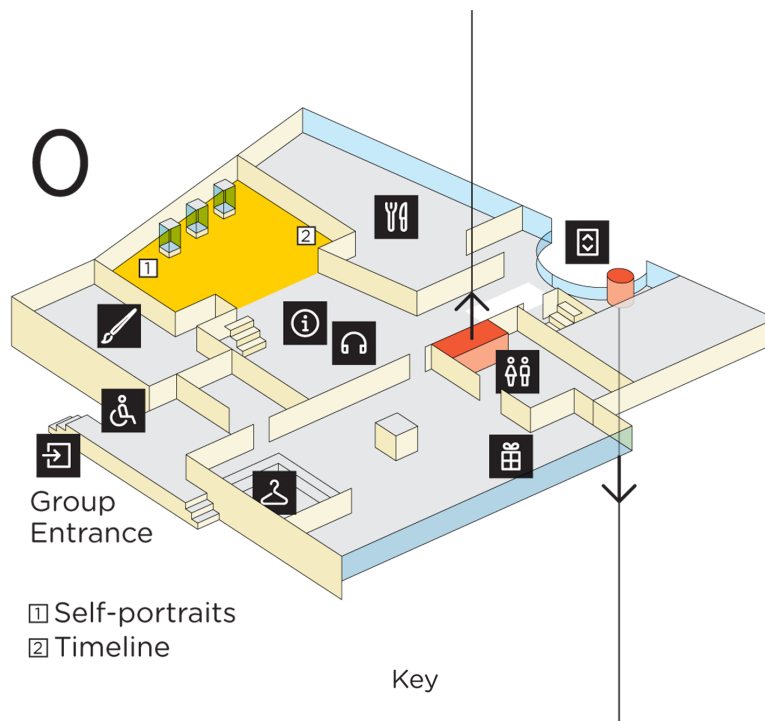
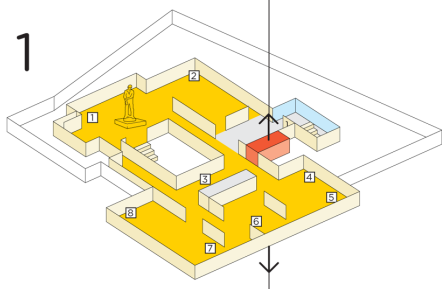
Main Building

- 1 Painting against All Odds
- 2 Impassioned Nature
- 3 Van Gogh Inspires

- 1 A Life in Letters
- 2 Family Treasures
- 3 Family
- 4 Artistic Exchange
- 5 Friends
- 6 Friends in Pont-Aven
- 7 Van Gogh at Work
- 8 Van Gogh - Draughtsman

- 1 Self-portraits
- 2 Timeline

Key

- Exhibition
- Other spaces
- Restrooms
- Cloak Room
- Baby Room
- Multimedia Tours
- Information Desk
- Auditorium
- Entrance
- Bookshop
- Exit
- Museum Café Le Tambourin
- Induction Loop
- Workshops
- Elevator
- Museum Shop
- Wheelchair accessible
- Not wheelchair accessible

Слика 7: Мапа приступачности Ван Гоговог музеја

Истраживачки тим Завода за проучавање културног развика је прегледом интернет страница свих музеја/галерија у Србији утврдио да свега шест установа даје потребне информације. Од музеја и галерија у Републици Србији информације о приступачности имају: Музеј афричке уметности из Београда, Народни музеј Лесковац, Завичајни музеј Књажевац, Музеј савремене уметности Београд, Музеј Југославије и Галерија Матице српске. На интернет страници Музеја афричке уметности постоји информација у виду слике да музеј има приступну рампу и информација да су улазнице за особе са инвалидитетом бесплатне.⁸¹ С друге стране, Народни музеј у Лесковцу на интернет страници има цео одељак посвећен приступачности на коме се могу наћи информације о свим садржајима који су намењени особама са инвалидитетом, односно и о физичкој и комуникативној и о програмској приступачности. Тако се на интернет страници Народног музеја

у Лесковцу може сазнати да музеј има посебан паркинг, приступну рампу, водич и легенде на Брајевом писму, тактилну изложбу, аудио-водич и водич на знаковном језику, клупе за седење, обележена стаклена врата, али и да спроводи инклузивне радионице.⁸²

Завичајни музеј у Књажевцу на интернет страници на насловној страници има део „Планирате посету?” где се једним кликом одлази на одељак „инфо” на коме се могу наћи информације како се може доћи до свих објеката који припадају Завичајном музеју у Књажевцу. На истој страни, у наставку, постоји део „приступачност”, где се могу пронаћи информације коју опрему поседује музеј, а која је погодна за особе са отежаним кретањем, али и за особе са оштећењем слуха и вида. Наведени су и подаци о постојању тактилне изложбе и апликација за мобилне телефоне и таблете које су прилагођене особама са оштећењем слуха и оштећењем вида.⁸³

81 <https://www.mau.rs/sr/posetite-nas-2.html> , приступљено 20. 10. 2021.

82 <https://muzejleskovac.rs/informacije-o-pristupacnosti/> , приступљено 20. 10. 2021.

83 <https://www.muzejknjazevac.org.rs/korisne-informacije/kako-do-nas> , приступљено 20. 10. 2021.

На интернет страници Музеја савремене уметности у Београду у одељку „Посетите нас” могуће је добити податке да музеј има паркинг за особе са инвалидитетом, да поседује рампу и лифт, као и да особе са инвалидитетом не плаћају улаз у музеј. У оквиру одељка постоји и део „Приступачност” у коме су према нивоима у згради музеја дати описи за приступачност.⁸⁴

Музеј Југославије у делу „Посетите нас” даје објашњење да је у музеју омогућено стручно вођење кроз сталну поставку на знаковном језику, те и да је један део музеја приступачан за кориснике инвалидских колица, као и да је улаз за особе са инвалидитетом у музеј бесплатан.⁸⁵

Сличне податке пружа и Галерија Матице српске у одељку „Посетите нас”, у под-одељку „Доступност”,⁸⁶ док у пододељку „ГМС мапа” постоји и приказан план Галерије према нивоима,

где је обележен и лифт за особе са инвалидитетом који се налази на самом улазу у установу (Слика 9).

Анализа интернет страница свих музејских установа у Републици Србији, показала је да музеји и галерије најчешће на својим интернет страницама не пружају никакве информације о приступачности установе, а уколико информације и постоје оне су дате само у опису, а не скицом, односно мапом на којој су приказани сви приступачни простори у и око установе. Поред информација о приступачности, поједини музеји и галерије у Републици Србији на својим интернет страницама имају аудио-водиче и водиче на знаковном језику. Наиме, на интернет страници Завичајног музеја у Књажевцу на насловној страни постоји одељак „еПриступачност” намењен особама са оштећењем слуха и особама са оштећењем вида где је могуће добити информације о свим

84 <https://msub.org.rs/pristupacnost/> , приступљено 20. 10. 2021.

85 <https://www.muzej-jugoslavije.org/posetite-nas/> , приступљено 20. 10. 2021.

86 <https://www.galerijamaticesrpske.rs/informacije/#dostupnost> , приступљено 20. 10. 2021.

**Народни Музеј
Лесковац**

[НАСЛОВНА](#)
[МУЗЕЈ](#)
[ЗА ПОСЕТИОЦЕ](#)
[ОДСЕЦИ](#)
[ДЕШАВАЊА](#)
[ЗБОРНИК](#)
[ПРИСТУПАЧНОСТ](#)

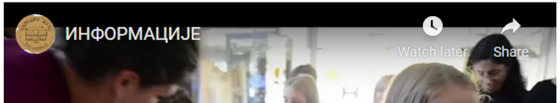
Информације

У жељи да музејске садржаје приближи свим категоријама становништва на један разумљив и нов начин, Народни музеј у Лесковцу, нарочито у последњој деценији, прихвата своју улогу у друштву које се мења и отвара према маргинализованим групама и особама са инвалидитетом.

ЗА ОСОБЕ СА ИНВАЛИДИТЕТОМ УЛАЗ У МУЗЕЈ ЈЕ БЕСПЛАТАН!

Народни музеј Лесковац је опремљен следећим садржајем:

- Паркинг за особе са инвалидитетом
- Приступна рампа
- Тоалет за особе са инвалидитетом

Народни Музеј Лесковац

**MUZEJ
JUGOSLAVIJE**

[POČETNA](#)
[POSETITE NAS](#)
[IZLOŽBE I PROGRAMI](#)
[KALENDAR](#)
[ISTRAŽI](#)
[FOND](#)

Posetite nas

- **Ulaznice**
- **Radno vreme**
- **Neredni dani**
- **Pristupačnost**

Muzej Jugoslavije omogućava stručna vođenja kroz stalnu postavku na srpskom znakovnom jeziku za gluve i nagluve posetioce. Vođenja se zakazuju putem imejla. U okviru kompleksa Muzeja Jugoslavije korisnicima kolica omogućen je pristup Muzeju 25. maj.

Odeljenje za komunikaciju i razvoj programa Muzeja Jugoslavije na upit organizuje programe za osobe sa invaliditetom.

Kontakt [Otvori mapu](#)

- Mihaila Mike Jankovića 6
Beograd, Serbia
- info@mij.rs
- +381 11 3671485

Музеј Југославије

Слика 9: Информације о приступачности музеја на интернет страницама

објектима који припадају музеју.⁸⁷ Аудио-водич чита информације о сваком објекту, за који постоји и по једна фотографија. Могуће је лупом увећати написани садржај, док је особе са оштећењем слуха могу притиском на посебну слику да исте информације добију на знаковном језику. Међутим, прегледом ове интернет странице, у октобру 2021. године, видео који даје информације на знаковном језику није био доступан.

На интернет страници Народног музеја у Лесковцу, у одељку „Приступачност” поред наведених информација могуће је приступити аудио-водичу кроз сталну поставку и водичу тактилне изложбе „Додирнимо прошлост” реализоване 2018. године у оквиру које је израђено 19 реплика.⁸⁸ Водичи су рађени у сарадњи са Окружном организацијом слепих из Лесковца. Међутим, анализом аудио-водича дошло се до закључка да сам текст који

се чита није можда довољно разумљив особама са оштећењем вида, јер садржи и стручну терминологију, као и речи које су сувише комплексне за опис. Са овим мишљењем сложили су се и представници Народног музеја у Лесковцу, који кажу да су дуго покушавали да „очисте текст од свих стручних термина”. Поред аудио-водича на интернет страници музеја може се наћи и водич кроз сталну поставку на знаковном језику који садржи и титл на српском језику, реализован у сарадњи са Градском организацијом глувих и наглувих из Лесковца.⁸⁹

На интернет страници Спомен-збирке „Павле Бељански” постоји ознака за особе са инвалидитетом, где се могу добити информације о едукативним програмима за особе оштећеног слуха и особе оштећеног вида које спроводи установа и видео о тумачењу

87 <http://acc.muzejknjazevac.org.rs/cir/> , приступљено 20. 10. 2021.

88 <https://muzejleskovac.rs/vodic-za-slepe-i-slabovide/> , приступљено 20. 10. 2021.

89 <https://muzejleskovac.rs/vodic-na-znakovnom-jeziku/> , приступљено 20. 10. 2021.

 могуће organizovati i
 rešenja, vinkovacki i
 po претходној најави.

О МУЗЕЈУ ОБЈЕКТИ У САСТАВУ ОДЕЉЕЊА ПРОДАВНИЦА **ИНФО** ДОКУМЕНТА КОНТАКТ

музеја Књажевац

Улаз је бесплатан за ученике књажевачких вртића и школа, особе са инвалидитетом и њихову пратњу, уз чланску карту ICOM-а и Музејског друштва Србије, колеге из других музеја и сродних научних и образовних установа, новинаре са одговарајућом легитимацијом.

Попусти и друге повластице одобравају се на упит.

Програми Завичајног музеја Књажевац отворени су и бесплатни за све посетиоце, осим посебних едукативних и креативних радионица у оквиру програма Завичајног музеја Књажевац - Образовне авантуре и посебне туристичке понуде у Архео-етно парку у Равни.

Приступачност

Завичајни музеј Књажевац је уз подршку Министарства културе и информисања Републике Србије, Балканске музејске мреже www.btmuseums.net, Културног наслеђа без граница БиХ www.chwb.org/bih/, и Фондације Ставрос Ниаркос, www.snf.org реализовао низ пројеката у циљу унапређења приступачности музеја.

Набављене су покретне монтажне рампе које помажу да се на местима где је то могуће превазиђу физичке баријере, а садржи и програми учине доступнима особама са инвалидитетом. Уређено је двориште објекта у Карађорђевој 15 у циљу олакшаног приступа и кретања ка изложбеним просторима, постављена је рампа у галерији музеја у Карађорђевој 15.

Монтажне рампе могуће је поставити у једном делу Завичајног музеја Књажевац у Карађорђевој 15 и на појединим објектима у Архео-етно парку у Равни по претходној најави. Доња етажа Музеја града у кући Аце Станојевића ће по отварању нове поставке бити доступна особама са инвалидитетом.

Музеј Књажевац

U izvornom obliku zgrada Muzeja savremene umetnosti bila je tek delimično pristupačna osobama u invalidskim kolicima pa je i dostupnost sadržaja u njoj bila otežana. Projektom rekonstrukcije obezbeđen je pristup svim prostorima u Muzeju koji su namenjeni publici.

Музеј савремене уметности

Слика 9: Информације о приступачности музеја на интернет страницама

Петар Лубарда Зора Петровић Петар Добровић Мор Тан

Слике великих формата

Лифт прилагођен особама са потешкоћама у кретању Билетарница

Музејска продавница Гардероба

Повремене изложбе Лифт

Свечани салони

Галерија Матице српске

Putujući MAU: *Kultura lova – donso u tradiciji Bamana i Tradicionalni murali Afrike u okviru manifestacije „Muzeji za 10“*

U okviru manifestacije „Muzeji za 10“, MAU gostuje u **Zavičajnom muzeju Petrovac na Mlavi** sa izložbom **Kultura lova – donso u tradiciji Bamana**, autorke i kustoskinje Milice Josimov (otvaranje 14. maja), i u **Zavičajnom muzeju Homolja, Žagubica** sa izložbom **Tradicionalni murali Afrike**, autorke Nataše Njegovanović-Ristić (otvaranje 17. maja).

Izložbe će trajati do kraja juna 2022.

Opširnije... +

Šetnje „Kulturna baština Topčidera“ i u 2022. godini

Šetnje „Kulturna baština Topčidera“, koje već godinama organizuje Muzej afričke

Pristupna rampa

Музеј афричке уметности

Слика 9: Информације о приступачности музеја на интернет страницама

уметничких дела на знаковном језику,⁹⁰ док су поједина дела познатих уметника описана на знаковном језику и представљена на Јутјуб каналу Спомен-збирке.⁹¹ Сви видео-снимци на знаковном језику урађени су у сарадњи са Друштвом тумача и преводилаца за знаковни језик из Новог Сада.

Сличне приказе на знаковном језику с приказима дела која се чувају у установи има и Музеј Војводине.⁹² Ипак, ниједан од видеа наведене две установе приказан на знаковном језику не садржи титл, што би требало, јер као што је напоменуто, не познају све особе са оштећењем слуха знаковни језик.

У анализи веб-презентација потребно је посебно споменути странице Музеја Војводине и Галерије ликовне уметности Поклон збирке Рајка Мамузића које садрже алате за

приступачност за слабовиде особе. На интернет страници Музеја Војводине помоћу алата је могуће поставити црни контраст, уклонити боје, повећати и смањити величину слова, променити фонт тако да буде читљив слабовидим особама, маркирати наслове, маркирати и подвући линкове и укључити навигацију тастатуром.⁹³ На интернет страници Галерије ликовне уметности Поклон збирке Рајка Мамузића алати омогућавају повећавање/смањивање величине слова, подешавање контраста и обележавање линкова⁹⁴ (Слика 10). Ипак, према речима програмера који се посебно бави дигиталном приступачношћу, с којим је истраживачки тим Завода за проучавање културног развитка водио интервју, овакав тип алата за приступачност је превазиђен и не осликава довољно приступачност неке

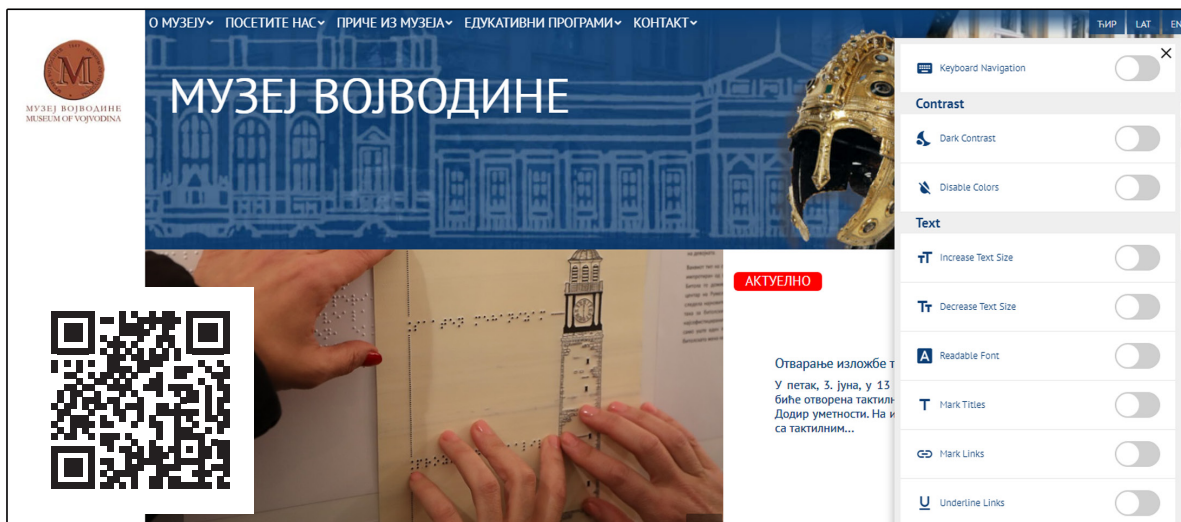
90 <https://beljanskimuseum.rs/muzej-za-sve/> , приступљено 20. 10. 2021.

91 https://www.youtube.com/channel/UCBs3DJ_hZ917Ru1QISIK_JQ , приступљено 20. 10. 2021.

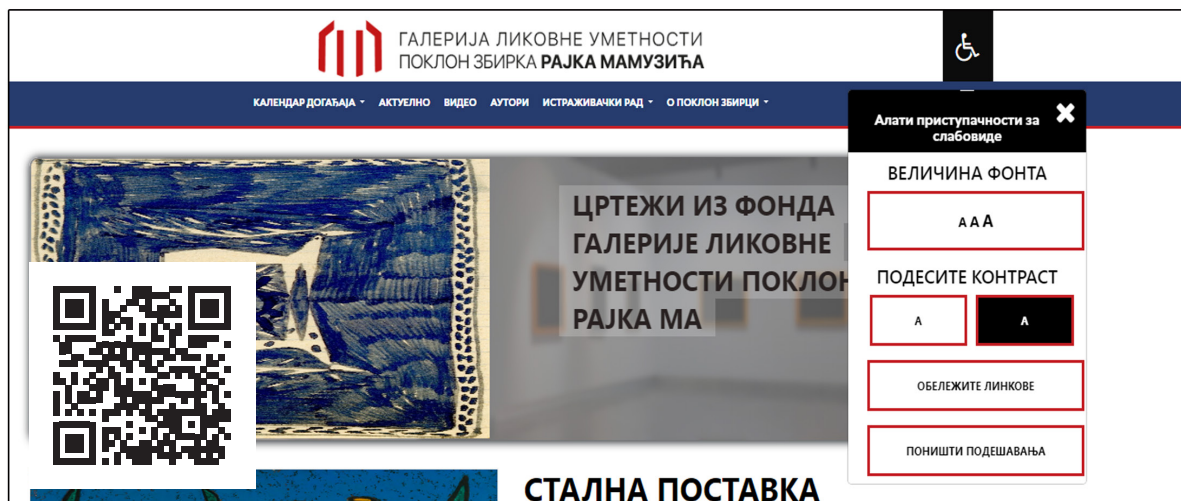
92 <https://www.muzejvojvodine.org.rs/category/muzej-za-sve/> , приступљено 20. 10. 2021.

93 <https://www.muzejvojvodine.org.rs/> , приступљено 20. 10. 2021.

94 <https://rmamuzic.rs/rs/#> , приступљено 20. 10. 2021.

Музеј Војводине

Галерија ликовне уметности – Поклон збирка Рајка Мамузића

Слика 10: Веб-презентације са алатима за приступачност за слабовиде

апликације за мобилне телефоне које су прилагођене особама са инвалидитетом. Народни музеј Лесковац је у оквиру Интеррег – ИПА пројекта „Хетеротопија” израдио андроид видео-игру за децу под називом „Музејоница” која садржи слагалицу, игру меморије у три нивоа и облачење лутке. Најлакши ниво прилагођен је деци и младима са интелектуалним потешкоћама.⁹⁵ Завичајни музеј у Књажевцу има андроид апликацију „Музеј за понети – музеј за све” која је превасходно намењен деци, али и старијој публици, као и особама са инвалидитетом и има за циљ унапређење приступачности објеката и програма музеја. Садржаји на апликацији могу се прочитати, слушати и пратити на знаковном језику. Међутим, садржај текста је исти и за глуве и наглуве, и за слепе и слабовиде, и ниједан од описа није титлован. Поједини садржаји са апликације могу се прегледати и на интернет страници музеја и такође су доступни

на знаковном језику (Слика 11).⁹⁶ Поред тога, Спомен-збирка „Павле Бељански”, према речима кустоса, планира израду апликације за мобилне телефоне на којој ће бити представљен приручник за децу „Први пут у музеју” на коме су представљена основна правила понашања у музеју. Апликацију ће пратити и прича на знаковном језику, намењена глувој и наглувој деци и ради се у сарадњи са Друштвом тумача и преводаца за знаковни језик из Новог Сада.

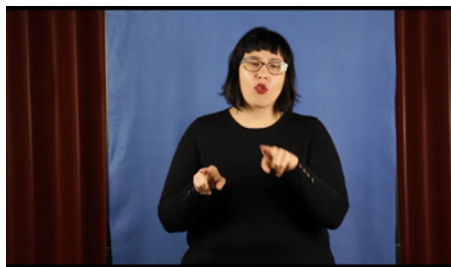
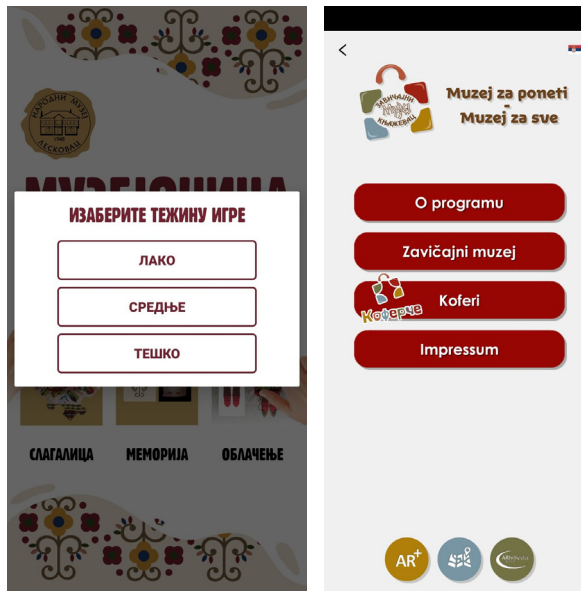
95 <https://muzejleskovac.rs/mobilna-aplikacija-muzejonica/>, приступљено 20. 10. 2021

96 <https://muzejzaponeti.muzejknjazevac.org.rs/koferi/>, приступљено 20. 10. 2021.

СКРИВЕНИ ТИТЛОВИ

су текстуална верзија звучног дела телевизијске, филмске или компјутерске презентације. Развијени су да помогну особама са оштећеним слухом, али су корисни и у разним ситуацијама када се звук садржаја из неког разлога не чује.

Слика 11: Апликације за мобилне телефоне Народног музеја Лесковац и Завичајног музеја у Књажевцу прилагођене особама са инвалидитетом

5.4.2.2. Приступачност текстова и натписа

Што се тиче информација у физичком простору установа, у оквиру инфо-пултова у музејима и галеријама, доступне и потпуне информације у вези са приступачношћу има око 12% установа, делимичне информације има око 14%, док већина, њих око 75%, нема истакнуте ове врсте информација на рецепцији или на информативним пултовима.

Да би текстови на панелима и презентације у музејима/галеријама биле разумљиве потребно је увек користити што једноставније и разумљивије реченице, избегавати стручну терминологију, и/или појаснити је једноставним речима које су свима познате.⁹⁷ Удружење Acesso Culture (Приступачна култура) из Португалије (<https://acessocultura.org/>) за писање музејских текстова предлаже такозвани

⁹⁷ http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2021/03/Prirucnik_za_javne_sluzbe_Komunikacija_sa_korisnicima_Pristup_UD.pdf, приступљено 4. 10. 2021..

Екарв метод писања текстова⁹⁸ чији стил писања је наишао на позитивне реакције посетилаца музеја. Наиме, према смерницама датим у Екарв методу потребно је користити једноставан језик за изражавање сложених идеја са уобичајеним, као у свакодневном говору, редоследом изговорених речи. Такође, музејски текст биће разумљивији уколико у реду има око 45 слова, а текст је разбијен на кратке пасусе од четири или пет редова. Препорука је да се користе активне реченице, са субјектом на почетку, и да се након писања прочита текст наглас. Једна од најважнијих препорука за једноставан и разумљив језик у музејима и галеријама је да текстови на панелима нису књиге, и да унакрсне референце и бројеви каталога неће бити занимљиви посетиоцима.⁹⁹

Све дате препоруке наводе да наслов текста треба да садржи од једне до пет речи, уводни текст од 50 до 100 речи, а остатак текста до 100 речи (Табела 14). Увод треба да буде написан тако што ће бити у потпуности разумљив детету од 12–13 година, а остатак текста детету од 15 година (Табела 15).¹⁰⁰

98 Екарв метод добио је име по шведској књижевници Маргарет Екарв која сматра да је могуће писати музејске текстове који су толико лаки и привлачни да ће читаоци уживати и учити из њих.

99 https://southeastmuseums.org/wp-content/uploads/PDF/Copy_writing_additional_guidance.pdf, приступљено 10. 11. 2021

100 Информације добијене на онлајн-семинару „Приступачна комуникација: једноставни језик и графички дизајн” (Accessible communication: clear language and graphic design) одржаном у новембру 2021. године, у организацији удружења „Acesso Cultura” из Португалије.

Број речи по реченици	Читљивост	% читалаца који могу да разумеју текст
1 до 8 речи	веома лако	90
9 до 11 речи	прилично лако	86
12 до 17 речи	стандардно	75
18 до 21 речи	прилично тешко	40
22 до 25 речи	тешко	24
26 и више речи	веома тешко	5

Табела 14: Читљивост броја речи по реченици на текстовима на панелима¹⁰¹

Традиционални текст у музејима

У Фервуду Комон, Говер.
Ископала је госпођа Одри Вилијамс 1941. године
А.942.1.1
Реф: Арх. Камб. 1944, стр. 52-63
Примарно сахрањивање пронађено је у јами која је била усечена два метра дубоко у земљу. Садржала је кремиране остатке детета (а) од 10 до 14 година, покривене окренутом урном (б). Преко урне била је танка плоча од кречњака, отприлике 56 цм. Венац пречника 12 м окруживао је јаму. Овај венац је био прикривен хумком од мешане глине и траве. Садржао је трагове секундарних сахрањивања. Фрагменти четири урне (ц), пронађени су уз ивицу венца.

Екарв текст у музејима

Овај гроб је из Фервуда Комон у Говеру. Откривен је 1941. године када се градио аеродром Фервуд.
Прво тело закопано на том месту је дете старо од 10 до 14 година. Постављено је у малу јаму испод урне.
Преко урне је плоча од кречњака, прекривена кружним насипом од камења. Касније је насип прекривен већим насипом од глине и траве.
Приликом ископавања гроба, археолог је пронашао трагове других сахрањивања и комаде четири урне.

Табела 15: Пример традиционалног писања текста на паноима у музејима и текста писаног Екарв методом¹⁰²

¹⁰¹ <https://www.sharemuseumseast.org.uk/wp-content/uploads/2018/07/Label02-sm.pdf>, приступљено 10. 11. 2021.

¹⁰² https://southeastmuseums.org/wp-content/uploads/PDF/Copy_writing_additional_guidance.pdf, приступљено 10. 11. 2021.

Текстуални панели у музејима/галеријама треба да буду постављени на висину тако да и особа која седи и она која стоји може, без сагињања или без подизања главе, да прочита текст, због чега се предлаже да буду постављени на висину од 120 цм до 170 цм, а кратки текстови на 140 цм.¹⁰³

Ради лакше читљивости неопходно је избегавати декоративне фонтове осим евентуално за главне наслове, те треба изабрати сансерифне (једноставне, без декоративних продужетака) фонтове (нпр. *Ariel*, *Calibri*, *Tahoma*, *Verdana*, *Times New Roman – Regular* опције) а текст поравнати са леве стране. Такође, не треба користити само велика слова, а *italic* и **bold** могу се користити само у истицању једне речи или синтагме. Када је реч о величини слова треба користити величину 12 и већу, јер величина текста

треба да буде таква да људи могу да читају без напрезања.¹⁰⁴ За штампане материјале препоручује се минимална величина слова 14 (Табела 16).¹⁰⁵ Лакшу читљивост омогућиће и текст који се налази на једнобојној подлози, због чега треба избегавати преклапање текстова с позадинском графиком, или текст који је на сјајним површинама, што може да изазове одсјај или рефлексije. Код осветљења на паноима у музејима/галеријама важно је подесити га тако да не ствара рефлексije на тексту и/или сенке (Слика 10).¹⁰⁶

103 <https://www.sharemuseumseast.org.uk/wp-content/uploads/2018/07/Label02-sm.pdf>, приступљено 10. 11. 2021.

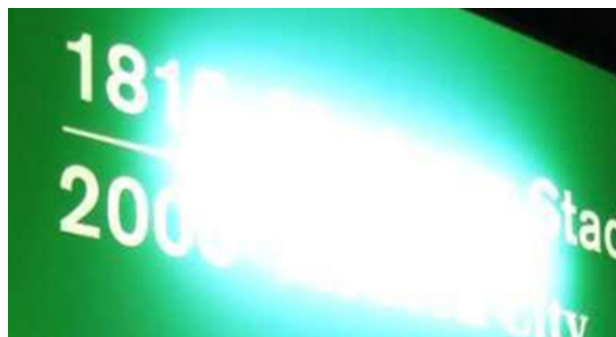
104 https://southeastmuseums.org/wp-content/uploads/PDF/Copy_writing_additional_guidance.pdf, приступљено 10. 11. 2021.

105 <https://www.sharemuseumseast.org.uk/wp-content/uploads/2018/07/Label02-sm.pdf>, приступљено 10. 11. 2021.

106 https://southeastmuseums.org/wp-content/uploads/PDF/Copy_writing_additional_guidance.pdf, приступљено 10. 11. 2021.

Максимална видљива дистанца у mm	Величина слова
450	12
700	18
900	24
1.150	30
1.400	36

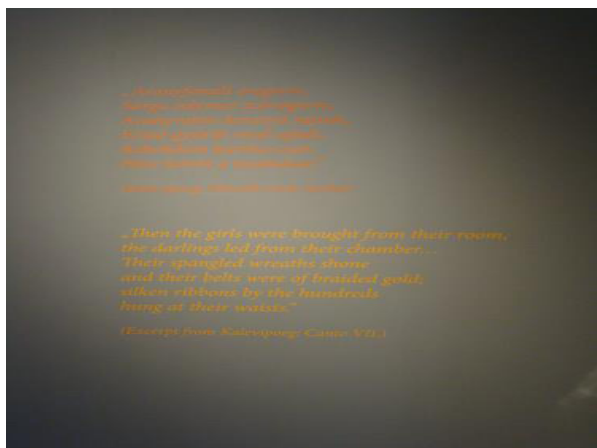
Табела 16: Видљивост величине слова са одређене дистанце¹⁰⁷

Слика 10: Примери непоштовања приступачног дизајна у музејима у Европи¹⁰⁸

107 <https://www.sharemuseumseast.org.uk/wp-content/uploads/2018/07/Label02-sm.pdf>, приступљено 10. 11. 2021

108 Фотографије добијене на онлајн-семинару „Приступачна комуникација: једноставни језик и графички дизајн” (Accessible communication: clear language and graphic design) одржаном у новембру 2021. године, у организацији удружења „Acesso Cultura” из Португалије.

Примери непоштовања приступачног дизајна у музејима у Европи

Око четвртине музејских установа (24,5%), према наводима њихових представника, задовољава основне принципе приступачности по питању начина и форме писања текстова, као и начина њиховог постављања у изложбеном простору. Наиме, наведени удео музејских установа има постављене текстове, натписе, легенде и остале штампане описе изложбених експоната на јасном и разумљивом језику за све (не само за стручну јавност), с реченицама не дужим од 25 речи, у фонту, у просеку, не мањем од

24pt. Притом, у овом групи установа зидни натписи су постављени тако да је доња ивица натписа на висини од око 100 цм у односу на под, ради приступачности особама које седе, користе колица или су ниског раста. Наведене стандарде приступачности у излагању текстова и натписа делимично испуњава до 45% музеја и галерија, док их не испуњава 30,9% (Табела 17). Текстуални панели требало би да имају и приказе на Брајевом писму због посетилаца који не виде. Међутим, према речима неколико представника удружења слепих и слабовидих особа, не познају све слепе особе Брајево писмо, због чега предлажу и рељефне натписе на паноима, које ће моћи да прочитају и разумеју и слепе особе који не користе Брајево писмо. Поред тога, последњих година у свету је све популарнија аудио-дескрипција која слепим и слабовидим особама омогућава да уживају у културним догађајима пружајући им описе

визуелних елемената.¹⁰⁹ Најчешће се користи у позориштима и биоскопима, а све више и у музејима и галеријама¹¹⁰, па за сваки наведени тип установа културе и програма постоје водичи како би требало урадити аудио-дескрипцију.¹¹¹ Према истраживањима спроведеним 2017. и 2018. године у Великој Британији аудио-дескрипција¹¹² повећава посећеност музеја како од стране слепих и слабовидих особа, али и свих осталих група публике, јер се заснива на универзалном дизајну – „све у једном”.¹¹³

Резултати истраживања показали су да штампане материјале о самом простору установа или о садржају програма, на Брајевом писму или на увећаним форматима у потпуности или

делимично има око 10,5% установа, док око 90% нема овај начин прилагођавања текста за слепе и слабовиде (Слика 10). Важно је напоменути да је током теренског дела истраживања утврђено да се овакав тип материјала не штампа редовно, већ повремено, најчешће онда када се креирају програми који су специјално намењени слепим и слабовидим особама.

У оквиру сталних поставки и других изложбених простора, натписе експоната на Брајевом писму или кроз увеличане фонтове, ниједна музејска установа нема у потпуности, судећи по тврдњама представника који су учествовали у истраживању. Делимично прилагођене натписе експоната за особе оштећеног вида има 11,8% музеја и галерија, док велика већина, 88,2%,

109 https://secureservercdn.net/192.169.220.85/sm4.599.myftpupload.com/wp-content/uploads/2020/04/adc_standards_090615.pdf, приступљено 20. 10. 2021.

110 <http://www.artbeyondsight.org/handbook/acs-audiodescribed.shtml>, приступљено 20. 10. 2021.

111 За музеје и галерије видети: https://secureservercdn.net/192.169.220.85/sm4.599.myftpupload.com/wp-content/uploads/2020/04/adc_standards_090615.pdf и <https://adp.acb.org/ad.html>, приступљено 21. 10. 2021.

<https://www.w3.org/TR/WCAG20/>, приступљено 20. 10. 2021. године

112 Аудио-дескрипција подразумева јасан и детаљан аудитивни опис окружења или објеката, аудио текст за натписе, описе и објашњења експоната, као додатак писаном штампаном садржају и садржају приказаном на екрану

113 <https://vocaleyeyes.co.uk/audio-description-in-an-inclusive-museum/>, приступљено 21. 10. 2021.

Слика 10: Страница брошуре „Водич за слепе и слабовиде“, Градски музеј Сомбор

нема натписе изложених предмета, докумената и уметничких дела прилагођене за ову популацију (Табела 17).

Што се тиче усмерености комуникације за лица са интелектуалним сметњама или поремећајима из спектра аутизма, 87,2% музејских установа нема у понуди штампане или дигитално доступне материјале/водиче у виду сликовних приказа или визуелних прича кроз

фотографије/цртеже, а 82,1% нема текстуалне приказе лаке за читање и разумевање. Различите алтернативне начине комуникације за особе са тешкоћама у говору и/или особе са интелектуалним тешкоћама, у виду комуникатора у дигиталној или физичкој форми, има омогућено свега 5,1% установа, док 78,4% нема такву опрему (Табела 17).

Аудио-дескрипција простора и/или изложбеног садржаја је у потпуности доступна у 9,4% установа, делимично у 7,3%, а више од 83,3% установа нема обезбеђену аудио-дескрипцију за посетиоце оштећеног вида. Приказ изложбе на знаковном језику, кроз дигиталне алате или уживо вођење, нема обезбеђено 87,5% музеја и галерија, а 90% нема омогућену интерпретацију на знаковном језику за радионице, трибине и друге догађаје у установи (Табела 17).

	Да	Делимично	Не
Да ли у оквиру инфо-пулта постоје доступне информације у вези с приступачношћу?	11,7%	13,8%	74,5%
Да ли постоје штампани материјали о простору и/или садржају приказане на Брајевом писму или кроз увећане фонтове?	6,3%	4,2%	89,5%
Да ли су натписи експоната у изложбеном простору доступни на Брајевом писму или кроз увеличане фонтове?	-	11,8%	88,2%
Да ли постоје штампани или дигитално доступни материјали/вodicи у виду сликовних приказа или визуелних прича кроз фотографије/цртеже?	4,3%	8,5%	87,2%
Да ли постоје штампани или дигитални текстуални прикази лаки за читање и разумевање?	5,3%	12,6%	82,1%
Да ли је доступна аудио-дескрипција простора и/или изложбеног садржаја?	9,4%	7,3%	83,3%
Да ли текстови, натписи, легенде и остали штампани описи изложбених експоната задовољавају основне приступачности?	29,2%	36,5%	34,4%
Да ли су зидни натписи постављени да задовољавају основе приступачности?	24,5%	44,7%	30,9%
Да ли су омогућени различити начини комуникације за особе са тешкоћама у говору и/или особе са интелектуалним тешкоћама?	5,3%	16,8%	77,9%
Да ли установа омогућава вођење или приказ изложбе на знаковном језику?	7,3%	5,2%	87,5%
Да ли постоји интерпретација на знаковном језику за радионице, трибине и друге догађаје у установи?	3,1%	5,2%	91,7%

Табела 17: Приступачност информација у музејима и галеријама

Током теренског дела истраживања истраживачки тим Завода дошао је до закључка да се у великом броју музеја и галерија у Републици Србији не поштују принципи приступачног дизајна текстуалних панела, као и једноставног и разумљивог језика. Наиме, текстови су најчешће написани веома малим словима, с лошим контрастом (нпр. црвена подлога и наранџаста слова), а неретко се дешава да је текст исписан преко фотографија. У појединим музејима и галеријама панели се налазе у витрини, што отежава читање текста због рефлексије, док постоје и музеји и галерије у којима су панели постављени веома ниско. Када је реч о тексту на панелима, најчешће је реч о дугим текстовима који прате стручни термини због чега често не могу да буду разумљиви свим посетиоцима музеја/галерије.

Мишљење кустоса једног музеја илуструје да се у музејима често не води довољно рачуна колико сви посетиоци разумеју текстове написане

на панелима: **„немогуће је све да буде написано једноставним језиком, мора да се користи стручна терминологија у текстовима јер наша циљна група треба да познаје стручне називе”**.

С друге стране, стиче се утисак да и представници појединих удружења сматрају да њихови чланови не треба да посећују музеје и галерије, јер корисницима неће бити јасно о чему се ради, не размишљајући да проблем није у корисницима већ у објашњењима и натписима који су често намењени познаваоцима прошлости или визуелне уметности, те да би једноставнији текстови привукли и њихове кориснике.

„...ту временску дистанцу која је приказана у музејима наши корисници не разумеју.” (дефектолог у удружењу ментално недовољно развијених особа)

Када је реч о прилагођавању установе за особе са оштећењем вида, Музеј „21. октобар” из Крагујевца, Народни музеј у Лесковцу, Спомен-збирка „Павле Бељански” из Новог Сада, Завичајни

музеј Књажевац могу се сматрати пионирима у прилагођавању програма за слепе и слабовиде особе, јер у оквиру сталне поставке имају текстове на Брајевом писму, као и вођење кроз изложбу уз помоћ аудио-дескрипције. Сви наведени водичи и текстови израђени су у сарадњи с локалним удружењима слепих и слабовидих лица, док Спомен-збирка „Павле Бељански” овај пројекат континуирано спроводи у сарадњи са ШОСО „Милан Петровић” из Новог Сада. Поред ових установа, и остали музеји/галерије имају неколико сталних програма које могу да прате и слепе и слабовиде особе. Тако се у Галерији „Милан Коњовић” у Сомбору могу опипати неке слике Милана Коњовића, а боје на сликама су објашњене Брајевим писмом, док су у Музеју Батинске битке у Сомбору сви текстуални панели написани и Брајевим писмом. Ипак, теренски део истраживања и разговори с представницима музеја и галерија су показали да се потребе слепих и слабовидих особа не познају довољно,

као ни могућности прилагођавања програма за ову популацију. Због тога се често не узима у обзир вишеструка примена аудио-дескрипције, коју користе и особе које виде. Такође, често се од представника музеја/галерија могло чути да је штампа на Брајевом писму скупа, те да за то не постоје опредељена средства у буџету.

„Једном ме је позвала другарица да идем са њом да посетимо музеј, а ја сам тад рекла: 'Јао, па шта ћу ја тамо да радим!!!' и онда сам тражила да ми све описује. Зато је потребно да музеји имају и аудио-дескрипцију и натписе на Брајевом писму.”
(слепа особа)

„Ми по систематизацији немамо службу вођења, вероватно би све то олакшали аудио-водичи које би могли да користе и они који немају проблем са видом.” (директор музеја)

По питању интерпретације на знаковном језику за радионице,

трибине и друге догађаје издваја се Музеј Југославије, који има запосленог водича који посетиоце „уживо” на српском знаковном језику води кроз сталну поставку и кроз друге изложбе Музеја. Народни музеј Зрењанин, Галерија Матице српске, Народни музеј у Лесковцу, Народни музеј Краљево, Завичајни музеј Књажевац, Спомен-збирка „Павле Бељански”, Музеј Војводине, Галерија „Милан Коњовић” и Музеј Батинске битке су такође прилагођени особама са оштећењем слуха, али кроз апликације, односно екране који се налазе на сталној поставци. Према речима представника музеја и галерија приликом реализације оваквих програма, најтеже је прилагодити текстове за особе са оштећењем слуха, посебно оне који никада нису чули одређене звукове. Веома је захтевно за њих поједноставити стручну терминологију и описати поједине звукове (нпр. киша, детонација бомбе...).

„Није лако направити водич на знаковном језику, јер у њему не постоје све речи...” (кустоси једног музеја)

Када се сумирају наведени подаци о начину прилагођавања информација и употребе различитих комуникационих алата, 11% одговора представника музејских установа указују на потпуно присуство ових критеријума приступачности у музејима и галеријама, 17% делимично а 72% бележи потпуно одсуство обележја приступачности.

- Потпуно одсуство обележја приступачности
- Делимично присуство обележја приступачности
- Потпуно присуство обележја приступачности

Графикон 45: Индикатор 46 – Комуникација и информације

5.4.3. Опрема и медији

У циљу унапређења културног живота особа са инвалидитетом музеји и галерије у Републици Србији, као и други музеји/галерије у свету, све више користе различиту специјализовану опрему, која све више укључује дигиталне форме. Ипак, резултати квантитативног дела истраживања показују да преко 70% музеја и галерија нема специјализовану опрему и/или софтвере и апликације који ће учинити приступачним изложбене садржаје особама са инвалидитетом. Ниједан од музеја/галерија не поседује сву опрему која је наведена у упитнику (увећани модели или фотографије малих објеката, увећавајуће лупе, тач-скрин екрани, асистивне петље за слушање, експонати и/или реплике који се могу додиривати, апликације или софтвер на знаковном језику).

Судећи према одговорима представника музеја и галерија, увећане моделе или фотографије ситних изложених објеката

има 18,6% установа, а увећавајуће лупе 16,5% . Екране осетљиве на додир, у циљу пружања интерактивног садржаја и за лаку употребу за особе са инвалидитетом, има 23,7% музејских установа. Поред тога, 25,8% музеја и галерија има изложбене експонате који се могу додиривати (укључујући израђене моделе или реплике предмета/уметничких дела). Асистивни системи за слушање (попут индукционих петљи, инфрацрвених таласа и ФМ система) постоје у 5,2% музејских установа а 12,6% има израђене апликације и/или видео-записе снимљене на знаковном језику за вођење кроз изложбе (Графикон 45).

Аудио-водиче, било у форми слушалица за изнајмљивање или софтвера/аудио-записа за преузимање мобилним телефоном, има нешто више од четвртине музејских установа (26,8%) (Графикон 46).

■ Да ■ Не

Графикон 45: Одговор на питање: Да ли у музеју постоји следећа опрема или медијски садржаји...

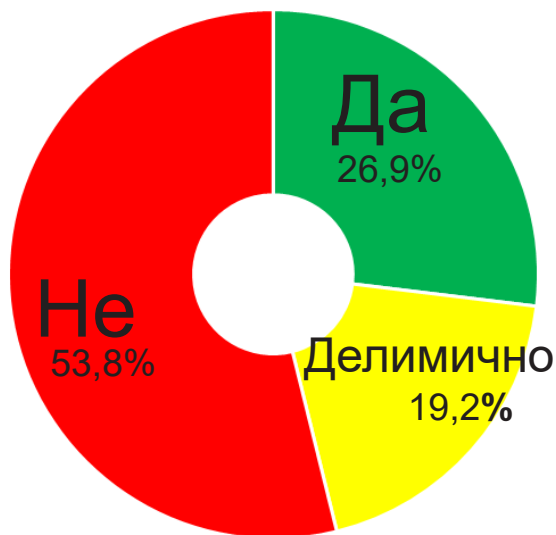
Графикон 46: Да ли музеј/галерија има аудио-водиче?

Притом, у оквиру оних установа које су навеле да имају обезбеђено аудио-вођење кроз изложбе, већина (53,8%) нема предвиђена аудио-објашњења за особе са оштећењем вида (Графикон 47). Већина музеја и галерија има мултимедијалне приказе садржаје у оквиру изложбеног простора. Готово половина тих установа (45,5%) је обезбедила титловање свих

аудио-визуелних садржаја, 14,5% само одређених, а 40% уопште нема титловане садржаје. Приказ садржаја на знаковном језику у оквиру аудио-визуелних приказа има 7,3% музејских установа у потпуности, делимично 3,6%, док велика већина (89,1%) не обезбеђује приказ филмова и осталих аудио-визуелних материјала на знаковном језику (Табела 18).

	Да	Делимично	Не
Да ли садрже титл на српском и/или неком страном језику?	45,5%	14,5%	40%
Да ли постоји приказ садржаја на знаковном језику?	7,3%	3,6%	89,1%

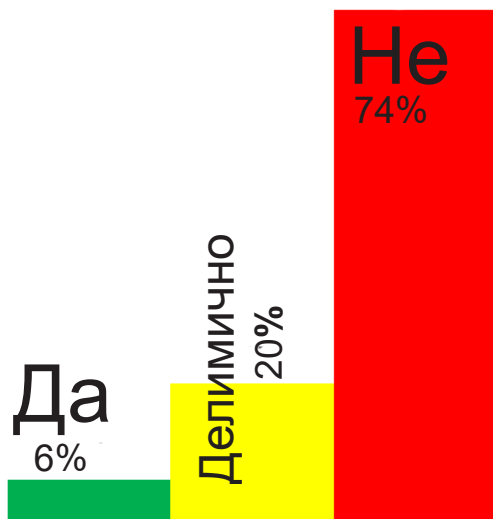
Табела 18: Одговор на питање: Уколико постоје мултимедијални прикази, да ли они садрже следеће елементе приступачности...

Графикон 47: Одговор на питање: Уколико имате обезбеђено аудио вођење кроз изложбе, да ли аудио-водич садржи или има опцију са објашњењима (дескрипцијом) за слепе и слабовиде?

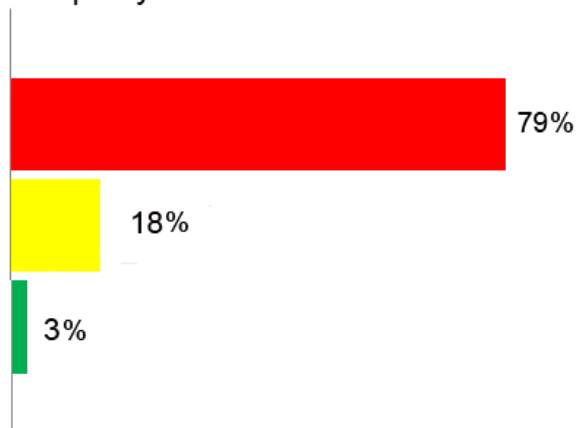
Иако већина музеја и галерија наводи да постоје одређени изложбени експонати и други садржаји који су постављени на физички неприступачним местима, тек је 6% ових установа у потпуности, а 20% делимично, поставило екране са аудио-визуелним приказима тих садржаја на местима која су приступачна, као начин превазилажења баријера. Око три четвртине музејских установа није на овај начин покушало да превлада архитектонске препреке и учини садржај путем аудио и видео приказа доступним

за посетиоце са инвалидитетом (Графикон 48). Укупно, по питању специјализоване опреме, израђених апликација или софтверских решења, уз додатно прилагођавање постојећих аудио-визуелних медијских записа, тек 3% одговора представника музејских установа у потпуности задовољава обележја приступачности, 18% делимично, док 79% бележи потпуно одсуство елемената приступачности у домену опреме и медија.

Графикон 48: Одговор на питање: Да ли су садржаји који су постављени на физички неприступачном месту приказани путем аудио-видео приказа на екранима у приступачним деловима установе?

- Потпуно одсуство обележја приступачности
- Делимично присуство обележја приступачности
- Потпуно присуство обележја приступачности

Графикон 49: Индикатор 4в – Опрема и медији

6 Примери добре праксе

6.1. Иностранни примери најбољих пракси приступачности у музејима

Током истраживања „Инклузивни музеји: стање, изазови и перспективе” истраживачки тим Завода се упознао и с приступачним музејима и галеријама у свету, те је издвојено неколико примера добрих пракси који музејима и галеријама у Србији могу послужити као модел успешног рада у домену приступачности и инклузије особа са инвалидитетом.

Смитсонијан музеји и истраживачки центри¹¹⁴

Институција Смитсонијан је предводник у увођењу приступачних и инклузивних пракси у музејима, с посебно отвореном Канцеларијом за приступачност (Access Smithsonian) која се стратешки бави имплементацијом интегрисаног инклузивног дизајна и адекватног приступа објектима, програмима и услугама за посетиоце са инвалидитетом. Поред тога, одговорности Канцеларије односе се и на увођење инклузивних политика, пракси и процедура, затим на пружање обука и едукација, осмишљавање програма, организовање стажирања и ангажовање шире заједнице у спровођењу инклузивне културне политике.

Смитсонијанов програм приступачности, као смернице за музејске стручњаке, нуди неколико значајних извора информација и упутстава: Водич за

114 <https://www.si.edu/visit/VisitorsWithDisabilities>, приступљено 8. 4. 2022.

приступачност Националног музеја азијске уметности¹¹⁵, Инклузивна дигитална интерактивност: најбоље праксе и истраживање¹¹⁶, Смитсонијан смернице за приступачан дизајн изложби¹¹⁷ и Шта је универзални дизајн... инклузивни дизајн... дизајн за све?¹¹⁸

У оквиру Институције Смитсонијан сви објекти су приступачни, с најмање по једним улазом који је приступачан посетиоцима са ограниченом покретљивошћу. На страници установе дата је мапа приступачности.¹¹⁹ У сваком музеју у Вашингтону у оквиру ове установе обезбеђена је бесплатна позајмица инвалидских колица, а посетиоци могу аутономно да користе сопствене уређаје за кретање у оквиру

свих објеката. Титлови видео-садржаја и аудио-дескрипција укључени су у све изложбе. Тактилна опрема део је свих музејских објеката. Додатно, могу се заказати вођења с тактилним и/или вербалним описима, као и уживо вођење на знаковном језику (што ипак не гарантује доступност ових услуга у сваком тренутку без најаве). Филмови који се приказују током редовног радног времена музеја нуде помоћне уређаје за слушање, аудио-дескрипцију и титлове.

Услуга визуелне интерпретације информација Aira Access¹²⁰ доступна је путем коришћења мобилне апликације коју посетиоци могу да преузму бесплатно. Свима којима је потребан вербални опис визуелних садржаја, могу преко апликације и камере на

115 <https://asia.si.edu/access-toolkit/>, приступљено 8. 4. 2022.

116 <https://ihcd-api.s3.amazonaws.com/s3fs-public/file+downloads/Inclusive+Digital+Interactives+Best+Practices+%2B+Research.pdf>, приступљено 8. 4. 2021.

117 <https://www.sifacilities.si.edu/sites/default/files/Files/Accessibility/accessible-exhibition-design1.pdf>, приступљено 8. 4. 2021.

118 <https://ihcd-api.s3.amazonaws.com/s3fs-public/file+downloads/Inclusive+Design+Cheat+Sheet+6+18.pdf>, приступљено 10. 11. 2021.

119 https://www.si.edu/sites/default/files/unit/OVS/si_accessibilitymap.pdf, приступљено 10. 11. 2021.

120 <https://aira.io/>, приступљено 10. 11. 2021.

свом паметном телефону, да добију асистенцију од стране обученог агента који ће уживо интерпретирати околину, од описивања до читања, од објашњавања до навигације за безбедно кретање. Смитсонијан музеји су обезбедили бесплатне минуте за разговор са агентом како би својим посетиоцима обезбедили ову услугу.

Музеј људских права, Винипег, Канада¹²¹

Музеј људских права у Канади сматра се једним од најприступачнијих музеја у свету. Током изградње музеја консултовани су представници удружења особа са инвалидитетом, због чега се овај музеј често назива музејом за све, јер поштује принципе универзалног дизајна. Пре самог улаза у музеј, посетиоци наилазе на паркинг на коме се налазе приступне стазе које воде до врата музеја. Сви улази у музеј доступни су људима који користе инвалидска колица или

се отежано крећу. На сваком од нивоа музеја налазе се тоалети за особе са инвалидитетом, док је један од тоалета опремљен столом за пресвлачење одраслих особа и моторизованим лифтом за трансфер. Свим просторијама музеја се може приступити преко рампи. На улазу у музеј могуће је преузети склопиве, преносиве столице и штапове за олакшано кретање. Улаз је бесплатан за особе са инвалидитетом и за једну особу која се налази у пратњи. Поред тога, дозвољен је улазак паса водича. Могуће је преузети Водич на Брајевом писму, који садржи тактилне мапе Музеја на Брајевом писму, на енглеском и француском језику. Музеј има интерактивну мапу која помаже у проналажењу пута, јер посетиоцу говори где се налази, показује му тлоцрте и уз помоћ текстуалних упутстава води до одређене тачке.

Сви експонати су приказани уз придржавање графичких стандарда

121 <https://humanrights.ca/visit/accessibility#section-Accessibility-features-around-the-Museum>, приступљено 19. 2. 2022.

како би се осигурало да садржај буде што приступачнији. Фонтови експоната имају максималну читљивост и јасно су написани, и свима видљиви. Музеј има преко 100 сати снимљених аудио и видео материјала. Сви видео-снимци са снимљеним аудио-материјалом (осим музичких текстова) имају титлове на енглеском и француском језику, као снимке на америчком и квебечком знаковном језику. У музеју се поред експоната налази 120 приступачних тачака и екрана осетљивих на додир. У близини сваког екрана осетљивог на додир налази се универзална тастатура. Универзална тастатура омогућава посетиоцима да искусе дигитални садржај путем приступачних тактилних контрола и гласовних упутстава.

Уз помоћ мобилне апликације могућ је самосталан обилазак музеја, која се може користити и ван њега, приликом виртуелне посете музеју. Апликација

је приступачна слепим и слабовидим особама, као и на енглеском, француском знаковном језику. Преко апликације могуће је покренути функцију „*Near me*” („Близу мене”) која повезује уређај посетиоца са 120 приступачних тачака, што нарочито слепим и слабовидим особама помаже у обиласку музеја.

Музеј у Ливерпулу, Велика Британија¹²²

Према *Водичу за приступачне туристичке атракције у Великој Британији* из 2019. године Музеј у Ливерпулу је најприступачнији музеј у Великој Британији, са скором од 95,5% испуњености приступачности (од максималних 100%).¹²³

Насупрот улазу у музеј налази се шест паркинг места за особе са инвалидитетом. Музеј у Ливерпулу има два лифта која су доступна на свим нивоима зграде. Сви тоалети у Музеју

122 <https://www.liverpoolmuseums.org.uk/museum-of-liverpool/access-and-facilities-museum-of-liverpool>, приступљено 19. 2. 2022.

123 <https://revitalise.org.uk/wp-content/uploads/2019/05/Accessible-Tourism-Report-2019-Resize-for-WEB.pdf>, приступљено 19. 2. 2022.

у Ливерпулу су приступачни за особе са инвалидитетом. У музеју је могуће преузети инвалидска колица, као и преносне столице. У музеју се налазе ормарићи за одлагање ствари који су означени на Брајевом писму.

Већина видео-записа и интерактивних садржаја широм Музеја Ливерпула има титлове или су приказани на енглеском знаковном језику. Када је реч о слепим и слабовидим особама, доступан је водич на Брајевом писму, а постоје и тактилни предмети с натписима на Брајевом писму и тактилни дисплеји. Такође, дозвољено је кретање паса водича. Запослени у Музеју су обучени за рад са особама са аутизмом.

Музеј савремене уметности, Барселона, Шпанија¹²⁴

Музеј по питању физичке приступачности садржи све потребне елементе: рампе и лифтове који повезују различите спратове и

одморишта. На улазу у музеј могуће је тражити инвалидска колица и расклопиве столице. Посетиоцима који користе инвалидска колица је на располагању монокл ради лакшег приступа уметничким делима.

У музеју особе се слушним апаратом могу преузети магнетне петље за индивидуалну употребу, док је глувим особама омогућено вођење кроз изложбу на знаковном језику. Слепе и слабовиде особе могу да се крећу кроз музеј с псом водичем, а на располагању су им и увећавајуће лупе, водичи са увећаним словима и на Брајевом писму. Музеј нуди и додиривање појединих дела, уз пратњу стручне особе, као и тактилне репродукције и слике високог рељефа неких од најпознатијих дела која се чувају. Музеј нуди вођење особама са интелектуалним тешкоћама или онима којима је потребна подршка за разумевање актуелних изложби. Посете укључују сензорну подршку и интерактивну динамику.

124 <https://www.macba.cat/en/about-macba/accessibility>, приступљено 19. 2. 2022.

Аустралијски музеј, Сиднеј,
Аустралија¹²⁵

Аустралијски музеј је приступачан у свим деловима објекта за особе које користе инвалидска колица. Постоје рампе кроз све изложбе и два лифта, те су сви спратови музеја доступни. Сва врата у музеју су аутоматска. Дозвољено је кретање уз пса водича. Тоалети за особе са инвалидитетом налазе се на свим спратовима галерија. На једном од спратова налази се тоалет у коме се налази сто за пресвлачење одраслих особа. Улаз је бесплатан за особе са инвалидитетом, као и за њихове пратиоце. У музеју се налазе слушалице са аудио-водичем, као и водич за посетиоце са аутизмом и оне са сензорном осетљивошћу. Када је реч о програмима, Музеј нуди посебне програме за особе са отежаним

кретањем, тактилне, аудио и сензорне туре. Музеј има израђен Акциони план приступачности и инклузије за период 2018 – 2021¹²⁶.

6.2. Примери најбољих пракси приступачности у музејима и галеријама у Србији

Галерија Матице српске, Нови Сад¹²⁷

Објекат Галерије Матице српске је категорисан као споменик културе. Ипак, овај статус установу није спутао да постане доступна за све посетиоце, те је тако за особе отежаним кретањем и за кориснике инвалидских колица направљен спољни лифт за улаз у зграду. У холу зграде се налази рампа, као и унутрашњи лифт до другог

125 <https://australian.museum/visit/accessibility-and-inclusion/>, приступљено 19. 2. 2022.

126 [/media.australian.museum/media/dd/documents/australian-museum-accessibility-and-inclusion-action-plan-2018-2021-v2.77da658.pdf?_gl=1*1bcx4tm*_ga*MTc1ODY0OTY5MS4xNjUwOD-QwMzYz*_ga_PZ3L84LQDF*MTY1MDg0MDM2Mi4xLjAuMTY1MDg0MDM2Mi42MA..&_ga=2.167957601.1135286698.1650840363-1758649691.1650840363](https://media.australian.museum/media/dd/documents/australian-museum-accessibility-and-inclusion-action-plan-2018-2021-v2.77da658.pdf?_gl=1*1bcx4tm*_ga*MTc1ODY0OTY5MS4xNjUwOD-QwMzYz*_ga_PZ3L84LQDF*MTY1MDg0MDM2Mi4xLjAuMTY1MDg0MDM2Mi42MA..&_ga=2.167957601.1135286698.1650840363-1758649691.1650840363), приступљено 19. 2. 2022.

127 <https://www.galerijamaticesrpske.rs/informacije/#ulaznice>, приступљено 19. 2. 2022.

спрата. На овај начин решено је питање приступачности за особе са отежаним кретањем. Једина архитектонски неприступачна просторија за особе са отежаним кретањем и кориснике инвалидских колица је сала у којој су изложена уметничка дела 20. века.

Испред Галерије је паркинг намењен особама са инвалидитетом. Улаз је бесплатан за особе са инвалидитетом као и за њихове пратиоце. Врата на улазу у зграду се аутоматски отварају. На првом спрату Галерије налази се тоалет за особе са инвалидитетом.

Посетиоци са оштећењем слуха приликом посете Галерији Матице српске могу преузети апликацију на српском знаковном језику која садржи видео и текстуални материјал. Током 2022. године, у оквиру „Европске престонице културе – Нови Сад” Галерија ће реализовати тактилну изложбу „Урош Предић за све” у

оквиру које ће бити спроведена и обука запослених за рад са особама са оштећењем вида.

Галерија сарађује са удружењима особа са инвалидитетом, међу којима се издваја уметничка група „Пер.Арт”, која се бави извођачким уметностима и инклузијом у култури, те управо у галерији изводи позоришне и плесне представе и перформансе.

Народни музеј Лесковац, Србија¹²⁸

Народном музеју Лесковац припада више објеката: централна зграда Народног музеја Лесковац, Градска кућа, Спомен-кућа Косте Стаменковића, Текстилни музеј у Стројковцу и Археолошки локалитет Царичин град.¹²⁹ Централна зграда Народног музеја Лесковац се од 1974. године налази у објекту који је наменски грађен за овај тип установе. Приликом изградње објекта није се

128 <https://muzejleskovac.rs/informacije-o-pristupacnosti/>, приступљено 19. 2. 2022.

129 <https://muzejleskovac.rs/objekti/>, приступљено 19.02.2022.

водило рачуна о приступачности за особе са инвалидитетом. Међутим, запослени у Музеју су од 2016. године увидели важност укључивања особа са инвалидитетом у културу, као и сарадње са удружењима особа са инвалидитетом, због чега је одређени број запослених прошао обуку за рад са особама са инвалидитетом.

Улаз у музеј за особе са инвалидитетом је бесплатан. Поред зграде музеја налази се паркинг за особе са инвалидитетом. На улазу се налази приступна рампа. Приземље зграде је у потпуности приступачно за особе са инвалидитетом, ту се налази и тоалет за особе са инвалидитетом, док спрат зграде још увек није доступан, али је планирана уградња лифта.

Део стална поставка у приземљу је прилагођен особама са инвалидитетом, те се, између осталог, у њој налазе и клупе за седење. Када је реч о слепим и слабовидим особама, постављена је тактилна стаза кроз сталну поставку

у којој се налази и тактилна изложба од 19 реплика. Изложбу прати водич на Брајевом писму, аудио-водич кроз сталну поставку и тактилну изложбу, као и легенде на Брајевом писму. Ради увеличавања текстова на натписима посетиоци могу да користе наочаре с лупом. Поред тога, Народни музеј Лесковац излази у сусрет и особама са оштећењем слуха, те је за ову категорију публике у сталној поставци обезбеђен водич на српском знаковном језику. Музеј организује инклузивне радионице у сарадњи са удружењима особа са инвалидитетом и са Школом за основно и средње образовање „11. октобар” из Лесковца. Музеј је израдио и мобилну апликацију намењену особама са инвалидитетом, првенствено ментално недовољно развијеним особама.

Завичајни музеј Књажевац, Србија¹³⁰

Завичајни музеј у Књажевцу у свом саставу има четири објекта: Завичајни музеј Књажевац, Музеј града у кући

130 <https://www.muzejknjazevac.org.rs/korisne-informacije/kako-do-nas>, приступљено 19. 2. 2022.

Алексе Аце Станојевића, Архео-етно парк „Равна” и Археолошки локалитет Timacum Minus. Зграда Завичајног музеја и Музеја града саграђене су почетком 20. века и категорисане су као споменик културе. У циљу унапређења приступачности музеја, колектив је реализовао низ пројеката уз подршку Министарства културе и информисања Републике Србије, Балканске музејске мреже, Културног наслеђа без граница БиХ и Фондације „Ставрос Ниаркос”. Музеј има постављене рампе на улазу у поједине објекте, док су неприступачне поставке представљене на виртуелном водичу на таблету. Покретне монтажне рампе могуће је поставити у делу Завичајног музеја и на појединим објектима Архео-етно парка „Равна”. За посетиоце са оштећењем вида израђен је Водич на Брајевом писму и аудио-водич на српском и енглеском језику. Одређене предмете и реплике могуће је упознати додиром, а легенде и текстови у поставкама одштампани су са увећањем. Постоје и лупе и увеличавајуће фолије које олакшавају

гледање мањих предмета. Један број легенди штампан је на Брајевом писму. Када је реч о особама са оштећењем слуха, Завичајни музеј је израдио видео-водич на знаковном језику. Сви објекти музеја имају мониторе са екранима осетљивим на додир, преко којих је могуће прегледати музејске поставке. Монитори се налазе на приступачним местима. Поред тога, музеј има и посебну интернет презентацију намењену особама са инвалидитетом. Поред наведених музејских установа које су највише одмакле у приступачности простора и програма за особе са инвалидитетом, неопходно је споменути и друге музеје и галерије у Србији који су прилагођени за одређене категорије особа са инвалидитетом, а које су истраживачице посетиле током теренског дела истраживања 2021. године:

- Народни музеј Србије, Музеј афричке уметности, Галерија слика „Сава Шумановић” Шид – радионице за ментално

- недовољно развијене особе;
- Народни музеј Крагујевац – Амицин конак – тактилна изложба о „Дворском комплексу у Крагујевцу у 19. веку” – део сталне поставке;
- Народни музеј Краљево, Народни музеј Зрењанин – видео-водич кроз сталну поставку на знаковном језику;
- Музеј Југославије – симултано вођење кроз сталну поставку на српском знаковном језику;
- Музеј савремене уметности у Београду – у потпуности прилагођен за особе са отежаним кретањем и кориснике инвалидских колица;
- Спомен-збирка „Павле Бељански” – тактилна изложба уметничких дела која се чувају у Спомен-збирци; видео-водич на српском знаковном језику о појединим уметничким делима која су изложена у галерији Спомен-збирке;
- Галерија ликовне уметности – Поклон збирка Рајка Мамузића – радионице са особама са аутизмом;
- Градски музеј Сомбор – музеј Батинске битке – инфо-табла на Брајевом писму, тактилна стаза, мобилна апликација за слепе и слабовиде особе и глуве и наглуве особе;
- Галерија „Милан Коњовић” – мобилна апликација за слепе и слабовиде особе и глуве и наглуве особе, поједина уметничка дела из збирке Галерије су представљена тактилно;
- Музеј „21. октобар” Крагујевац – информациона прилагођеност текстова на Брајевом писму.

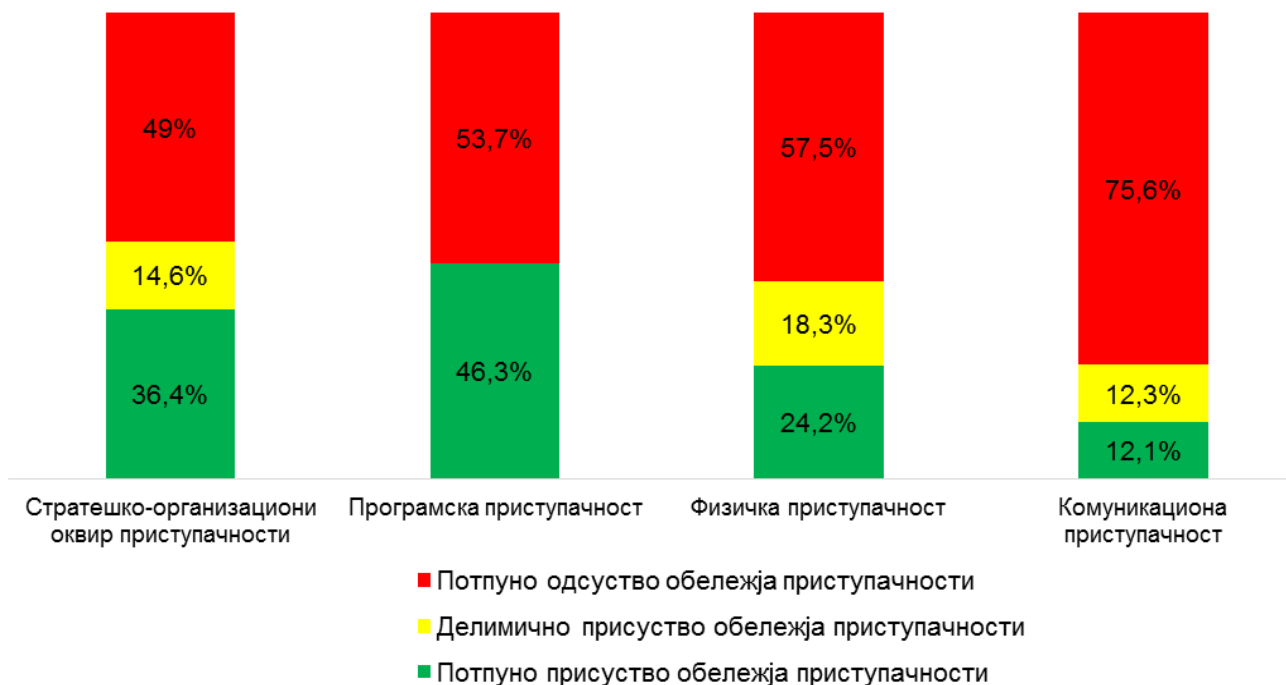
Закључак и дискусија

„Реченица ’Не додируј експонате’ је била сегрегирајућа и указивала је: ’Не, ви особе са инвалидитетом немате шта овде да тражите’”
(магистар тифологије)

Резултати квантитативног и квалитативног дела истраживања „Инклузивни музеји Србије: стање, изазови и перспективе” показали су да ниједна музејска установа која је учествовала у истраживању није у целости задовољила све стандарде приступачности током периода јун–октобар 2021. Ипак, треба имати у виду успостављене добре и иновативне праксе, наведене у претходном поглављу. Конструисани индикатори показују да готово у свим посматранима аспектима приступачности (стратешко–организациони оквир приступачности, програмска

приступачност, физичка приступачност и комуникациона приступачност), око половине, и више, укупних одговора представника музеја и галерија указују на потпуно одсуство обележја приступачности (Графикон 49).

Важно је истаћи да су анализа достављених упитника, као и теренски део истраживања, показали да присуство приступачности музејских установа не зависи од нивоа надлежности оснивача установе, те тако нема значајних разлика у степену приступачности између музеја/галерија које је основала Република Србија, АП Војводина или локалне самоуправе. Посебно ниски резултати су показани у области комуникационе приступачности, која се према Рохи (Rocha 2020: 6) односи на опрему и ресурсе који омогућавају да се превазиђу баријере у интерперсоналној комуникацији, укључујући музејске текстове и информативне материјале. Наиме, тек 3,3% одговора представника

Графикон 49: Преглед укупних вредности индикатора приступачности

музејских установа на тему опреме и медијских садржаја, који особама са инвалидитетом омогућавају да без баријера прате програме, показују потпуно присуство обележја приступачности. Иако знатно већи број одговора, готово четвртина, говори у корист обезбеђености урбанистичке и архитектонске прилагођености објеката (што захтева већа улагања у

односу на димензију прилагођавања информација), главни разлог за генерално недовољну приступачност установа највећи број представника музеја налази искључиво у недостатку финансијских средстава. Већ ови подаци, приказани у Графикону 49, указују да је основни мапирани проблем током истраживања недовољно познавање значења

ЗНАКОВНИ ЈЕЗИК

означава визуелни начин споразумевања глувих особа, посебно уговореним, односно стандардизованим знацима руку и прстију, са или без мимике, са сопственом граматиком и синтаксом, помоћу кога се преносе мисли, представе, намере и појмови. Знаковни језик није универзалан, те свака држава има свој знаковни језик.

приступачности и начела диверзитета, инклузије и равноправности за особе са инвалидитетом у сектору културе, односно недовољно присутне едукације кадрова музејских установа за увођење или унапређење приступачности и инклузивних пракси, што представља иницијалну баријеру. Тако највећи број музеја и галерија нема уведене стратешке иницијативе и праксе, у смислу успостављених процедура, задужења запослених, запошљавања особа са инвалидитетом и интерних аката установа о планском спровођењу приступачности (Графикон 50). С тим у вези, као један од кључних уочених проблема током истраживања је недовољно познавање законских обавеза, како у примени постојећих прописа о приступачним јавним објектима, тако и у вези са запошљавањем особа са инвалидитетом у односу на укупан број запослених, као и непознавање могућих бенефита које пружа Национална служба за запошљавање при запошљавању особа

са инвалидитетом. **Резултати показују да већина музејских установа не испуњава законски прописану обавезу запошљавања особа са инвалидитетом.**

„Недостаје глагол ХТЕТИ – то је онај моменат који недостаје код нас. С једне стране приступачност јесте нешто што кошта одређена финансијска средства, али је у много већој мери ствар одлуке менаџмента институција да се посвете тој теми и да се њом баве.” (стручњакиња у области приступачности)

Да су едукације кључ за решавање многих проблема показало је и питање појма приступачности које се провлачило кроз целокупно истраживање. Наиме, током теренског дела истраживања, али и анализе упитника, закључило се да представници музејских установа под приступачношћу сматрају готово искључиво физичку приступачност, и то најчешће само улаз у установу, док

Графикон 50: Преглед вредности према појединачним димензијама индикатора приступачности

ширина улазних врата, постојање неколико степеника, унутрашњи простор, доступност информација и садржаја нису узимани у обзир као препреке за особе са инвалидитетом.

„Потребно је да свака институција културе има бар једну сензибилисану особу која је похађала обуке и едуковала се за проблеме приступачности.” (кустос музеја)

„Едукација је кључ и одговор на сва питања која нам се намећу у овој области.” (кустос музеја)

„Нисмо ни свесни колико музеји/галерије нису прилагођени особама са инвалидитетом и шта је све потребно да бисмо постали.”
(кустос музеја)

Поред едукација руководства и свих запослених у установама, укључујући правну службу, музејске стручњаке, као и особље на улазу, благајни, продајним пунктовима с којима се посетиоци прво сусрећу, неопходна је и едукација оснивача установа. Оснивачи највећег броја музејских установа су јединице локалних самоуправа, а затим Република Србија (Министарство културе и информисања) па Аутономна Покрајина Војводина. Поред ових оснивача, важно је имати у виду и да су оснивачи неколико музеја и галерија у Србији друга министарства, јавна предузећа, фондације, универзитети,

приватна правна лица, које такође треба укључити у програме обука за приступачност. С тим у вези потребно је осврнути се и на локалне стратегије развоја града/општине и/или локалне стратегије развоја културе које у циљевима наводе и решавање проблема приступачности установа културе, али у реализацију активности не укључују едукацију, нити јачу сарадњу са особама са инвалидитетом.

С друге стране, ако се говори о постигнућима у пољу приступачности, музејске установе су највећој мери имплементирале начело економске приступачности, односно обезбедиле су бесплатне или повлашћене улазнице за особе са инвалидитетом, као и за њихове пратиоце. На другом месту је вредносна приступачност, односно позитивно вредновање важности увођења приступачних и инклузивних пракси за развој установа, унапређење искуства посетилаца, ширење публике и унапређење културних права и добробити заједнице. Представници

музеја и галерија дали су охрабрујуће исказе у виду ставова и вредносних оријентација у пољу отворености за омогућавање културне партиципације особа са инвалидитетом у својим установама. Резултати истраживања су показали да међу запосленима постоје они који су веома заинтересовани и спремни да се ангажују и баве овом темом, али да немају довољно знања и искуства. Како је већ истакнуто, имајући у виду вероватноћу да су дати друштвено пожељни одговори на ову тему, прихватање инклузије у сектору културе, било као законске норме или пожељне друштвене вредности, није само предуслов, већ и први корак ка инклузивним музејима.

„Први пут када сам чула реченицу која је мени проширила свест и када сам схватила да може да се размишља на ту тему, је да ми, као радници музеја, размишљамо о томе да променимо улоге – да смо ми у ствари музеј са инвалидитетом, а не да имамо посетиоце са

инвалидитетом. Ми прво треба да откријемо свој инвалидитет и да се отворимо и будемо приступачни за све посетиоце.” (кустоскиња музеја)

„Ја сам кроз ваша питања схватила колико ми заправо недовољно обраћамо пажњу на особе са инвалидитетом и да са недостатком опреме и простора и едукације запослених у ствари њих ускраћујемо да чешће посећују изложбе, радионице....” (кустоскиња у музеју)

Такође, релативно високе резултате музејске установе су показале по питању програмске приступачности, те 46,3% одговора музејских стручњака указује на постојање програмских активности прилагођених за културну партиципацију различитих групација у оквиру хетерогене популације особа са инвалидитетом. Ове добре праксе, у виду сарадње са удружењима особа са инвалидитетом, образовним сектором и стручњацима, као и прилагођавање

програма, првенствено потиче из ентузијазма појединаца, а не из системских решења.

На обавезу од јавног интереса, а не само вољу, омогућавања равноправног приступа и поштовања права на културу особа са инвалидитетом, као и свих људи, посебно су указивала удружења особа са инвалидитетом и стручњаци:

„Особе са инвалидитетом имају једнако право да користе јавне издатке за културне активности.”

Друштвена одговорност, социјално укључивање и отварање ка свим члановима заједнице представља остваривање јавног интереса и у функцији је савременог концепта ангажованих институција културе и њихове вишеслојне улоге у друштву. Разноликост перспектива које институције нуде у својим програмима, као и диверзитет публике и омогућавање партиципације свим друштвеним групама и слојевима, један је од

кључних задатака јавних установа, што је у складу са принципом омогућавања широке доступности и приступа култури које заступају све Унескове конвенције посвећене култури. Стога, на крају закључних разматрања, сумирано је неколико питања од ширег друштвеног значаја, на која су представници удружења особа са инвалидитетом који су учествовали у истраживању, дали аутентичне одговоре и тумачења:

1. Ко добија приступачношћу?

„Приступачност је компатибилна са бизнисом. Нешто што је прво постало приступачно су шопинг центри, не из разлога људских права, већ из разлога шопинг колица. Мислим да је доказано више пута до сада да је приступачност заправо јако блиска са бизнисом. Градовима у Европи, на пример Барселони, значајно се повећавају приходи – од јавног превоза, од продаје карата за одређене установе, баш из разлога зато што су приступачни.”

„Ми ако желимо да постанемо инклузивно друштво и друштво које поштује све разлике међу људима, онда морамо да водимо рачуна да то буде у складу са дизајном за све – и за старе, и за родитеље са децом, и за туристе, и за особе са инвалидитетом, дакле апсолутно за све.”

„Приступачност је важна у суштини за све људе. Постоји одређени проценат људи који уопште не могу да функционишу уколико окружење није приступачно. Међутим, постоје и други људи који, у одређеним тренуцима свог живота не могу да функционишу, као што су неке изненадне повреде, спреченост обављања свакодневних активности услед неке болести, односно неприступачног окружења.”

„Приступачност је суштински корисна за све. Видећете када шетате градом, када наиђете на неки део где постоје, са једне стране степенице, са друге стране коса раван или рампа, да већина људи, који немају инвалидитет користе

ту рампу – то је један од примера. Оно што је сигурно је да су ствари које су приступачне особама са инвалидитетом, приступачне и већинској популацији и не могу да сметају.”

„Могу да вам кажем да, прилагођавање установе култура свима, много значи за све, јер тада уметничко дело доживљавамо свим чулима. Доживети уметничко дело свим чулима је потпуно нови доживљај, доживљај у целости и једна нова димензија. То су нам рекли људи који немају оштећење вида, а који су стављали повезе и додиривали скулптуру, да су је доживели на потпуно другачији начин и када су излазили били су очарани, јер су је доживели свим чулима.”

Сви наведени цитати говоре да је приступачност важна за све људе, не само за особе са инвалидитетом.

2. Да ли су особе са инвалидитетом циљна група публике за музејске установе?

Представници удружења особа са инвалидитетом сматрају да ће прилагођавање установа културе довести до веће посећености музејских установа¹³¹, како особа са инвалидитетом тако и свих грађана, нарочито чланова породица особа са инвалидитетом. „Узмимо да имамо 10 посто популације особа са инвалидитетом, помножите тај број са четири, колико је просечан број чланова породица, и добићете 40 посто укупне популације којима је неопходна приступачност у свим сегментима, па и у култури.”

„Музеји треба да се сете да ми постојимо. Светска банка каже да је 15% особа са инвалидитетом у сваком друштву, неки други извори кажу да их

има и мање, али људи то је 10% ваше публике, 10% људи који долазе и којима презентујете ваш садржај, 10% ваше плате сутра. То је 10% учешћа у ономе што радите. Питао бих вас заправо: 'Је л' бисте волели да вам неко повећа плату за 10%?' Ево дајте да 10% више људи дође и да конзумира културни садржај који нам представљате.”

3. Да ли (и колико) музеји и галерије могу да допринеси подизању свести грађана Србије о важности укључивања особа са инвалидитетом у свакодневни живот?

Према сакупљеним информацијама током истраживања, неколико музеја и галерија у Србији је у протеклих неколико година организовало програме на које су позивали публику из опште популације, те „их стављали у ципеле особа са инвалидитетом, стављали им повезе да додирују скулптуру и доживе

¹³¹ Према истраживању „Културна партиципација грађана Србије”, спроведеном 2019. године 47,3% анкетираних грађана Србије је у току једне године барем једном посетило музеј и/или галерију (Мрђа, Миланков 2020: 105).

уметност тактилно, на начин на који слепе особе то чине.”¹³²

Овакав тип интерактивног програма могуће је прилагодити за упознавање са свим категоријама особа са инвалидитетом, али и за упознавање запослених, као и представника оснивача установа са потребама особа са инвалидитетом.

„Када тако применимо филозофију, онда установа културе, и на несвесном свакодневном боравку запослених, мењају ситуацију набоље... и то су мали, али ипак велики помаци.”

„Сама места сусретања, посебно у атмосфери културних дешавања, а не на пример здравствених установа, омогућавају људима да се навикну на позитивно присуство особа са инвалидитетом и ширење свести о важности њуховог укључивања.”

4. Шта за вас представља инклузивни музеј?

„Инклузивни музеј је музеј који је отворен и приступачан за све посетиоце,

где нећемо имати поделу на посетиоце са инвалидитетом и посетиоце који иначе долазе у музеј. Инклузивни музеј је за мене музеј за све.”

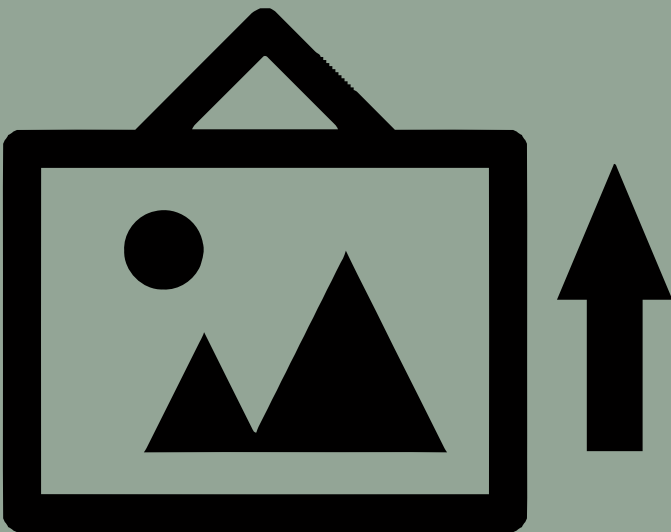
„То је музејска установа која испуњава све стандарде приступачности, која не одваја особе са инвалидитетом од особа које нису особе са инвалидитетом, која размишља о приступачности, која је отворена за сарадњу, која је упозната за принципима универзалног дизајна, која се налази у месту које омогућава слободно и самостално кретање свих категорија особа са инвалидитетом, која на својој интернет страници пружа све потребне информације.”

„Инклузија је, у правом смислу, онај моменат када једног дана о томе не будемо уопште причали, када се то буде подразумевало, да је све лако доступно, све разумљиво, да се не поставља питање да ли је нешто приступачно или није.”

132 Овакав тип програма реализовали су Спомен-збирка „Павла Бељанског” и Народни музеј Лесковац.

пиктограм

Знакови за кретање и оријентацију у музејима и галеријама у виду пиктограмских приказа су посебно корисни за превазилажење језичких баријера, као и за комуникацију са особама са интелектуалним тешкоћама кроз сликовни приказ информација.

Препоруке за унапређење приступачности музеја и галерија

Идентификован проблем	Препорука	Циљ
Законски и стратешки оквир		
<p>Запослени у музејима и галеријама нису у довољној мери упућени у законску регулативу, правилнике и смернице који се односе на обавезе установе да примене стандарде приступачности – 18,2% у потпуности познаје Правилник о техничким стандардима планирања, пројектовања и изградње објеката, којима се осигурава несметано кретање и приступ особама са инвалидитетом и старим особама и приликом реконструкција и адаптација објеката не примењују у довољној мери стандарде Правилника.</p>	<p>КО: МКИ, МРЗБС, НООИС, удружења ОСИ, Републички Завод за заштиту споменика културе</p> <p>Континуирано организовање обука представнике музеја и галерија на тему примене Правилника о техничким стандардима планирања, пројектовања и изградње објеката, којима се осигурава несметано кретање и приступ особама са инвалидитетом и старим особама</p>	<p>Музеји и галерије у раду примењују Правилник како би обезбедили приступачност својих објеката особама са инвалидитетом.</p>

Идентификован проблем	Препорука	Циљ
Законски и стратешки оквир		
<p>Музеји и галерије нису упознати са законском регулативом која се односи на дигиталну приступачност. Такође, немају довољно сазнања и вештина за креирање приступачних веб-презентација и апликација за мобилне телефоне. Свега 11,1% представника музеја и галерија је у потпуности упознато са Смерницама за израду веб-презентације органа државне управе и јединица локалне самоуправе и Уредбом о ближим условима за израду и одржавање веб-презентација органа.</p>	<p>КО: МКИ, е-Управа, удружења ОСИ</p> <ul style="list-style-type: none"> • Континуирана реализација едукација о важности приступачности веб-презентација и апликација за мобилне телефоне, као и начинима креирања приступачних веб-презентација и апликација за мобилне телефоне • Приликом израде веб-презентације и апликације за мобилне телефоне искористити бесплатне интернет алате за евалуацију, консултовати особе са инвалидитетом и спровести тестирање употребљивости с различитим групама ради разумевања проблема. 	<p>Музеји и галерије примењују законску регулативу о дигиталној приступачности и креирају приступачне веб-презентације и апликације за мобилне телефоне.</p>

Идентификован проблем	Препорука	Циљ
Законски и стратешки оквир		
<p>Већина музејских установа се не придржава Закона о професионалној рехабилитацији и запошљавању особа са инвалидитетом, те немају законом одређен број запослених особа са инвалидитетом у односу на укупан број запослених. Што установа има већи број запослених и обавезу запошљавања већег броја ОСИ, то се Закон мање поштује. Такође, представници музеја и галерија често нису упознати с бенефитима које би могли имати у случају запошљавања ОСИ које пружа Национална служба за запошљавање, као што је прилагођавања радног простора потребама ОСИ.</p>	<p>КО: музеји и галерије, НСЗ</p> <p>У складу са Законом о професионалној рехабилитацији и запошљавању особа са инвалидитетом запослити раднике који су особе са инвалидитетом и користити бенефите које пружа Национална служба за запошљавање.</p>	<p>Особе са инвалидитетом су запослене у музејима и галеријама.</p>

Идентификован проблем	Препорука	Циљ
Законски и стратешки оквир		
<p>Музеји и галерије нису у довољној мери упознати са Законом о употреби знаковног језика – 21,2% музејских установа је у потпуности упознато са Законом.</p>	<p>КО: МРЗБС, МЉМПДД, Тим за СУ, НООИС, Асоцијација тумача српског знаковног језика</p> <ul style="list-style-type: none"> • Континуирано организовање обука за представнике музеја и галерија на тему примене прописа из Закона о употреби знаковног језика. • Запошљавање тумача српског знаковног језика и/или усавршавање запослених за коришћење српског знаковног језика. 	<p>Музеји и галерије у раду примењују прописе из Закона о употреби знаковног језика.</p>
<p>Музеји и галерије нису у довољној мери упознати са Законом о кретању уз помоћ пса водича – 19,2% музејских установа је у потпуности упознато са Законом. Готово 40% установа не дозвољава присуство пса водича у установи.</p>	<p>КО: МРЗБС, МЉМПДД, Тим за СУ, НООИС, савези слепих и слабовидих особа на локалном и националном нивоу</p> <p>Континуирано организовање обука за представнике музеја и галерија на тему примене прописа из Закона о кретању уз помоћ пса водича</p>	<p>Музеји и галерије у раду примењују прописе из Закона о кретању уз помоћ пса водича.</p>

Идентификован проблем	Препорука	Циљ
Законски и стратешки оквир		
<p>У члану 69. Закона о музејској делатности у ставу 4. стоји да је „музеј дужан да музејске предмете учини доступним особама са инвалидитетом, када је то могуће, и у облицима који су им приступачни”, што није у складу с многим међународним конвенцијама које су усмерене на унапређење живота особа са инвалидитетом (Конвенција Уједињених нација о правима особа са инвалидитетом), јер дајући условни облик „када је то могуће” Закон заправо не обавезује музејске установе да примене стандарде приступачности.</p>	<p>КО: репрезентативна удружења за област покретног и непокретног културног наслеђа, МКИ, Народна скупштина Републике Србије</p> <p>У складу са Конвенцијом УН о правима особа са инвалидитетом изменити Закон о музејској делатности, члан 69. став 4.</p>	<p>Закон обавезује музеје да музејске предмете учине доступним особама са инвалидитетом.</p>

Идентификован проблем	Препорука	Циљ
Законски и стратешки оквир		
<p>У области културе не постоји стратешки оквир који би укључио особе са инвалидитетом у реализацију стратешких циљева. Стратегија културног развоја Републике Србије није донета, као ни програм развоја културе аутономне покрајине, док свега шест локалних самоуправа има планове развоја културе иако је ова обавеза прописана чланом 7. Закона о култури.</p>	<p>КО: МКИ, АПВ, ЈЛС, НООИС, удружења ОСИ</p> <p>Укључити особе са инвалидитетом како у процес израде стратешких планова, тако и у реализацију и имплементацију стратешких циљева и мера.</p>	<p>Особе са инвалидитетом су укључене у културни живот заједнице и партиципирају у креирању културне политике и доношењу одлука.</p>

Идентификован проблем	Препорука	Циљ
Механизми јавних политика		
<p>Иако је установљен још 2008. године, музеји и галерије ретко аплицирају на Конкурс у области културних делатности особа са инвалидитетом Министарства културе и информисања, јер мисле да тај конкурс није намењен установама културе, већ искључиво удружењима ОСИ. Такође, не постоји довољна информисаност музеја и галерија о конкурсима, јер се он реализује када и конкурси у области савременог стваралаштва, а музејске установе већином прате само конкурсе у области наслеђа. Од пројеката који су подржани на Конкурсу највећи број је окренут физичкој приступачности и набавци опреме, док је мањи број оних који креирају програме за ОСИ или едукују запослене о потребама особа са инвалидитетом.</p>	<p>КО: МКИ</p> <ul style="list-style-type: none"> • Променити назив Конкурса, јер тренутни назив имплицира да се односи само на стваралаштво особа са инвалидитетом. • Промовисати Конкурс код свих установа културе, без обзира на тип установа културе, а нарочито код установа које припадају сектору заштите културног наслеђа. • Посебно вредновати програме који подстичу сарадњу установа и удружења ОСИ у домену едукације запослених у установама културе. 	<p>Установе културе у сарадњи са удружењима ОСИ аплицирају на конкурс МКИ који је посвећен унапређењу културног живота особа са инвалидитетом.</p>

Идентификован проблем	Препорука	Циљ
Механизми јавних политика		
<p>Недовољна заступљеност наменских фондова и/или конкурса за унапређење приступачности установа културе</p>	<p>КО: МКИ, АПВ, ЈЛС, удружења ОСИ, удружења у области културе</p> <ul style="list-style-type: none"> • Увођење фонда/конкурса у оквиру Сектора за заштиту културног наслеђа и дигитализацију МКИ за унапређење приступачности објеката музеја и галерија • Увођење конкурса од стране локалних самоуправа за унапређење приступачности простора и програма установа и организација у култури • Конкурс треба да посебно подстиче сарадњу сектора културе са удружењима ОСИ – пример: Град Нови Сад. 	<p>Успостављен механизам редовне конкурсне подршке за унапређење приступачности у култури</p>

Идентификован проблем	Препорука	Циљ
Механизми јавних политика		
<p>Упитник за Конкурс „Престоница културе Србије 2023” не садржи питања која су у вези са унапређењем културног живота особа са инвалидитетом</p>	<p>КО: Радна група при МКИ</p> <p>Извршити ревизију упитника за наредне конкурсе за Престоницу културе Србије и поставити питање о начинима унапређења културног живота особа са инвалидитетом</p>	<p>Град који носи титулу Престонице културе Србије приступачан је за особе са инвалидитетом (физичка, комуникациона и програмска приступачност).</p>
<p>У Правилнику о Програму и начину полагања стручног испита у делатности заштите културних добара међу специфичним карактеристикама публике наведен је непримерен термин – особе са посебним потребама. Такође, обавезна литература за кустосе, музејске едукаторе – педагоге и музејске водиче не обрађује тему различитих категорија особа са инвалидитетом као посетилаца музеја.</p>	<p>КО: МКИ, Народни музеј Србије, Музеј Војводине</p> <ul style="list-style-type: none"> • Изменити Правилник према прихватљивој терминологији – особе са инвалидитетом. • Допунити списак обавезне литературе који ће обухватити и начин креирања програма за различите групе особа са инвалидитетом (особе са отежаним кретањем, корисници инвалидских колица, слепе и слабовиде особе, глуве и наглуве особе, ментално недовољно развијене особе, особе са аутизмом). 	<p>Кустоси, музејски едукатори – педагози, музејски водичи су едуковани за креирање и прилагођавање програма за различите категорије особа са инвалидитетом.</p>

Идентификован проблем	Препорука	Циљ
Механизми јавних политика		
<p>Према речима представника удружења особа са инвалидитетом, установе ретко приликом расписивања јавне набавке у техничкој спецификацији као један од критеријума наводе приступачност за особе са инвалидитетом.</p>	<p>КО: музеји и галерије</p> <p>Приликом расписивања јавне набавке за реновирање и реконструкцију објеката музеји и галерије (установе културе), као и израду веб-презентације или апликације за мобилне телефоне, у техничкој спецификацији треба као један од критеријума да наведу и приступачност за особе са инвалидитетом.</p>	<p>Установе културе примењују одредбе Закона о јавним набавкама које се односе на примену критеријума доступности и приступачности за особе са инвалидитетом.</p>

Идентификован проблем	Препорука	Циљ
Механизми јавних политика		
<p>Недостатак системске едукације за запослене у музејима и галеријама у области приступачности особама са инвалидитетом</p>	<p>КО: МКИ, МРЗБС, МЉМПДД, Тим за СУ, НООИС Континуирано организовање едукација за запослене у музејским установама, а посебно за координаторе за приступачност, кустосе, водиче, запослене на инфо-пулту и посебно на теме:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Креирање и прилагођавање програма за особе са инвалидитетом; • Менаџмент и организација у области израде интерних аката о приступачности; • Организација простора и услуга према стандардима приступачности; • Приступачан графички дизајн; • Приступачни сајтови, и приступачна дигитална решења; • Начин комуникације, асистенција и сензибилизација (нпр. коришћење знаковног језика); • Коришћење специјализоване опреме и технологије за приступачност. 	<p>Запослени у музејима и галеријама који раде са публиком познају и примењују стандарде приступачности.</p>

Идентификован проблем	Препорука	Циљ
Организациони и финансијски оквир на нивоу установа		
<p>Велика већина музеја и галерија нема израђен интерни план о приступачности – свега 9,2% има израђен такав план.</p>	<p>КО: музеји и галерије у сарадњи са удружењима ОСИ</p> <p>Музеји и галерије треба да креирају интерни акт о приступачности. Дobar извор су смернице дате у оквиру поглавља 7.1.2 ове студије.</p>	<p>Стратешки и континуирани развој стандарда приступачности у музејима и галеријама</p>
<p>Само 12,5% музејских установа је одредило члана колектива који ће се бавити питањима приступачности установе особама са инвалидитетом – координатора за приступачност.</p>	<p>КО: музеји и галерије, у сарадњи са удружењима ОСИ</p> <p>Одредити из редова запослених особу као координатора за приступачност, која је сензибилисана за ова питања. Она ће осмишљавати иницијативе за приступачност, организовати и ангажовати колеге на тим активностима, остваривати сарадњу са удружењима за ОСИ и стручњацима у области приступачности.</p>	<p>Постављање координатора за приступачност и дефинисање описа послова у оквиру систематизације радних места</p>

Идентификован проблем	Препорука	Циљ
Организациони и финансијски оквир на нивоу установа		
<p>Музеји и галерије немају заступљене особе са инвалидитетом и/или стручњаке за приступачност у стручним саветодавним телима, нити имају посебно основан форум/групу/панел као саветодавно тело за приступачност установе.</p>	<p>КО: музеји и галерије, у сарадњи са удружењима ОСИ Успоставити Савет/Групу/Форум за приступачност установе, сачињен од особа са инвалидитетом, њихових представника и стручњака у области приступачности и инклузије, тако да у том телу буду заступљени представници различитих група ОСИ и области експертизе у домену инклузије у сектору културе.</p> <p>Ово саветовано тело установе би требало да даје смернице запосленима: како да креирају планове приступачности и инклузивне програме, како доћи до нове публике из редова особа са инвалидитетом, савете како прилагодити простор, савете у развијању нових алата/софтверских решења за приступачност, савете где могу аплицирати за средства, пружати помоћ при избору и начину употребе опреме за приступачност, помоћ у остваривању сарадње са удружењима ОСИ, асистирати у спровођењу инклузивних програма и осталих иницијатива попут различитих начина ангажовања ОСИ у активностима установе, учествовати у едукацији запослених у области приступачних и инклузивних пракси.</p> <p>Савет/група/форум установе за приступачност требало би уско да сарађује са координатором за приступачност из реда запослених.</p>	<p>Сви музеји и галерије у Србији, на нивоу појединачних установа, имају оформљен савет/групу/форум за приступачност</p>

Идентификован проблем	Препорука	Циљ
Организациони и финансијски оквир на нивоу установа		
Музеји и галерије немају праксу/програм стажирања и волонтирања особа са инвалидитетом.	<p>КО: Музеји и галерије, удружења ОСИ</p> <p>Увођење програма за стажирање и волонтирање особа са инвалидитетом у оквиру програмских и других делатности установе, као начин социјалне инклузије</p>	Музеји и галерије имају осмишљен програм стажирања и волонтирања у који су укључене особе са инвалидитетом, ради стицање знања, искуства и активно укључење у заједницу.
У претходне три године свега 20,2% музеја и галерија је у буџету посебно определило средства за унапређење приступачности.	<p>КО: музеји и галерије</p> <p>Приликом планирања буџета за наредну годину и приликом планирања инвестиционих улагања музеји и галерије треба да узму у обзир стандарде приступачности и определе средства за унапређење приступачности (физичке, програмске, за опрему, за обуке запослених и сл.).</p>	Континуирано унапређивање услова за приступачност кроз план и програм установе

Идентификован проблем	Препорука	Циљ
Програмски оквир		
<p>Приликом осмишљавања и организације програма музејске установе не консултују у довољној мери стручњаке и/или организације за особе са инвалидитетом.</p>	<p>КО: Музеји и галерије, удружења ОСИ</p> <p>Унапређење програмске концепције музејских установа кроз сарадњу са стручњацима и удружењима ОСИ</p>	<p>Програми су омогућени за културну партиципацију свих категорија особа са инвалидитетом.</p>
<p>Музеји и галерије не укључују у довољној мери особе са инвалидитетом као креаторе и активне учеснике програма.</p>	<p>КО: Музеји и галерије, удружења ОСИ</p> <p>Укључити особе са инвалидитетом у програмске активности (као уметнике, креаторе изложби и пратећих програма, водитеље радионица, у израду сувенира установе, а преко удружења ОСИ и школа које имају своје радне центре за креативне изразе и сл.).</p>	<p>Особе са инвалидитетом су активни учесници у програмским делатностима установе.</p>

Идентификован проблем	Препорука	Циљ
Програмски оквир		
<p>У музејским установама не постоје редовна пракса испитивања потреба и навика особа са инвалидитетом како би се садржаји прилагодили њиховим интересовањима.</p>	<p>КО: Музеји и галерије</p> <p>Успостављање система испитивања потреба ОСИ и евалуације програма.</p>	<p>Програми музеја и галерија креирани према интересовањима ОСИ.</p>
<p>Музејске установе нередовно и недовољно обавештавају удружења и појединце из популације особа за инвалидитетом о програмима које могу посетити. Само 6,3% музејских установа се изјаснило да у својим ПР активностима имају редовно заступљене особе са инвалидитетом као своју циљну групу.</p>	<p>КО: Музеји и галерије</p> <p>Укључивање удружења ОСИ и појединаца у мејлинг листе установа и ПР активности за све програме, с посебним стратешким приступом промоције програма који су прилагођени особама са инвалидитетом.</p>	<p>Особе са инвалидитетом су редовно информисане и имају могућност да присуствују програмима установа.</p> <p>Особе за односе с јавношћу музејских установа препознају особе са инвалидитетом као циљну групу публике.</p>

Идентификован проблем	Препорука	Циљ
Оквир архитектонско-урбанистичке приступачности		
<p>Запослени у музејским установама, као и оснивачи установа културе, често нису упознати с процедурама прилагођавања објеката (који су категорисани као културно добро) особама са инвалидитетом.</p>	<p>КО: Музеји и галерије, територијално надлежни ЗЗСК и РЗЗСК, оснивачи установа културе</p> <p>Приликом планирања адаптације објеката и израде пројектно техничке документације обавезно консултовање надлежног ЗЗСК-а и обавезна примена услова за адаптацију које даје ЗЗСК</p>	<p>Објекти музеја и галерија који су категорисани као културно добро приступачни су за особе са инвалидитетом.</p>
<p>Ентеријер и дизајн у простору најчешће нису у потпуности прилагођени особама са инвалидитетом. То подразумева:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Неодговарајућа висина инфо-пулта, билетарнице, помоћних столова, екрана; • Неодговарајућа висина постављених експоната и мобилијара; • Непостојање седалних површина (клуба, столица за одмор, преносних седишта) у простору; • Неуједначено осветљење просторија; • Недовољно јасан контраст између зидова, подова и намештаја. 	<p>КО: музеји и галерије, удружења ОСИ</p> <p>Континуирано и сукцесивно (према приоритетима) унапређење ентеријера и унутрашњег дизајна музеја и галерија према стандардима приступачности</p>	<p>Приступачни ентеријер и дизајн намештаја и мобилијара у објектима музеја и галерија</p>

Идентификован проблем	Препорука	Циљ
Оквир архитектонско-урбанистичке приступачности		
<p>Простор, како унутрашњи, тако и непосредно окружење установе, као и улази и излази, готово никад нису у потпуности приступачни за особе са инвалидитетом. То подразумева:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Неодговарајући приступ згради; • Необезбеђен паркинг за ОСИ; • Непревазиђене висинске разлике; • Необележена стаза до и унутар зграде адекватном сигнализацијом; • Непостојање тактилних стаза кроз установу; • Недовољна ширина пролаза на вратима и лифтовима за кориснике инвалидских колица; • Непостојање лифтова; • Непостојање тоалета за ОСИ; • Непостојање и/или неадекватно постављене рампе; • Непостојање рукохвата. 	<p>КО: музеји и галерије, локалне самоуправе, удружења ОСИ, архитектонски факултети и школе</p> <p>Континуирано и сукцесивно (према приоритетима) унапређење простора око и унутар музеја и галерија према стандардима приступачности</p>	<p>Архитектонски и урбанистички приступачни објекти музеја и галерија</p>
Оквир комуникационе приступачности		
<p>Простори установа нису у довољној мери обележени међународним симболима приступачности.</p>	<p>КО: музеји и галерије, удружења ОСИ</p> <p>Међународним симболима обележити начин кретања кроз установу, услужна места, тоалете, службене и друге просторије.</p>	<p>Простори музеја и галерија су адекватно означени симболима приступачности, према међународним стандардима.</p>

Идентификован проблем	Препорука	Циљ
Оквир комуникационе приступачности		
<p>На улазима у музеје и галерије не налазе се инфо-табле у виду плана/скице са ознакама за кретање кроз установу, као ни тактилне инфо-табле.</p>	<p>КО: музеји и галерије, удружења ОСИ</p> <p>Поставити информативне табле у виду плана/скице са ознакама за кретање кроз установу и ознакама приступачности простора. Инфо-таблу прилагодити и слепим и слабовидим особама, као и осталим категоријама особа са инвалидитетом.</p>	<p>Постављене информативне табле које су прилагођене особама са инвалидитетом</p>
<p>Већина музеја и галерија нема успостављен пут за евакуацију прилагођен за особе са инвалидитетом (14,4% има успостављен пут за евакуацију прилагођен за ОСИ).</p>	<p>КО: музеји и галерије, удружења ОСИ</p> <p>Према стандардима приступачности, успоставити пут за евакуацију и јасно га означити, уз додатно истакнуту информацију где особе са инвалидитетом могу потражити помоћ у хитним ситуацијама</p>	<p>Успостављен и јасно означен пут за евакуацију и прилагођен за особе са инвалидитетом</p>

Идентификован проблем	Препорука	Циљ
Оквир комуникационе приступачности		
<p>На већини веб-презентација музеја и галерија не постоје информације о приступачним просторима установе, нити о приступачности околине музеја или галерије.</p>	<p>КО: Музеји и галерије, удружења ОСИ</p> <p>Веб-презентације музеја/галерија треба да садрже мапу приступачности на којој ће бити приказане тачне информације о просторима приступачним свим категоријама особа са инвалидитетом (физичка приступачност – где се налазе лифт, рампа, тактилне стазе, тоалети за особе са инвалидитетом, паркинг, места за одмор, јачина светлости итд.)</p>	<p>Све информације о приступачности објеката и доступности садржаја детаљно су приказане на интернет страницама установа.</p>
<p>Званични сајтови музеја и галерија немају опцију аутоматског читања текста.</p>	<p>КО: музеји и галерије, удружења ОСИ</p> <p>Прилагодити сајтове музејских установа особама са оштећењем вида.</p>	<p>Интернет сајтови музејских установа су прилагођени особама са оштећењем вида.</p>

Идентификован проблем	Препорука	Циљ
Оквир комуникационе приступачности		
<p>Видео-презентације музеја и галерија (и у оквиру поставки и на сајтовима установама) најчешће нису ни титловане, ни презентоване српским знаковним језиком, нити садрже аудио-дескрипцију.</p>	<p>КО: музеји и галерије, Асоцијација тумача за српски знаковни језик, локална удружења глувих и наглувих особа, локална удружења слепих и слабовидих особа</p> <p>Приликом постављања видео-приказа сви садржаји треба да буду приказани у све три форме – да буду титловани, исказани на знаковним језику и праћени аудио-дескрипцијом.</p>	<p>Видео-презентације музејских установа су прилагођене особама са инвалидитетом.</p>
<p>Текстови на панелима у музејима/галеријама и текстови на интернет страницама музеја/галерија нису довољно читљиви.</p>	<p>КО: Музеји и галерије</p> <p>Повећати величину слова, користити једноставне фонтове без декорације (<i>Ariel</i>) и одредити добар контраст приликом објављивања текстова на панелима и интернет страницама музеја и галерија.</p>	<p>Текстови музејских установа су у потпуности визуелно прилагођени према стандардима приступачности.</p>

Идентификован проблем	Препорука	Циљ
Оквир комуникационе приступачности		
<p>Текстови на панелима у музејима/галеријама, као и на интернет страницама музеја/галерија често садрже стручну терминологију и неразумљиви су већини посетилаца музеја/галерије.</p>	<p>КО: Музеји и галерије, удружења ОСИ</p> <p>Следити Екарв метод писања текстова. Сажети текстове, поделити их у више кратких редова. Избежавати стручну терминологију.</p>	<p>Текстови су написани у складу са принципима јасног језика (<i>clear language</i> и <i>easy language</i>).</p>
<p>Већина музеја и галерија нема текстове (у брошурама, описима експоната, водичима итд.) на Брајевом писму, нити аудио-водиче уз опцију аудио-дескрипције.</p>	<p>КО: Музеји и галерије</p> <p>Постављање табли, штампа брошура и водича на Брајевом писму, као и увођење аудио-водича уз аудио-дескрипцију.</p>	<p>Садржаји у музејима и галеријама су прилагођени особама са оштећењем вида.</p>
<p>Већина музеја и галерија као начин превладавања баријера за приступ садржајима који су приказани на неприступачним местима не користи аудио и видео приказе на екранима.</p>	<p>КО: музеји и галерије, удружења ОСИ</p> <p>Приказати неприступачне садржаје у дигиталној форми посетиоцима.</p>	<p>Садржаји на неприступачним местима дигитално су приказани у приступачним деловима установе.</p>

Идентификован проблем	Препорука	Циљ
Оквир комуникационе приступачности		
<p>Већина музеја и галерија не поседује специјализовану опрему за приступачност садржаја особама са инвалидитетом (<i>touch screen</i>, увећавајуће лупе, увећани модели, фотографије малих објеката, асистивни системи за слушање, модели и реплике музејских предмета који се могу додиривати, садржаји на знаковном језику, комуникатори итд.)</p>	<p>КО: Музеји и галерије</p> <p>Издвајање средстава из буџета за континуирану набавку и замену опреме за приступачност, уз конкурисање код домаћих и међународних фондова за набавку опреме (нпр. Конкурс за дигитализацију културног наслеђа и савременог стваралаштва, Конкурс за културне делатности особа са инвалидитетом МКИ, конкурси Покрајинског секретаријата, <i>Interreg</i> итд.).</p>	<p>Музеји и галерије користе специјализовану опрему за ОСИ у презентовању својих садржаја.</p>

СИМБОЛ

Представљамо концепт за нови инклузивни симбол приступачности. Ова редирајнирана икона осмишљена је да представља све особа са инвалидитетом, било да је инвалидитет физички или невидљив. Овај симбол слави појединца док уједињује разнолику групу.

9 Литература

1. *ADA Checklist for Existing Facilities*. New England ADA Center. Доступно на: <https://www.ada-checklist.org/>
2. *ADA Standards for Accessible Design*. 2010. Department of Justice. Доступно на: <https://www.ada.gov/regs2010/2010ADAStandards/2010ADAstandards.htm>
3. *Alternatives to the Audio guide for Deaf Museum Visitors*. Доступно на: https://www.lancaster.ac.uk/fass/events/disabilityconference_archive/2010/Papers/Reid2010.ppt
4. *Aplikaciona knjiga*. 2016. Evropska prestonica kulture Novi Sad 2021– grad kandidat. Доступно на: <https://novisad2021.rs/wp-content/uploads/2018/10/Novi-Sad-2021-aplikaciona-knjiga.pdf>
5. *Accessibility*. Van Gogh Museum. Доступно на: <https://www.van-goghmuseum.nl/en/visit/accessibility>
6. *Accessibility and (disability) inclusion*. 2022. Australian Museum. Доступно на: <https://australian.museum/visit/accessibility-and-inclusion/>
7. *Access and facilities*. National Museums Liverpool. Доступно на: <https://www.liverpoolmuseums.org.uk/museum-of-liverpool/access-and-facilities-museum-of-liverpool>
8. *Accessibility at the Museum*. The British Museum. London. Доступно на: <https://www.britishmuseum.org/visit/accessibility-museum>
9. *Accessibility features around the Museum*. Canadian Museum for Human Rights. Доступно на: <https://humanrights.ca/visit/accessibility#section-Accessibility-features-around-the-Museum>
10. *Accessibility for Visitors - Making all visitors feel welcome*. The Smithsonian Institute. Доступно на: <https://www.si.edu/visit/VisitorsWithDisabilities>
11. *Accessibility Map | Smithsonian Museums On and Near the Mall*. Smithsonian Institute. Доступно на:

- https://www.si.edu/sites/default/files/unit/OVS/si_accessibilitymap.pdf
12. *Accessibility. Museu d'Art Contemporani de Barcelona.* Доступно на: <https://www.macba.cat/en/about-macba/accessibility>
 13. *Accessibility Planning and Resource Guide for Cultural Administrators.* National Endowment for the Arts . Доступно на: <https://www.arts.gov/>
 14. *Accessibility Toolkit.* National Museum of Asian Art. Доступно на: <https://asia.si.edu/access-toolkit/>
 15. *Accessible Tourism Report 2019 – An easy guide to accessibility of the UK's top visitor attractions.* 2019. Revitalise. Доступно на: <https://revitalise.org.uk/wp-content/uploads/2019/05/Accessible-Tourism-Report-2019-Resize-for-WEB.pdf>
 16. *V&A Museum wayfinding signage improves the visitor experience.* Readesigns Blog. Доступно на: <https://www.readesigns.com/sectors/architectural/va-museum-wayfinding-improves-visitor-experience/>
 17. *Важни прописи који се односе на приступачност.* Савез за приступачност. Доступно на: <https://saps.rs/propisi#smernice-za-izradu-pristupacnih-veb-prezentacija>
 18. *Visual Interpreting – Get Live, On-demand Access to Visual Information.* Доступно на: <https://aira.io/>
 19. Влада Републике Србије. 2021. ИТУ Студија о процени политика дигиталне приступачности у Републици Србији. Доступно на: https://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2021/06/ITU_Studija_o_proceni_politika_digitalne_pristupacnosti_u_Republici_Srbiji.pdf
 20. Vlachou, M. (gen.koor.). 2020. *The Cultural Participation of People with Disabilities or impairments: How to Create an Accessibility Plan.* Lisbon: Acesso Cultura. Dostupno na <https://accessculture-portugal.org/accessibility-plan/>
 21. *Водич на знаковном језику.* Народни музеј Лесковац.

- Доступно на: <https://muzejleskovac.rs/vodic-na-znakovnom-jeziku/>
22. *Водич за слепе и слабовиде*. Народни музеј Лесковац. Доступно на: <https://muzejleskovac.rs/vodic-za-slepe-i-slabovide/>
23. Vlada Republike Srbije. *O projektu*. Доступно на: <https://pristupac-ne-ustanove.euzatebe.rs/rs/o-projektu>
24. *General Accessibility Tool: Audio Described Media*. Online Accessibility Training. Доступно на: <http://www.artbeyondsight.org/handbook/acs-audiodescribed.shtml>
25. Davies, M. 2018. *Design a Label – Guidelines on Labelling for Museums*. Norwich: SHARE Museum East. Доступно на: <https://www.sharemuseumseast.org.uk/wp-content/uploads/2018/07/Label02-sm.pdf>
26. Dawson, V. *Displays: from concept to delivery. Writing text – Additional guidance*. South East Museum Development. Доступно на: https://southeastmuseums.org/wp-content/uploads/PDF/Copy_writing_additional_guidance.pdf
27. *Diverse Abilities and Barriers*. How People with Disabilities Use the Web. Web Accessibility Initiative. Доступно на: <https://www.w3.org/WAI/people-use-web/abilities-barriers/#diversity>
28. *Digital Accessibility Toolkit*. Christian Blind Mission. Bensheim. Доступно на: https://www.cbm.org/fileadmin/user_upload/Publications/CBM-Digital-Accessibility-Toolkit.pdf
29. Димић, Н., Шешум, М. 2011. Знаковни језик – основни начин комуникације глувих, *Београдска дефектолошка школа*, вол. 17 (1), бр. 49, 13–41. Доступно на: <http://rfasper.fasper.bg.ac.rs/bitstream/id/448/461.pdf>
30. *Disability Act*. 2005. Доступно на: <https://data.oireachtas.ie/ie/oireachtas/act/2005/14/eng/enacted/a1405.pdf>
31. *Disability Rights Commission*. 2003. *Citizenship and Disability*. Stanford upon Avon, Доступно на: <https://>

- www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwiczbmuuon3AhXI0KQKH2wC80QFnoECAIQAQ&url=http%3A%2F%2Fwww.worldofinclusion.com%2Fres%2F-drc%2FCitizenship_and_Disability.pdf&usg=AOvVaw37wo8Kam9I-1Ju4kDBf6I9J
32. *Disability Toolkit for Museums Compiled by Michèle Taylor with contributions from colleagues in the western Balkans.* Balkanska muzejska mreža. Доступно на: <http://www.bmuseums.net/>
33. Длеск, Т. (ур.). 2018. Посебан извештај Заштитника грађана „Приступачност за све”. Београд: Заштитник грађана. Доступно на: <https://www.ombudsman.rs/attachments/article/5893/Posebana%20izvestaj%20PRISTUPACNOSTI%20final.pdf>
34. *Доступност – ГМС за све.* Галерија Матице српске. Доступно на: <https://www.galerijamaticesrpske.rs/informacije/#ulaznice>
35. Ђукић, В., Драгићевић – Шешић, М., Вукићевић, В., Субашић, Б., Опачић, Б., Ђековић, В., Николић, Т., Стојановић, А. 2018. *Модели локалне културне политике као основа за повећање културне партиципације.* Београд: Завод за проучавање културног развоја
36. *eПриступачност.* Завичајни музеј Књажевац. Доступно на: <http://acc.muzejknjazevac.org.rs/cir/>
37. *Exhibitions for All: A practical guide to designing inclusive exhibitions.* Доступно на: <https://www.nms.ac.uk>
38. Ziebarth, В., Majewski, J., Lynne Marquis, R., Proctor, N. (ed.). 2020. *Inclusive Digital Interactives: Best Practices + Research.* f Access Smithsonian, Institute for Human Centered Design and MuseWeb. Доступно на: <https://ihcd-api.s3.amazonaws.com/s3fs-public/file+downloads/Inclusive+Digital+Interactives+Best+Practices+%2B+Research.pdf>

39. Inacio, Luiz Gustavo Barcellos. 2017. *Indicadores do potencial de acessibilidade em museus e centros de ciências: análise da caravana da ciência*. Rio de Janeiro: Instituto Federal de Educação, Ciência e Tecnologia
40. Исаков, М., Николић, С. 2018. Водич за унапређење приступачности установа културе. Нови Сад: Фондација Нови Сад 2021 – Европска престоница културе. Доступно на: <http://novisad2021.rs/wp-content/uploads/2019/06/Vodic-za-unapredjenje-pristupacnosti.pdf?jez=lat>
41. Komplet, K. 2019. *Analiza možnosti implementacije smernic standarda WCAG 2.1 na izbranem spletišču*. Diplomsko delo. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za upravo in fakulteta za računalništvo in informatiko
42. Кофери. Завичајни музеј Књажевац. Доступно на: <https://muzejzaponeti.muzejknjazevac.org.rs/koferi/>
43. Лазаревић, А. (ур.). 2011. *Културне политике на нивоу округа Србије*. Београд: Завод за проучавање културног развоја
44. Лазаревић, А. (ур.) 2012. *Културно богатство региона Јужне и Источне Србије*. Београд: Завод за проучавање културног развоја
45. Лаловић, К., Кажих, И., Михајлов, В., Дрљача, М., Петровић, Ф. 2018. Пилот-студија оперативних могућности унапређења приступачности физичког окружења у Србији. Београд: Удружење „LIMITLESS”
46. Љубоја, М. 2021. *Градски музеј Сомбор – Водич за слепе и слабовиде*. Сомбор: Градски музеј Сомбор
47. Maxwell, G, Granlund, M, Augustine, L. 2018. Inclusion Through Participation: Understanding Participation in the International Classification of Functioning, Disability, and Health as a Methodological Research Tool for Investigating

- Inclusion. *Frontiers in Education* 3:41. Доступно на: <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fed-uc.2018.00041/full>
48. Madans, H., J., Loeb, E., M., Altman, M., B. 2011. *Measuring disability and monitoring the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities: the work of the Washington Group on Disability Statistics*. BMC Public Health. Доступно на: <https://bmcpubli-chealth.biomedcentral.com/articles/10.1186/1471-2458-11-S4-S4>
49. Марковић, М. 2014. Попис становништва, домаћинства и станова 2011. у Републици Србији – Особе са инвалидитетом у Србији. Београд: Републички завод за статистику
50. Martinović, D. 2009. Muzejski prostori. U *Muzeji Srbije – aktuelno stanje* (prir. Martinović, D., Jokić, B.). Beograd: Zavod za proučavanje kulturnog razvitka: 18–25.
51. Мартиновић, Д. 2014. *Нове сталне поставке у музејума Србије*. Београд: Завод за проучавање културног развита
52. Министарство културе и информисања. 2021. Конкурс за финансирање или суфинансирање пројеката из области савременог стваралаштва у Републици Србији у 2021. години. Доступно на: <https://www.kultura.gov.rs/konkurs/30/600a8eabc5361>
53. Министарство културе и информисања. 2021. Конкурс за Престоницу културе Србије 2023. Доступно на: <https://www.kultura.gov.rs/konkurs/30/6094e63520827>
54. Михаиловић Н., Коцић С., Радовановић С., Поповић П., Симић Вукомановић И., Радевић С. 2011. Положај особа са инвалидитетом кроз историју. *Здравствена заштита* 5. Београд:72–78. Доступно на: <https://scindeks.ceon.rs/article.aspx?artid=0350-32081105072M>
55. Mirić, F. 2015. Jezik invalidnosti kao faktor diskriminacije osoba sa

- invaliditetom. Beograd: 111–126.
Temida časopis o viktimizaciji, ljudskim pravima i rodu, Br. 1, godina 18, mart 2015. Dostupno na: <http://www.vds.rs/Temida.htm>
56. Мрђа, С., Миланков, М. 2020. *Културна партиципација грађана Србије*. Београд: Завод за проучавање културног развика
57. *Музеј за све*. Музеј Војводине. Доступно на: <https://www.muzejvojvodine.org.rs/category/muzej-za-sve/>
58. *Музеј за све*. Спомен-збирка „Павле Бељански”. Доступно на: <https://beljanskimuseum.rs/muzej-za-sve/>
59. *Nacionalna organizacija osoba sa invaliditetom (NOOIS)*. Доступно на: <https://www.noois.rs/o-nama/nacionalna-organizacija>
60. Национална служба за запошљавање. Запослите особу са инвалидитетом. Доступно на: <http://www.nsz.gov.rs/live/nudite-posao/podrska-poslodavcima/zaposlite-osobu-sa-invaliditetom.cid224>
61. *Објекти*. Народни музеј Лесковац. Доступно на: <https://muzejleskovac.rs/objekti/>
62. *Одлучи се за игру*. Народни музеј Лесковац. Доступно на: <https://muzejleskovac.rs/mobilna-aplikacija-muzejonica/>
63. Опачић, Б., Субашић, Б. 2016. *Културне потребе и навике грађана Србије*. Београд: Завод за проучавање културног развика
64. Patel, M. 2017. *Signage in Museums, with special reference to Museum and Picture Gallery, Vadodara*. Vadodara: The Maharaja Sayajrao University of Baroda
65. Petrović, J. 2016. *Život u senci – sociološka studija o osobama sa invaliditetom u Srbiji*. Niš: Univerzitet u Nišu
66. Покрајински секретаријат за културу, јавно информисање и односе са верским заједницама. 2021. Конкурси из области културе. Доступно на: <http://www.kultura.vojvodina.gov.rs/konkur->

- [si-iz-oblasti-kulture/](#)
67. *Posetite nas*. Muzej afričke umetnosti. Доступно на: <https://www.mau.rs/sr/posetite-nas-2.html>
68. *Posetite nas*. Muzej Jugoslavije. Доступно на: <https://www.muzej-jugoslavije.org/posetite-nas/>
69. *Priručnik za javne službe – Komunikacija sa korisnicima – pristup univerzalnog dizajna*. 2021. Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije. Beograd. Доступно на: https://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2021/03/Prirucnik_za_javne_sluzbe_Komunikacija_sa_korisnicima_Pristup_UD.pdf
70. *Pristupačnost*. Muzej savremene umetnosti. Доступно на: <https://msub.org.rs/pristupacnost/>
71. Rallo, A., Forset, E., Kuo, J., Boutilier, R., Li, E. 2021. *Access Ability 2 - A Practical Handbook on Accessible Graphic Design*. Toronto: The Association of Registered Graphic Designers (RGD). Доступно на: https://www.rgd.ca/database/files/library/RGD_AccessAbility2_Handbook_2021_09_28.pdf
72. Reliance Foundry. *The History of Universal Design*. Доступно на: <https://reliance-foundry.com/blog/universal-design>
73. Rocha JN, Massarani L, Abreu Wv, Inacio Lgb & Molenzani Ao. 2020. Investigating accessibility in Latin American science museums and centers. *An Acad Bras Cienc*, 92(1)
74. Senft, G.2007. Bronislaw Malinowski and Linguistic Pragmatics. *Lodz Papers in Pragmatics* 3(-1):79–96.
75. *Sensory map*. 2019. London: The British Museum. Доступно на: <https://www.britishmuseum.org/sites/default/files/2019-11/British-Museum-Sensory-Map-PDF-Download.pdf>
76. *Smernice za usmeno prevođenje u medijima*. Asocijacija tumača srpskog znakovnog jezika. Доступно на: <http://www.atszj.org.rs/files/Smernice%20za%20usmeno%20prevodjenje%20u%20medijima.pdf>

77. *Guidelines for Accessible Exhibition Design, Smithsonian Accessibility Program*. Доступно на: <https://www.sifacilities.si.edu/sites/default/files/Files/Accessibility/accessible-exhibition-design1.pdf>
78. *Standards for Audio Description and Code of Professional Conduct for Describers*. 2009. The Audio Description Coalition. Доступно на: https://secureservercdn.net/192.169.220.85/sm4.599.myftpupload.com/wp-content/uploads/2020/04/adc_standards_090615.pdf
79. Stojisavljević, J. 2020. Programi pristupačnosti kao muzejski standard. *Časopis Nacionalnog komiteta Međunarodnog saveta muzeja ICOM 12*: 22 – 27
80. *The Academic Network of European Disability Experts (ANED)*. Доступно на: <https://www.disability-europe.net/>
81. *The-Complete-Ada-Sign-Requirements-Guide*. Доступно на: <https://www.greendotsguide.com>
82. The Nagi Model of Disablement, доступно на <https://www.sznagi.com/index.php/disability/>
83. Ćosić, N. , Vouk Nikolić, M. 2020. Tiflološki muzej – mjesto susreta različitosti. *Časopis Nacionalnog komiteta Međunarodnog saveta muzeja ICOM 12*: 10–14.
84. United Nations Department of Economic and Social Affairs. 2016. Identifying social inclusion and exclusion. *Report on the World Social Situation 2016*: 17–31. Доступно на: <https://www.un-ilibrary.org/content/books/9789210577106c006>
85. Hutchinson, R. 2020. *Audio description in an inclusive museum*. Vocaleyes. Доступно на: <https://vocaleyes.co.uk/audio-description-in-an-inclusive-museum/>
86. Centar „Živeti uspravno”. 2011. *Mreža gradova i opština za sve*. Novi Sad: Centar „Živeti uspravno”. Доступно на: <https://www.czuns.org/wp-content/uploads/2016/12/Mreza%20Gradova%20i%20Opstina%20za%20sve%20Final.pdf>

87. Centres for Disease Control and Prevention. *Disability and Health Overview*. Доступно на: <https://www.cdc.gov/ncbddd/disabilityand-health/disability.html>
88. Centres for Disease Control and Prevention. *Washington Group on Disability Statistics*. Доступно на: https://www.cdc.gov/nchs/data/washington_group/recommendations_for_disability_measurement.pdf
89. Centre for Excellence in Universal Design. *What is Universal Design*. Доступно на: <https://universaldesign.ie/what-is-universal-design/>
90. Centre for Excellence in Universal Design. *The 7 Principles*. Доступно на: <https://universaldesign.ie/what-is-universal-design/the-7-principles/>
91. COME-IN! *Cooperating for Open access to Museums—towards a wider Inclusion*. Доступно на: <https://www.interreg-central.eu>
92. *Web Content Accessibility Guidelines (WCAG) 2.0*. 2008. Web Accessibility Initiative. Доступно на: <https://www.w3.org/TR/WCAG20/>
93. World Health Organization. 2021. *Disability and health*. Доступно на: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/disability-and-health>
94. Watson Hayatt, G. 2005. What is in a word? The evolution of disability language. *SPARC BC News*: 12–14.
95. *What is universal design...inclusive design...design-for-all?*. Institute for Human Centered Design. Доступно на: <https://ihcd-api.s3.amazonaws.com/s3fs-public/file+downloads/Inclusive+Design+Cheat+Sheet+6+18.pdf>
96. Quick, K. and Feldman, M. 2011. Distinguishing Participation and Inclusion. *Journal of Planning Education and Research* 31(3): 272–290. Доступно на: https://www.academia.edu/1117917/Distinguishing_participation_and_inclusion
97. *Youtube kanal Спомен-збирка Павла Бељанског*. Доступно на: https://www.youtube.com/channel/UCBs3DJ_hZ917Ru1QISIK_JQ

Правни документи:

1. Влада Републике Србије. 2009. Закон о потврђивању Ревидиране европске социјалне повеље. „Службени гласник РС” – Међународни уговори, бр. 42/09
2. Влада Републике Србије. 2009. Закон о потврђивању Конвенције о правима особа са инвалидитетом. „Службени гласник РС” – Међународни уговори, бр. 42/09
3. Влада Републике Србије. 2013. Закон о заштити лица са менталним сметњама. „Службени гласник РС”, бр. 45/13
4. Влада Републике Србије. 2013. Закон о професионалној рехабилитацији и запошљавању особа са инвалидитетом. „Службени гласник РС”, бр.36/09 и 32/13
5. Влада Републике Србије. 2015. Закон о кретању уз помоћ пса водича. „Службени гласник РС”, бр. 29/15
6. Влада Републике Србије. 2015. Закон о употреби знаковног језика. „Службени гласник РС”, бр. 38/15
7. Влада Републике Србије. 2015. Правилник о техничким стандардима планирања, пројектовања и изградње објеката, којима се осигурава несметано кретање и приступ особама са инвалидитетом, деци и старим особама. „Службени гласник РС”, бр. 22/15
8. Влада Републике Србије. 2016. Закон о спречавању дискриминације особа са инвалидитетом. „Службени гласник РС”, бр. 33/06,13/16
9. Влада Републике Србије. 2017. Уредба о критеријумима, мерилима и начину избора пројеката у култури који се финансирају и суфинансирају из буџета Републике Србије, аутономне покрајине, односно јединица локалне самоуправе. „Службени гласник РС”, бр. 105/16, 112/17

10. Влада Републике Србије. 2018. Закон о електронским комуникацијама. „Службени гласник РС”, бр. 44/10, 60/13 – УС, 62/14, 95/18 – др. закон
11. Влада Републике Србије. 2018. Уредба о ближим условима за израду и одржавање веб-презентације органа. „Службени гласник РС”, бр. 104/18
12. Влада Републике Србије. 2018. Правилник о критеријумима, начину и другим питањима од значаја за спровођење мера активне политике запошљавања. „Службени гласник РС”, бр. 102/15, 5/17, 9/18
13. Влада Републике Србије. 2018. Уредба о средствима за подстицање програма или недостајућег дела средстава за финансирање програма од јавног интереса која реализују удружења. „Службени гласник РС”, бр. 16/18
14. Влада Републике Србије. 2019. Закон о јавним набавкама. „Службени гласник РС”, бр. 91/19
15. Влада Републике Србије. 2019. Правилник о расподели средстава за програме заштите и унапређење положаја особа са инвалидитетом и за финансирање установа социјалне заштите. „Службени гласник РС”, бр. 109/12, 10/18, 15/19
16. Влада Републике Србије. 2020. Закон о потврђивању Маракешког уговора за омогућавање приступа објављеним делима од стране лица која су слепа, слабовида или на други начин онемогућена да користе штапане материјале. „Службени гласник РС” – Међународни уговори, бр. 1/20
17. Влада Републике Србије. 2020. Стратегија унапређења положаја особа са инвалидитетом у Републици Србији за период од 2020. до 2024. године. „Службени гласник РС”, бр. 128/20
18. Влада Републике Србије. 2020. *Закон о министарствима.* „Службени гласник РС”, бр. 44/20

19. Влада Републике Србије. 2021. Стратешки приоритети развоја културе у Републици Србији од 2021. до 2025. године. Доступно на: <https://www.kultura.gov.rs/extfile/sr/6132/Strate%C5%A1ki%20prioriteti%20razvoja%20kulture.pdf>
20. Влада Републике Србије. 2021. Устав Републике Србије. „Службени гласник РС”, бр. 98/06 и 115/21
21. Влада Републике Србије. 2021. Закон о планирању и изградњи. „Службени гласник РС”, бр. 72/09, 81/09 – испр. 64/10 – одлука УС, 24/11, 121/12, 42/13 – одлука УС, 50/13 – одлука УС, 98/13 – одлука УС, 132/14, 145/14, 83/18, 31/19, 37/19 – др. закон, 9/20 и 52/21
22. Влада Републике Србије. 2021. Закон о култури. Службени гласник РС, бр. 72/09, 13/16, 30/16 – испр. 6/20 и 47/21
23. Влада Републике Србије. 2021. Закон о музејској делатности. „Службени гласник РС”, бр. 35/21
24. Влада Републике Србије. 2021. Правилник о Програму и начину полагања стручног испита у делатности заштите културних добара. „Службени гласник РС”, бр. 118/21
25. Влада Републике Србије. 2021. Акциони план за спровођење Стратегије у периоду од 2021. до 2022. године. „Службени гласник РС”, бр. 37/21
26. Влада Републике Србије. Србија и Агенда 2030 – Мапирање националног стратешког оквира у односу на циљеве одрживог развоја. Доступно на: <https://rsjp.gov.rs/wp-content/uploads/Agenda-UN-2030.pdf>
27. Council of Europe – Committee of Ministers. 2006. *Europe Action Plan to promote the rights and full participation of people with disabilities in society: improving the quality of life of people with disabilities in Europe 2006–2015*. Доступно на: <https://rm.coe.int/1680595206>

28. Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода. „Службени гласник СЦГ” – Међународни уговори, бр. 9/03, 5/05 и 7/05 – испр. и „Сл. гласник РС” – Међународни уговори, бр. 12/10 и 10/15
29. *International Day of Disabled Persons*. 1992. The General Assembly. Resolution United Nations 47/3
30. International Telecommunication Union. 2018. *RESOLUTION 175 (REV. DUBAI, 2018) Telecommunication/information and communication technology accessibility for persons with disabilities and persons with specific needs*. Доступно на: <https://www.itu.int/en/ITU-T/jca/ahf/Documents/docs-2018/Dec2018/PP18%20Res%20175%20Dubai.pdf>
31. Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима. „Службени лист СФРЈ”, бр. 7/71
32. План развоја културе града Крагујевца 2021–2025. „Службени лист Града Крагујевца”, бр. 40а/21
33. Повеља Европске Уније о основним правима. 2016. Доступно на: https://www.mei.gov.rs/upload/documents/eu_dokumenta/povelja_osnovna_prava_jul_20.pdf
34. *Standardna pravila Ujedinjenih Nacija za izjednačavanje mogućnosti koje se pružaju osobama sa invaliditetom*. Rezolucija Generalne skupštine br. 48/96 od 20. decembra 1993. godine. Доступно на: https://www.osobesainvaliditetom.rs/attachments/004_23.pdf
35. *Strategija Vijeća Europe za osobe s invaliditetom 2017–2023*. Доступно на: <http://posi.hr/wp-content/uploads/2018/02/Strategija-Vijeća-Europe-za-osobe-s-invaliditetom-2017-2023.pdf>
36. Стратегија културног развоја града Новог Сада за период 2016–2026. године. „Службени лист Града Новог Сада”, бр. 53/16
37. Стратешки план развоја културе града Сремска Митровица 2017–2022. година.

http://www.sremskamitrovica.rs/admin_area/kcfinder/upload/files/StrateskiPlanRazvojaKulture%281%29.pdf

38. Стратегија приступачности Града Новог Сада 2012–2018. „Службени лист Града Новог Сада”, бр. 21/12
39. Стратегија приступачности јавних објеката и површина особама са отежаним кретањем Града Панчева 2012–2015. Доступно на: http://arhiva.pancevo.rs/documents/Strategija_pristupacnosti_1305.pdf
40. Стратегија развоја културе града Сомбора 2021–2025. Доступно на: <https://www.sombor.rs/aktuelnosti/javni-uid/javni-poziv-za-ucesce-u-javnoj-raspravi-o-nacrtu-strategije-razvoja-kulture-grad-sombora-2021-2025-godine-17-3-1-4-2021/>
41. Универзална декларација о људским правима. 1948. Доступно на: [http://undocs.org/A/RES/217\(III\)](http://undocs.org/A/RES/217(III))

ТАКТИЛНЕ СТАЗЕ

су рељефно издигнуте површине за ходање и намењене су лакшој оријентацији слепих и слабовидих особа које, ходајући и коришћењем белог штапа, добијају и препознају информације о усмеравању хода.

10 Списак скраћеница

Interreg : European Territorial Co-operation – Европски територијални програм сарадње

IPA – Инструмент за претприступну помоћ (Instrument for Pre-Accession Assistance)

АПВ – Аутономна покрајина Војводина

ЗЗСК – Завод за заштиту споменика културе

ЈЛС – јединице локалне самоуправе

МКИ – Министарство културе и информисања

МЉМПДД – Министарство за људска и мањинска права и друштвени дијалог

МРЗБС – Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања

НООИС – Национална организација особа са инвалидитетом Србије

НСЗ – Национална служба за запошљавање

ОСИ – особе са инвалидитетом

РЗЗСК – Републички завод за заштиту споменика културе

Тим за СУ – Тим за социјално укључивање

УНЕСКО – Организација Уједињених нација за образовање, науку и културу

УНИЦЕФ – Дечји фонд Уједињених нација

УНПД – Програм Уједињених нација за развој

О ауторкама

Маријана Миланков, рођена у Панчеву 1981. године. Дипломирала на Одељењу за социологију Филозофског факултета Универзитета у Београду. Истраживачица у Одељењу за истраживања Завода за проучавање културног развоја, Београд. Њено истраживачко искуство и поље интересовања односе се на равноправан приступ култури различитих друштвених група, културну политику базирану на чињеницама и разноликост културних израза. Чланица је Српског социолошког друштва и активна је у неколико удружења и иницијатива родитеља за унапређење положаја особа са инвалидитетом. Ауторка и коауторка је више публикација и научних чланака, међу којима: Старосна дискриминација (2010), Културне политике градова Србије: културни ресурси градова (2010), Културне праксе грађана Србије: прелиминарни резултати (2011), Култура старења и стари у култури: културни живот и потребе у трећем добу (2012), Културно богатство региона Јужне и источне Србије (2012), Просветни радници – културно образовање и културна партиципација (2017), Културна партиципација грађана Србије (2020).

Богдана Опачић, рођена у Панчеву 1979. године. Дипломирала на Одељењу за археологију Филозофског факултета Универзитета у Београду. Истраживачица у Одељењу за истраживања Завода за проучавање културног развоја, Београд. Теме интересовања односе се на културно наслеђе и културну политику засновану на чињеницама. Члан Српског археолошког друштва и НК ICOM Србија. Председник Управног одбора Народног музеја Панчево. Ауторка и коауторка је више публикација и научних чланака, међу којима су: Култура старења и стари у култури: културни живот и потребе у трећем добу (2012), Културне потребе и навике грађана Србије (2016), Просветни радници – културно образовање и културна партиципација (2017), Жене у јавним установима културе (2017), Модели локалне културне политике као основа за повећање културне партиципације (2018).

Бојана Субашић, рођена у Београду 1981. године. Дипломирала на Одељењу за социологију Филозофског факултета Универзитета у Београду. Као истраживачица у Одељењу за истраживања Завода за проучавање културног развоја у Београду учествовала је у великом броју истраживања на тему културне политике, културне партиципације и статистике у култури: Локалне културне политике (2010), Културне политике на нивоу округа Србије (2011), Интеракција система вредности и културних навика матураната у Србији (2013), Биоскопи у Србији (2013), Културне потребе и навике грађана Србије (2016), Жене у јавним установима културе (2017), Просветни радници – културно образовање и културна партиципација (2017), Модели локалних културних политика као основа за повећање културне партиципације (2018). Од 2019. године је секретар Националног комитета Међународног савета музеја (ICOM).

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

316.723-056.26/.36(497.11)
364-787.22-056.26/.36(497.11)

МИЛАНКОВ, Маријана, 1981-

Култура приступачности : истраживање о приступачности музеја и галерија у Републици Србији : [55 година истраживања] / [Маријана Миланков, Богдана Опачић, Бојана Субашић]. - Београд : Завод за проучавање културног развитка,

2022 (Београд : Ретро Принт). - 265 стр. : граф. прикази, табеле ; 21 x 21 cm

Подаци о ауторкама преузети из колофона. - Тираж 200. - Стр. 6-9: Предговор: Различитост, једнакост, инклузија / Снежана Николић, Мирјана Исаков. - Списак скраћеница: стр. 262. - О ауторима: стр. 263. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија: стр. 246-260.

ISBN 978-86-82170-04-4

1. Опачић, Богдана, 1979- [аутор] 2. Субашић, Бојана, 1981- [аутор]
- а) Особе са инвалидитетом -- Културни живот -- Србија -- Истраживање
- б) Особе са инвалидитетом -- Социјална интеракција -- Србија -- Истраживање

COBISS.SR-ID 73845769

Из рецензије:

Ово је, сасвим сигурно, најбољи вредносни обрт до којег се није могло доћи без исцрпног истраживачког процеса и чија вредност не би имала значаја ван контекста интегритета целокупног рукописа. Значајније у читавом процесу покретања и анализирања ове веома важне друштвене теме свакако је спремност ауторки да и по ширини „препливају” и по дубини „зароне” у све димензије питања приступачности особа са инвалидитетом. Не акцентујући (бескрајно) статистичке и фактичке показатеље као најважније за разумевање ситуације, већ се осврћући подједнако и на личне, интелектуалне, менталне и емотивне ставове појединаца „са обе стране” проблема (ако га уопште можемо схватити бинарно) ауторке нуде честиту и људску, а опет врло системску, анализу и препоруке за процедурално превазилажење проблема који се свакако тиче свих нас.

Доц. др Никола Крстовић

Особе са инвалидитетом чине једну веома хетерогену групу људи, али ни мало различитих у свом праву на законску заштиту, праву на живот без дискриминације, праву да слободно учествују у културном животу и уживају у уметности. Публикација пред нама значајан је корак ка постизању тог циља.

Проф. др Љиљана Манић

97 музеја и галерија

70 питања

36 удружења особа са инвалидитетом

35 интервјуа и фокус група

4 индикатора